

KOMÁROM VÁRMEGYE ÉS VÁROS TÖRTÉNETÉHEZ.

IRTA

GYULAI RUDOLF,

SZ. BENEDEK-RENDI TAG, GYM. NY. R. TANÁR.

KOMÁROM,
ZIEGLER KÁROLY KÖNYVNYOMDÁJA
1890.

Komárom-vármegye történetének megírása azon óhajítások közé tartozik, amelyeket „jámborok“-nak szoktunk nevezni; mert vajmi kevesen voltak, kik e történetnek megírása elé gördülő akadályokat elhárították, az anyagot egybehordták s az összegyűjtött anyagot egybeállították.

Bombardi után Bél Mátyás volt az első, aki Magyarország részletes ismertetését tűzte ki feladatául. Komárom-vármegye a helytartótanács által felhívatra, a Bél által kiküldött Matolay János gyűjtötte adatokat készségesen áttekinté és megjegyzéseivel együtt megküldé Bélnek 1737. ápr. 9-én. A nagy terjedelmű vállalatból csak öt kötet jelenhetett meg. Komárom-vármegye leírása kéziratban maradt meg és a primási könyvtárban őriztetett Esztergomban, de jelenleg ott nincs meg.

1848-ban Fényes Elek: a magyar birodalom I. kötetében adta ki Komárom-vármegye leírását, melyet azonban csak nagy óvatossággal lehet használni; mert történeti kútforrásait soha sem idézi, de a topografiára nézve jó munka.

Igen becsesek továbbá azon Komárommegyére vonatkozó adatok, melyek a belügyminiszterium utasítása folytán az egyes községekből 1868-ban küldettek be hivatalból Pesty Frigyesnek, s melyek jelenleg a magy. nemzeti muzeum kéziratárában őriztetnek, ezen adatokat dolgozatom topografiai részében lépten-nyomon felhasználom.

Komárom-vármegye egyes helyeinek monografiái a következők: Torkos Jánosnak a duna-almási kénes fürdőről irt műve „Thermae Almásienses“ 1746. Pozsony. — Udvard leírása, melyet Podhraczky az 1829-ki Tudom. Gyűjtemény IV. kötet, 3—49. ll. közölt. — Szaiff János „Tata mint volt és van“ a tatai gymn. 1855/6-iki, Cserhalmy József „Visszapillantás Tata multjára“ a tatai gymn. 1873/4-ki Értesítőjében. — Dr. Wenzel G. „Tata fénykora“ 1879. — Magyar Szulpicz: „A komáromi szent András-templom története“ és „Rév-Komárom törekvései a szabad kir. városi jog elnyeréseért.“ — Dr. Takács Sándor: „Lapok egy kis város multjából.“ — Rohrbacher Miklós: „Tata története“ és Thury Etele: „A révkomáromi ev. ref. egyház története a XVI. és XVII. században.“

Ezekon kívül a megyénkben megjelenő helyi lapokban számos — a monografia keretébe vágó — dolgozat különféle szerzőktől.

Midőn évek előtt belekaptam a megye és város történetének megírásához szükséges adatok gyűjtésébe, tisztában voltam azzal, hogy mindazt, amit egyesek akár régebben, akár újabban — egyik a másikat másolva — megyénk legrégibb lakóiról meséltek, bátran elhagyhatom; azért mindjárt a megye földjének ismertetésén kezdtem a dolgot (l. a Kom. Lapok 1887. 2—7. sz.) Azután összeállítottam azon régiségi leleteket, melyek megyénk történet előtti őskora műveltségi fokát jelzik. (U. o. 9—13. sz.) Azóta főleg a kőkori adatok, bold. Ebenhöch Ferencz szívességéből, jelentékenyen szaporodtak. Ezen túl e korszakról semmi biztosat nem tudunk.

Csak a kelták egyik ágáról, az azalokról sikerült Hampelnek (Adalék Pannonia történetéhez Antoninus Pius korában) — az Ászáron talált, 148-ból való római katonai diploma alapján — bebizonyítani, hogy az azalok megyénk dunántúli részében laktak, főhelyük Azaum, Süttő vagy Momsen szerint Almás volt.

Aránylag legtöbb adat maradt a rómaiak korából a föliratos kövekben s egyéb műemlékekben. Parányi a népvándorlás és nem sokkal több a vezérek korából. Ezen adatokat l. a Kom. Lapok 1886. 50., 51. sz., 1887. 9—18. sz. és a Kom. tört. rég. egylet 1887. jelent. 1—17. ll.

Nemzeti műveltségünk romjait kutatva, igen sok, megyénkbe vonatkozó, műveltség-történeti töredékre akadni a régi oklevelekben, krónikákban, a helynevekben, a dűlők és vizek neveiben, melyekből, mint a romok közt talált oszloptöredékekből a romba dőlt épület arányaira és mivoltára lehet következtetni.

Markoljunk bele az adatokba s alkossuk meg mindenekelőtt megyénk hajdani területének képét, amennyiben ez az oklevelek alapján lehetséges.

Kezdjük a csallóközi járason. — Bartal Gy. szerint (Csallóköz tört. vázlata 27.) a Csilizköz véghelyül szolgált a nagy Károly által ostromolt győri avaroknak, s mindenkor Győrmegyéhez tartozott; de ez utóbbi állítás nem valószínű, mert a csilizközi két Árpa, Bana, Für komáromi várbirtokok voltak a XIII. és XIV. században; pedig tudtomra egyetlen komáromi várbirtok sincs nevezve az oklevelekben, mely a megye területén kívül feküdt volna e korszakban. Csilizköz később hol Komáromhoz, hol Győrhöz volt csatolva.

A most pozsonymegyei Nyárasd a XIV. században Komáromhoz, a most komárommegyei Szémő ellenben a XIII. században Nyitrahoz tartozott. E határszéli ingadozások más megyékben is gyakoriak.

A most nyitramegyei Lüki és Gyorok a XIV. században Komáromhoz volt csatolva; valószínűleg az esztergomi érsekség, melynek nagy birtokai voltak megyénkben, eszközölte ki e két falu átkelvezését megyénkbe. Hasonló enclavék másutt is voltak, melyeket csak az 1550. 28. törvénycikk kapcsolt vissza azon megyékhez, melyek területétől elválasztattak.

A XV. században a most barsmegyei Cseke, továbbá a XIII.

században a most Esztergomhoz tartozó Karva és Mocs szinte Komáromhoz tartoztak.

A XIII. században Esztergomhoz tartozó Szomodor és pilismegyei Szomor helységek Komáromhoz csatolásának ideje bizonytalan.

Piszke minduntalan gazdát cserélt; az újabb időben majd Komáromhoz, majd Esztergomhoz tartoztak.

Süttö és Neszmély pedig kétlakiak voltak a XIV. században, vagyis részben Komárom-, részben Esztergommegyéhez tartoztak.

Komárommegyének ma Veszprémmegyével határos széle a XIII. és XIV. században a bakonyi ispánsággal volt szomszéd; hogy hol volt köztük a határvonal, arra biztos adatok nincsenek.

Győr- és Komárommegye közt a XV. században napirenden voltak a fegyveres határvillongások. Egy időben Ács, Vas és Lovad is Győrhöz, máskor pedig Gönyő, Szent-János és Böny határának egy része is Komáromhoz tartozott. Az örökös határvillongás 1755-ben egyenlített ki. (Györmegye és -város 490.)

A györmegyei Szigetközi Szőgye a XVIII. században Komárommegyéhez, ellenben Kamocsa, Anyala a XVII. században Nyitrahoz tartozott.

A török hódítások országsherte több ízben szükségessé tevén a törvényhatóságok új csoportosítását, Érsekújvár és a fehérmegyei sári járás a XVII. században megyénkhez csatoltatott. (L. Kom. Lapok 1889. 5. sz.)

Ezek után vegyük sorra a megye XIV. századig való birtokosait. A XV. századbéli megyei birtokosokról az adatok hézagossága miatt, még korai volna beszélni, a XVI. és XVII. századbelieket már közöltem. (L. Kom. Lap. 1889. 9. sz.)

Megyénk első birtokosa a király volt; mert a várbirtokok az ő tulajdonát képezték. A megyénkbéli várbirtokok romjaival azon időszakban ismerkedünk meg először, midőn a XIII. századbéli országos határvásár alkalmával e várbirtokok alku, adás, vétel, csere, elcsatolása útján — kivetkőzve eredeti minőségükből — más kezekre jutnak. E birtokok közt alig akad néhány, melyet egésznek lehet gondolni, nagyobb része meg van osztva más birtokosokkal.

A XIII. századbéli oklevelek csak homályosan tükrözik vissza a szent István korabeli komáromi várbirtok álladékat; de ha a XIV. századbelieket is tekintetbe vesszük, amit joggal tehetünk, mert e század második feléből való számos adat bizonyítja, hogy ez intézmény még úgy-ahogy létezett megyénkben, megközelítőleg teljes képét kapjuk a komáromi várbirtokoknak.

Több várhoz tartoztak: Anyala 1239. (Szolgagyőrhöz, Banához, Komáromhoz.) — Billeg 1231. (Szolgagyőr.) 1268. (Komárom.) — Für 1270. (Komárom, Szolgagyőr.) — Hetény 1240. (Komárom, Bana.) — (Kurta-)Keszti 1256. (Bana, Szolgagyőr.) — Virt 1256. (Bana.) 1268. (Komárom.)

A galgóczi várhoz: 1252. Kulcsod, Negeven.

A karakói várhoz: 1218. Tardos.

A komáromi várhoz: 1239. Anyala. — 1268. (Fel-)Aranyos. — 1248. 1379. a két Árpá. — 1379. Bana. — 1268. Billeg. — 1268. 1387. (Vár-)Bogya. — 1387. Alsó Bök. — 1268. Csicsó. — 1387. Alsó Csicsó. — 1268. Ekecs. — 1270. Für. — 1387. Halas. — 1268. Haraszti. — 1240. Hetény. — 1243. (Vár-)Kesz. — 1268. Kulcsod. — 1268. Megyer. — 1268. Megyercs. — 1284. Mocs. — 1268. (Kolos-)Néma. — 1268. (Nemes-)Ócsa. — 1268. Örkény. — 1387. Ó- és Új-Örkény. — 1284. Pocsa. (Mocsa?) — 1268. Szent-András. — 1267. 1387. (Apácza-)Szakállas. — 1268. (Bálvány-)Szakállas. — 1268. 1387. (Thuri-)Szakállas. — 1397. Ó-Szőny. — 1268. Tany. — 1387. Toldvár. — Udvard. — 1268. Virt.

A mosonyi várhoz: 1210. egy Duna melletti birtok. — 1239. Ászár.

A nyitrai várhoz: 1233. Gúg.

A szolgagyőri várhoz: 1239. Anyala. — 1267. Aranyos. — 1231. Billeg. — 1277. Ete. — 1270. Für. — 1258. Gellér. — 1277. (Kis- és Nagy-)Kesz. — 1256. (Kurta-)Kesz. — 1252. Madar.

A várbirtokok ezen szétszórtságának mása a XVIII. század elején a Maros és Alsó-Tiszánál szervezett határőrvidék területe. (Pesty Fr.: A magy. várispánságok tört. 15.) Ott is a katonaköteles helységek sokszor mintegy oazist képeztek a megye határában és nemesi földekkel voltak körülveve, mégis a katonai helységek legénysége bizonyos határőri ezredbe volt bekeblezve és szolgálatát annak szervezésében teljesíté.

A föntebbi varbirtokokon lakó várjobbágyságok szinte nem helyeztek át egyik várból a másikba, hanem ugyanazon területen nemzetiségről nemzetiségre megmaradtak, mely az illető vár tartozandósága volt s ha a székvártól távol esett s attól megyei földek vagy nemesi, papi birtokok által el is volt választva, a várjobbágyság nem a legközelebbi vár, hanem azon királyi várnak szolgálatába sietett, amelynek közelékébe tartozott.

Egyéb királyi birtokok: 1235—1270 körül Belyd táján két udvarnok falu, nevük nincs kitéve az okmányban. — 1291. az elpusztult Csicsón tárnokok. — 1257. Csanakon tárnokok. — 1257. 1271. Etén hírnökök. — 1264. Hetényen lovászok, hírnökök. — 1268 előtt Komáromban udvarnokok. — 1291. a két Lándoron conditionariusok, valószínűleg halászok. — 1360-ban Madaron és 1279. Mercsén solymárok. — 1264. (Nemes-)Ócsán udvarnokok. — 1267. Radványon lovászok és gyümölcsadók. — 1285. (Bálvány-)Szakállason udvarnokok és lovászok. — 1274. Udvardon halászok. — 1273-tól 1283-ig Vason és Zelebeben szekeresek.

Királynői birtokok: 1248. a két Árpá, az egyikben hírnökök. — 1327. Ászáron jobbágyságok. — 1235. Csepén és 1257. Csanakon rész-birtok. — 1381. Grébics. — 1264. Hetényen rész-birtok. — 1245. Karván hírnökök. — 1291. Mocsán fegyveresek és pohárnokok.

Az esztergomi érsekséghez tartozott: 1312. Bajcs. — 1284. Belyd. — 1239. Födémcs. — 1245. Gúg. — 1268—1312. Gúta. — 1317.

1335. Gyorok. — 1326. Héreg. — 1223—1305. Hetény. — 1291—1383. a két Lándor. — Érseklél, szent István adománya. — 1345. Kürth. — 1317. 1335. Lüki. — 1208—1393. Mocs. — 1312. Naszvad. — 1256—1268. Örs. — 1305. Örs Heténytől délkeletre. — 1297—1337. Perbethe. — 1285—1383. (Bálvány-)Szakállas. — 1317—1335. Szelecsen. — 1316. Szöllős. — 1249. Szőny. — 1388—1391. Süttö. — 1218. Tardos. — 1264—1382. Udvard.

A győri püspökséghez tartozott: 1268. Szent Pál. — 1224—1231. Szöllős. (Szovát.)

A nyitrai püspökséghez: 1291. Szémő. — 1316. Szöllős. — 1158—1373. a zsitvatői várn.

A pannonthalmi apátságához: 1223—1270. Almás. — 1226—1378. Ásványtő. — 1234—1270. Erecs. — 1234—1383. Füss. — 1001—1393. Füzitő. — 1234—1270. (Kolos-)Néma. — 1213—1250. Ölbő. — 1216—1360. Ronka. — 1234—1270. Tatán 4 malom. — 1001—1382. Tömörd. — 1223. Vasdinnye.

Az esztergomi káptalanhoz: 1272. (Kis-)Keszi. — 1208. Mocs.

A fehérvári keresztesekhez: 1238. Gúg.

A garam-szent-benedeki benczés apátságához: 1075. Füzitő. — 1075—1209. a komáromi vizahalászat. — 1075—1228. Udvard. — 1075—1209. a zsitvatői vizahalászat.

A hantai prépostsághoz: 1239. Ászár. — 1277. Bér.

A lekéri benczés apátságához: 1268. egy birtok Aranyos határában.

A majki premontrai prépostsághoz: 1277. Csegue. — 1268. Gadócz. — 1252. Negeven és Kulcsod. — 1349. Szomód.

Az esztergomi szent-tamási prépostsághoz: 1291. Izsa.

A tatái benczés apátságához: 1388. Alsó- és Felső-Falu, a bányaajog és 6 malom Tatán, Szent-Miklós, Szt.-Margit, a mester- és érközi rét.

A thuróczi prem. prépostsághoz: 1252. Kulcsod és Negeven.

A veszprémi káptalanhoz: 1249. Tatán egy malom.

A zobori benczés apátságához: 1113. Szémő.

A nyulakszigeteki apácákhoz: 1276. Izsa. — 1270. Patas. — 1267. (Apácza-)Szakállas.

Az Abustyaniak közül 1373. említették Fábián procurator, bírták Agostyánt.

A Babunaiak közül Miklós 1268. bírta Gyarmathot.

A Banaiak közül Imre fiai 1295. bírták Vast.

A Battyániak bírták Battyánt. — 1355. Pethő szolgabíró.

A Bene-nemzetség bírta 1269—1394. a Bene-dűlőt a komáromi határban.

A Berény-nemzetség 1268. és IV. László korában Berényt.

Bertrand és Simon spanyol comesek 1243. Várkeszit.

A *Csákok*: 1237. Bokodot. — 1307 előtt Máté nádor Komáromot. 1307—1317. Trencsinyi Csák Máté Komáromot és az udvardi járást, továbbá Oroszlánt. — 1267. Urbazi Chák birta Sárt. — 1237. Miklósnak volt Vértéskeresztúron birtokba.

Cylewan özvegyének 1356. Aranyoson részbirtoka volt.

Deodat szent István korában Tata környékén birtokos volt.

A *Drugeth* nemzetségbeli Donch 1333—1341. a várbirtok ura. — 1347—1387-ig a Danchfiak.

Az *Eiheyek* 1257—1363. Etét.

A *Finták* 1363. Tárkányt. — 1291 előtt Mocsát részben.

Forco jövevény 1146-ban Vértéskeresztúron volt birtokos.

A *Gyarmathyak* 1247. Gyarmathot bírták.

A *Halapiak* 1355—1388. Halapot.

Henuk ausztriai zsidó comes 1245—1264. a várbirtok ura.

A *Jákyak* 1288. Ölböt bírták.

István bán 1394. a komáromi vár ura (?)

A *Katpánok* vagy *Koppánok* 1268. Aranyos, Árpa, Bogya, Ekel, Megyer, Megyerics, (Bálvány-)Szakállas szomszédai. — 1297. bírták Halast, Izsap mellett. — 1344. Konkolyt. — 1297. Lovadot. — 1295. Vast.

A *Kolosok* 1379. Banát. — 1268—1379. Némát. — 1386. Vast.

A *Konchák* 1356. Aranyost.

A *Kováchyak* 1388. Kovácsit.

A *Kubulénék* 1245. Karvát.

A *Kurtakesziek* közül 1349. Lőrincz. — 1355. István említettik.

A *Lábatlaniai* a XIV. század végén Karvát, Lábatlant bírták.

A *Lakiak* 1385. Lakot.

A simontornyai *Lackfiak* 1387. Komárom várát.

A *Lipolnokiak* 1291. Szémőt.

A *Madariak* 1360. Madart.

A *Magyarok* 1344. Konkolyt.

A *Makkiak* 1368. Makkot.

A *Nagymartoniai* 1346. Ácsot. — 1352. Nagy- és Kis-Keszit.

A *Németujváriak* 1288. Ölböt.

Opuch 1245. Ölböt.

A *Páznánok* 1317. Gyorokot, Lükít, Szelecsent.

Parabuch comes 1268. Megyert.

A *Pozsárok* (posardus = ponty) 1396. Pathot. — 1308. (Bálvány)-Szakállast, Véket.

Ressul és *Sebret* közvetlen a tatárjárás után Udvardot.

Medleki *Szefrid* comes 1256. Kurtakeszit, Örsöt, Udvardot, Virtet.

A *Szemerék* 1339. Csúzt, Kürthöt, Lothot, Szemerét.

Tamás bán 1277. Komárom ura.

Tamás eszt. érsek 1317—1320. Komárom-vármegye ura.

A *Thegék* 1356. bírták Abát.

Walter comes 1268—1275. a várbirtok ura.

Egy *vezérségi* birtok említették 1268. Néma mellett.

A *Wigmánok* bírták 1235. Csanakot. — 1257. Csanakot, Csepet. — 1291—1309. Igmándot.

A *Vonchák* 1268. (Nemes-)Ócsát.

A *Záchok* 1239. Ászárt. — 1288. Ölböt.

A *Zeurek* 1386. Agyagost.

A *Zoard* nemzetség 1352. Karvát. — 1283—1353. Lábatlant. — 1274. Mocot. — 1341. Neszmélyt. — 1283—1303. Radványt.

A *Zsidók* (Judas, Simon-Juda) 1352. Banát és (Kis-)Keszit. — 1291—1379. Vast. — 1291. Zelebeget.

Besenyők laktak Udvardon, Vason.

Kümai magyarság az Alsó-Csallóközben. — IV. Béla korabeli *kunok* Grébics, Gurucs, Rucs és Gyorok táján, továbbá Madaron és Megyeren, végre Mocson IV. László korában.

Avar-szlávok Bánhidán, Majkon és Tatán, a mai Tóvárosnak a XIV. században még villa selavonica volt a neve.

Bolgárok Hetény és *palócok* Kürt táján.

Ami a megyék Árpád-kori szervezetét illeti, e kérdésnek egész vita-irodalma van.

Általánosan elfogadott dolog, hogy szent István 10 püspökség határát jelölte ki és 45 kerületre osztá fel a hazát. De hogy mindezen kerületek kikerekített vármegyék lettek volna, azt bajos volna gondolni.

Megyénkben a mai tatai és udvardi járás — mint a topografia bizonyítja — legfőleg királyi vadászkerületül szolgálhatott s csak a benczések hódították meg e vidékeket lassankint a kulturának.

Szem előtt tartva, hogy a XI. században nemcsak nálunk, de Európaszerte minden a magánjog szempontja alá esett s a nemzet tagjainak úgyszólván egy közös ügyök volt: a honvédelem, mely a veszély perczében csak embert, hadvezért kívánt, nem szervezetet, mert a társadalom úgy is mindig kész volt a harcra s egy hol jobban, hol rosszabban fegyverezett tábornok képét tüntet fel, szent István a nyugati minták után állíthatott fel magának egyes közegeket, bizonyos szervezetet, hanem csakis magának; de a mai értelemben vett közigazgatást, igazságszolgáltatást, új társadalmi viszonyokat nem alkothatott, mert ilyen intézkedéseket a honfoglalók utódai mint életükbe, szokásaikba, érdekeikbe ütköző erőszakoskodásokat el nem fogadtak volna.

A vármegyék alakulásának alapját tehát csakis a királyi jószágok képezhettk, melyekből a korona — az oklevelek tanúsága sze-

rint — az egyházat, nemességet és a vármegyét, mint katonatartási intézményt terjedelmes javakkal látta el. E vármegyék, vagyis királyi uradalmak képezték a korona hatalmának és gazdagságának főalapját. A királyi háztartásra aránylag kevés birtok volt fentartva megyénkben.

Az első főispánok a királyi uradalmaknak, vagy vármegyéknek jószágigazgatói voltak, kik a királyi uradalmakkal szomszédos egyházi és nemesi jószágokon főleg pénzügyekben, tizedben stb. joghatóságot gyakoroltak, de az egyháziak és nemések más ügyeikben közvetlenül a király alatt álltak. Hogy főleg a nemesség századokig nem függött a vármegyei hatóságtól, ennek oka az, hogy a nemzeti szervezet még sokáig fenállott és működött, melyet szent István és utódai a XI. században meg nem másíthattak.

Ez a felfogás sokkal elfogadhatóbb és érthetőbb, mint a Bottka-Pesty-féle elmélet, mely szerint szent István a hazát ösmegyékre, a közigazgatás organumaira, továbbá várispánságokra, katonai kerületekre osztotta volna fel, mely utóbbiak a megyék területén belül alárendeltségi viszonyban álltak volna a közigazgatási és megyék főispánjaival.

Pauler Gy. a váradi regestrumból és az arany bullából bebizonyítja, hogy a várak ispánjai gyakorolták azt a hatalmat, melyet polgári megye létében a polgári megye ispánjainak kellett volna gyakorolni.

Ugyane véleményben van Kerékgyártó Á. is.

Eltételezve Pauler Gy. érveinek súlyától, e felfogás annál inkább elfogadható, mert a középkorban nemcsak nálunk, de minden államban a szabad felnőtt ember késő vénségeig katona volt, s viszont a békében megfelelő rangot foglalt el ahhoz, melyet a csatatéren nyert. A békeidő minden tisztviselője, még az egyházi méltóságok is katonai rangot viseltek. A hadi szervezet dominált az államszervezet felett. Ennek analogiája volt a legújabb korban a katonai határőrvidék szervezete, hol a katonatisztek a földműveléssel, közgazdasággal és adóügygyel foglalkoztak s általán a polgári közigazgatás teendőit végezték, minthogy az illető területen más közigazgatás nem létezett.

A Pesty-Botka-féle elmélet szerint megyénkben a banai várispán alá lett volna rendelve Komárom-vármegye főispánjának. De ez nem valószínű, mert Bana, a nyugati gyakori betörések folytán, annyira fontos hadi állomásnak tartott, hogy várispánjai a legelőkelőbb családokból vették és emellett az ország legmagasabb hivatalaiban ültek, míg a komáromi főispánok közül az oklevelesen ismertek másodika, az Őrsnél előforduló Mór primipilus csak várjobbágy volt, kihez hasonló állású valószínűleg még több is volt a komáromi főispánok közt, mert az e tekintetben elég közlékeny oklevelek több főispánnak csakis nevét adják tudunkra.

Összefoglalva a vármegyék alakulására vonatkozó kutatások végeredményét, az Árpádok alatt utóbb hetvenkettőre szaporodott vármegyék, oly német grófsági mintára alakított kerületek voltak, melyekhez a főispán kormányzata alatt nemcsak várbirtokok, hanem

— tekintettel a régi nemzetiségi felosztásra — a nemzet szabad tagjainak birtokai is tartoztak, habár ez utóbbiak sem személy-, sem birtokjogi tekintetben a várszerkezet, mint hatósági szervezet alá nem tartoztak.

A XIII. század második felétől kezdve a várjobbágyok jó része beleolvadván a nemességbe, megszületett az új alakzat, mely a vármegye nevét megtartotta ugyan, de azért teljesen autonóm vala.

A XV. századról időelőtti volna beszélni, mert az idevágó okmánytárak most készülnek csak.

Megyénk XVI. és XVII. századbéli török hódoltsági felosztását, erődtítményeit, szervezetét, földesúri, jobbágyi, katonai, vallásügyi adatait l. Kom. Lapok 1889. 5—39. sz.

A kurucz háborúra, Mária Therezia és II. József korára vonatkozó adatokat l. Kom. Lapok 1888. 11—25. sz. és Komárommegyei Közlöny 1889. 22—49. sz.

Mielőtt a megyénk egyes helyeire vonatkozó adatokra áttérnék, melyek voltakép a megelőző években közlötteknek csak kiegészítését képezik, meg kell említenem, hogy Wenczel (Árpádkori Uj Okmánytár IX. 551.) Walter comest, ki 1268—1275. a komáromi várbirtok ura volt, egy IV. László korabeli évszám nélküli oklevél alapján, Komárommegye főispánjának mondja, l. (Apácza-)Szakállast, noha 1273-ban Herman volt a főispán. (Fejér: C. D. V. 2. 123.) Waltert csakis a vár és tartozékainak jövedelmei illették, a várnépek az ő jobbágyai, vagyis hűbéresei lettek; a király tehát őt nem mint főispánt, hanem mint a várbirtok urát és mint legkedvesebb embereinek egyikét bízta meg az apáczáknak birtokukba való visszahelyezésével.

Hogy a komárommegyei főispánok közül többen két, sőt több megye kormányát tarták kezükben, arra más megyében is van eset.

A XV. század elején látjuk, hogy megyénknek egypárszor két főispánja volt, ami máshol sem ritka eset.

Ami a XVII. századtól való fő- és alispánokat illeti, azokat a megyei levéltár alapján most állítja össze Miskey megyei levéltárnok.

Ezek közt a gf. Nádasdyak örökös főispánok. Szilágyi S. (Erdélyország tört. I. 250.) azt mondja, hogy azért kapta a grófi család a „Fogarás örökös ura“ czímet, mert Zápolya János 1531. tavaszán Erdélybe menvén, Nádasdy Tamásnak ajándékozta Fogaras várát annak jutalmául, hogy a megelőzőtt évben sikerrel védelmezte Budát Rogendorf ellen. Fogaras vára még az időtájban Majláth István birtokában volt; de a vár elfoglalása meg se lőn kísértve és tényleg még most nem is ment Nádasdy birtokába. Ennek testvére Anna neje volt Majláthnak, és sógora nemcsak nem háborgatá őt az uradalom birtoklásában, sőt részére azt át is engedé, miután Majláth 1531. végén János királyhoz állott át. — Gritti fondorkodása miatt Nádasdy Tamás I. Ferdinánd királyhoz szegődvén, Ferdinánd őt Fogaras vár birtokában megerősíté. Az első adományozás óta Nádasdy Fogaras örökös ura czímével élt, melyet utódai mai napig megtartottak, ámbár Fogaras más kezekre került.

Az alispánok megyénkben csak a XIII. század végétől említettnek mint komáromi várnagyok.

A szolgabírák nálunk csak a XIV. század derekán tűnedeznek fel oklevelesen; jóllehet, már a XIII. század vége felé más megyékben már szerepelnek. (Nagy Imre: Századok. 1875. 274.)

IV. Béla idejében megyei képviselőre és békebíróságra is akadni megyénkben, ugyanis egy 1248-ki okmány (Wenzel: ÁUO. VII. 278.) szavai szerint Komárom- és Győrmegyének számos tagból álló nemessége mint szervezett testület: „collegium“ áll előttünk s eljárását a jog rendje és a hazai szokások szerint „juris ordine et juxta mores patriae“ intézi. A peres földnek a pannonthalmi apátság és a templáriusok közti elosztása iránt nem ítéletileg, hanem mintegy egyezség vagy ajánlat alakjában lép fel; a templáriusok makacssága ellen azonban nincs szigor alkalmazva, mert ez a békebíróság határán túl terjedt. E megyei békebíróság nem választott bíróság, hanem hivatalból gyakoroltatott, még pedig első sorban a felek egyeztetésére és csak ha az nem sikerült, ítélethozatalra. (Bottka T.: Századok. 1871. 77.)

A legfontosabb ügyekben a királyok körútjaik alkalmával szolgáltatott igazságot. IV. Béla a füzitői vendégnépeknek 1263-ban Sár nevű birtokot adja, hogy őt élelmi szerekkel lássák el, midőn a mai almási pusztá és Naszály közt elterülő „király szék“-nek nevezett dombokon ítélőszéket tartani megyénkbe jött.

Idővel létrejöttek a nádorispáni ítélőszékek, melyeket az 1298-ki törvények szerint a nádor tábort ütve, a mezőn s conventek körül és nem falvakban vagy városokban volt köteles megtartani. (Kerékgyártó A.: A műveltség fejlődése Magyarországon 260.)

Az oklevelek tanúsága szerint Győrmegye, mint a kisebbek egyike, gyűléseit közönségesen a komárommegyei nemességgel együtt tartá, és pedig többnyire a Győr melletti csanaki, vagy a komárommegyei királyszéknél. Így 1341-ben. (Anjouk. Okmt. IV. 338.) — 1347-ben. (Fejér: C. D. X. 7. 906.) — 1351-ben. (U. o. IX. 2. 116.) — 1355-ben. (Hazai Okmt. III. 167.) — 1366-ban. (Fejér: C. D. III. 184.) — 1375-ben. (Uj Magy. Muz. 1856. 457.) — 1394-ben. (Fejér: C. D. X. 2. 248.) — Ugyanazon évben (Koppán-)Monostor mellett. (Haz. Okmt. III. 250.) — 1419-ben és 1429-ben Tatában. (Fejér: C. D. X. 6. 238. és X. 7. 92.)

Hogy e nádorispáni ítélőszékek a nemességnek szép pénzébe kerültek, az kitűnik Zsigmond király egy 1411-iki okleveléből, melyben meghagyja Tapsonyi János alnádornak, hogy a komárom- és győrmegyei együttes közgyűlésre megjelenván, eltartása fejében 50 márkánál többet kicsikarni ne merészeljen. (Haz. Okmt. II. 192.)

Később a járó-kelő ítélőszékek megszűnván, állandó kormányzó és ítélőszékek állítottak fel a vármegyékben.

Ezek után felhíván a szives olvasó figyelmét különösen a helynevek fejtegetésére és a topografiára, térjünk át a megyénk egyes helyeire vonatkozó adatokra, legvégére hagyva a megyében egykor szerepelt tisztviselőket.

Aba. 1247-ben Aba falubeli Weytych és Ádám vallják, hogy

Deychen neje Benedicta hitbére tekintetében kielégítettett. (Wenczel : ÁUO. VII. 180.) — Egy 1247, Knauz szerint 1260—1270 körüli okmányban előfordul Aba falubeli Tamás és Panadan mint tanu (Haz. Okmt. III. 8.) — 1250-ben Weytech mester Aba faluból harsányi birtokának egy részét eladja. (Haz. Okmt. VI. 57.) — 1353-ban Aba birtok együtt említettik Gylla-val (Gyalla), Konkoly és Vék falvak határjárásában; ugyanott említettik egy csolnakút (cholnukwth) nevű víz, mely a Zsitvába szolgált és egy sólyomkiáltó (solumkaialtow) nevű domb; ez oklevél szerint a Zsitva Samsorym nevű halásztanyáján Thege István fiainak vejsze-állítási joga meghagyatik. Hermann O. szerint a vejsze nádfalakból készült, sulyokkal az iszapba vert, tehát át nem helyezhető, a halak betévedésére számító készülék. — 1417-ben Aba a mellette fekvő Gyallával együtt említettik. (Győri tört. füz. II. 124.) — 1438-ban Albert király Abát praediumnak mondja, az oklevél Konkoly faluról szól. (Győri tört. füz. II. 127.) — Hasonlóképp praedium 1485- és 1610-ben (u. o. II. 243. 251.) — Pozsár Lukács magvaszakadtával Zsibrik Dániel igtattatott be Aba pusztá felének birtokába 1655-ben. (Pesty Fr. Magyarország. helyn. I. 1.) Pozsár a posardusból ered, ami pontyot jelent. — Aba ma Ó-Gyallához tartozó pusztá a Zsitva mellett.

Ács. Az ácsi szőlőkben talált trapezalakú, római állomási épület, a jegesi pusztán talált róm. téglavetőről I. Kom. Lapok. 1886. 50. sz. 1247, Knauz szerint 1260—1270 körül említettik Iwan de As mint tanu. (Haz. Okmt. III. 8.) — 1297-ben Luoul (Lovad), szomszédja Alch falu (Haz. Okmt. VI. 423.) — 1346-ban Althy birtok Nagymartoni Simon fiáé lesz osztzkodás folytán. (Fejér : C. D. IX. 1. 409.) — 1480-ban Hathalmi Kolos birtoka (Fényes i. m. 142.) — 1559-ben possessio Ácsi. (Magy. ny. Szótára I. 239.) — Mostani ref. lakói a Pestynek beküldött adatok szerint Komáromból és Szent-Ivánról valók. — 1707-ben Rabutin Ácsnál a Czonczó mellett táborozott öt lovasezreddel. (Thaly K. : Dunántúli hadjárat.) — Dülői közt egynek „tatárúti“ a neve.

Agostyán. 1349-ben Budurfia, Farkas eladja Bodolóféle nevű birtokát Tuloknak, e birtok a mayachki (majki) prépost Zomold (Szomód) nevű faluja és Abustian közt feküdt (Anjouk. Okmt. V. 290.) — 1366-ban Abustian szomszédai a következő falvak : Tordas (Tardos), nyugatra Chovachy (a kis Kovácshegy alatt), Bankylese, délre Stanch, Bild (Bikol) és Vadath (Fejér : C. D. IX. 6. 141.) 1373-ban említettik Fabianus de Abustian, procurator. (Fejér : C. D. IX. 7. 337.) — 1383-ban és 1385-ben Abustyán a neve. (Teleky : Hunyad. kora VI. 162.) — 1446-ban Abosthyán a Rozgonyiaké. (Wenczel : Tata fénykora 45.) — Mostani lakóit 1731-ben gr. Eszterházy József telepíté Würzburg- és Elzászból (Fényes i. m. 174.). Az előbbiekből világos, hogy nem templomának védszentjétől, szent Ágostontól kapta nevét.

Agyagos. 1386-ban említettik Péterfia. Zeure Antal de Agyagas (Fejér : C. D. X. 1. 315.) — 1439-ben possessio Agyagas az esztergomi káptalané. (U. o. XI. 289.) — Ma pusztá Kavától északra.

Almás (Duna-). Az almási bronzkori, népvándorláskori, a pusztal-
almási vezérek korabeli temetők leírását l. Kom. Lapok 1887. 15. 18. sz.
— Almás római kori adalékai u. o. 20. 32. sz. — 1223-ban Endre
király a szent László által a pannonh. apátságnak adott Almas, Dynna
(Dinnye), Füzitő, Tömörd birtokokban az apátságot megerősíti. (Pan-
nonh. házi levélt. Capsa I. Q.) — 1234-től 1270-ig IV. Béla a pannonh.
apátság jószágait megerősítő oklevele szerint Almáson volt 14 jobbágy
és 19 lovas telek. (Wenczel: ÁUO. II. 10.) A telek negyven holdnál
ritkán volt nagyobb, az okmányokban rendszeren mansio, házhely és
laan, laniones, lehun (Lehen) a neve. — 1280-ban is említetik. (Fejér:
C. D. V. 3. 49.) — 1342-ben Róbert Károly Almáson volt és Vilmos
pannonh. apát előtte a füzitői vám elfoglalása és Neszmélyre áthelye-
zése ellen tiltakozik. (Haz. Okmt. II. 68.) — 1367-ben Nagy Lajos
Almást, mely sokáig lakatlan volt, újra benépesíti s visszaveszi a ben-
czéséktől, kiknek kárpótlásul bizonyos pénzüsszeget ígér, kijelentve,
hogy ha ő azt meg nem fizetné, Almás visszaszáll a pannonh. apátságra.
(Pannonh. házi levélt. Capsa XI. L.) — 1405-ben Zsigmond király
Dózsa pannonh. apát kérelmére Almási Miklóst meghagyja Almás
bérletében, azon kikötéssel, hogy az előző évek bérletét fizesse meg.
(U. o. Capsa LXI. D.) — 1422-ben és 1462-ben a komáromi várhoz tar-
tozott Almás. (Teleky Huny.: kora VI. 164. és Gyurikovics: Tud. Gyűjt.
1836. XII. 92.) — 1592-től 1695-ig való községi levéltár okmányait
l. Kom. Lapok 1887. 33. sz. — Átmeneti csúcsíves modorban épült
templomának — valószínűleg — csak sekrestyéje volt a mai kicsiny
ref. templom, melynek alapzata messzeterjedő alapfalakkal áll össze-
kötöttségben; ezek azon templom és monostor maradványai, melyekről
Istvánffy tesz említést; az itteni kénes fürdő kőkárpányszata Rómer
szerint római, mely a török világban is használatban volt. A zsitva-
toroki békét e monostor romjai közt irták alá a törökök, akkor a
monostor falából folyt a héviz. (Ipolyi: A zsitvatoroki béke). — A köz-
ségi levéltár adatai szerint 1529-ben a török Almást elpusztítja, 1570-
ben népesített be újra, a fent említett községi levéltár okmányai-
ban előforduló nevek bizonyítják, hogy a telepedők magyarok voltak;
ez évben lett a ref. egyház is anyává; a ref. anyakönyvekben Rév-
Almás a neve. A dülők közt említendő a baráthegyi; határába esik a
Füzitőtől Tata felé kanyarodó római töltés, mely 956 öl hosszú, alap-
szélessége 11, teteje 8 öl volt, de most át van alakítva vasuti töltésnek.
A község nyugati határán a pusztal-almási határral való összeszőgellés-
nél levő magaslatnak Kuruczhányás a neve.

Andrásháza. Ma Andráshida pusztája az ekli határban, hogy
hajdan falu volt, bizonyítja az, miszerint a pusztal-almási részének
ma is Faluhely a neve. Pesty Fr. (a m. várispánságok tört. 296.) össze-
téveszti az 1268-ki nagy diplomában említett Szent-Andrásfalvával,
mely komáromi várbirtok és a mai komáromi szent András-templom
táján volt, s mely még Mátyás király korában se volt beolvadva Komá-
rom városába; ugyanis egy évszám nélküli okmányban Nicolaus Polgár
de Szent Andreas, komáromi polgár említetik. (Kovachich Gy.: For-
mulae Solennes Styli 174.). — 1567-ben Andrásházát Hathalmi Imre

és Thury György birták (Fényes i. m. 111., 112.). — 1618-ban a pannonh. főapátság ekli jobbágysai birtak András házában földeket. (Pannonh. házi levélt. Capsa XLVIII. X.).

Anyala. Ma puszta, északra Bajcs és Naszvadtól. — 1239-ben Anyala falu határában a szolgagyőri, banai, komáromi vár közösen birt 5 ekealja földet. Az elidegenített várföldek visszaszerzésére kiküldött bírák e földeket, melyeket Mátyás az esztergomi érsek udvarbírájának kezén találtak, mint várföldeket visszacsatolták, de IV. Béla abból Mátyásnak, tekintvén, hogy különben az esztergomi egyháznak szolgálni képes nem volna, másfél ekealj földet visszaadott (Knauz: Monum. I. 330.) Az ekealja különböző vidékek szerint különböző nagyságú volt, 120—150 hold közt váltakozott; de 1336-ban egy ekealja az ország régi helyben hagyott szokása szerint, 150 hold volt, egy hold kitett szőlőben 12, hosszában 72 ölet. (Zichy: Okmt. I. 495.) — Pesty Fr. szerint (Magyarország helynevei, I. kötet. Előszó). Anyala előfordul a finn-vogul mythológiában.

Apáthi. Puszta Ete, Bottyány, Ászár, Vasdinnye és Csep közt. — 1520-ban Ulászló király meghagyja a győri káptalannak, hogy a pannonh. főapátot Apáthi összes birtokába igtassa be. (Pannonh. házi levéltár.)

Apostag. Erdei dülő a császári határban a Kopaszhegy tövében, hol sok faragott követ találnak, e helyen egykor falunak kellett lenni.

Aranyos. Kőkori leleteit l. Kom. tört.-rég. egylet 1889. jelentés 6. — 1094-ben Aranyost (aureus locus) Framatinak hívták közönségesen. (Wenczel: ÁUO. I. 17.). Ez okmány szerint Dávid herceg szent László jóváhagyásával 5 beltelket, 3 ekényi földet és 5 dunai halásztanyát adott Aranyoson a tihanyi benczés apátságnak. — 1267-ben az Aranyoson tartózkodó IV. Béla Zoltai fiát, Sebestyént az 5 fontot fizető szolgagyőri várszolgák osztályából kiveszi és örökösivel együtt nemesi rangra emeli. (U. o. III. 158.). — 1268-ban egy másik Oronos faluról is van szó, mely a komáromi váré volt; ez nem lehet más, mint a mai Fel-Aranyos puszta, mely a mai Aranyossal északkeleten határos. Ez a szövegben előforduló Loth és Meenkyri nevű tavakon való osztózkodásból világos; mert e két tó felső része a komáromi, az alsó pedig a szolgagyőri várszolgáké volt. (Knauz: Monum. I. 550—560.). Ugyanezen okmányban előfordul Oxunteluke, melyet Jerney (Magyar nyelv-kincsek 106.) tévesen Özöntelekre magyaráz; ez a mai Asszonytelek, háromlegelő az aranyosi határban, hol 1852-ben egy ménesakol körülárkolása közben hamuval telt róm. urnákat találtak. — 1277-ben IV. László Aranyoson volt. (Ráth K.: A magyar királyok tartózkodási helyei 36.). — 1356-ban Aranyosi Koncha Miklós és utóbb Cylewan özvegye Katalin a győri káptalan előtt elismeri, hogy férjének testvérei, — férjének aranyosi birtokából az öt megillető részt kiadták. (Pannonh. orsz. levélt. Pag. 119. Nro 154.). — 1437-ben Kistanyi Lewkes Mátyás fia Aranyosi Tamással, elhalt nővérük férjével, az elhunyt köteles részét három és fél arany forintban állapítják meg. (U. o. Pag. 125. Nro 157.). — 1485-ben Aranyosi Konthya Mihály, fiának Péternek minden adós-

ságát magára vállalja s e célból aranyosi birtokának felét tizenkilencz arany forinton eladja. (U. o. Pag. 35. Nro 28.) — 1511-ben jelenti a pannonh. convent Perényi Imre nádornak, hogy Csóka Albert fiával, Aranyosi Gáspár diák Aranyoson levő Uthosszaföld nevű birtokából egy részt elszántott. (U. o. Pag. 274. Nro 262.). — 1592-ben Fel-Aranyosról az mondatik, hogy hajdan komáromi várbirtok volt, de Nagy Istvánnak adományoztatott, de ez akkor már nem élt. (Gyurikovics: Tud. Gyűjt. 1836. XII. 92.). — Aranyos lakóit a török világban elpusztult környező helységekből kapta. Ilyenek voltak: Alsó- és Felső-Bök és Örkény, továbbá Vidaháza, Uj- és Aranyos-Telek. E helységek nevei az 1842-ki tagosításig mint az aranyosi határ dűlői megtarták nevüket. Aranyost a községi levéltár adatai szerint a XVII. században a Duna elhordta, annak helyén jelenleg az öreg Duna folyik. A mai Aranyos kelet felől való szomszédja Felső-Örke helység, melytől csak egy széles utca választja el, de ma már annak is Aranyos a neve.

A mi az okmányokban előforduló halászó helyeket illeti, azokat mai névtelen mocsarakban bajos felismerni. A mai Kakal és Entsere vízerfolyások lehetnek az 1268-ki nagy diplomában említett Kokol völgye és az Erechen (Wenzel: ÁUO. VI. 69.). E két vízéren kívül megemlíendő még e határban a Dodvág.

Árpa. IV. Béla egy 1248-ki oklevelében több Árpa (helyesebben Árpád) nevű elpusztult helység említetik. Ugyanis az egyik Árpa, a komáromi váré. Pesty Fr. szerint (a m. várispánságok tört. 301.) a komáromi várföldek közül egy sem feküdt a megye határán kívül. Ezen Árpától délre feküdt a királyné Árpa nevű faluja. Innen a határ Bana falu irányában megy és Vitéz faluhoz ér, mely szintén Árpának mondatik. Nyugat felé fekszik ismét egy más Árpa, mely Apa komáromi várjobbágy-birtoka. Továbbá Árpa, mely a királyné hirdetőinek és a komáromi várnak közös birtoka, végre Syke-Árpa. (Fejér: C. D. VII. 3., 31., 145.). A határjárásban említett Zelebeg, Bana és Hozuga falvak ma szinte nem léteznek; Ipolyi az említett Árpa nevű helységeket Bős és Patas közé véleményezi. (Uj magy. Múzeum 1858. I. 546.). — A komáromi várhoz tartozott két Árpa említetik még az 1268-ki nagy diplomában és 1276-ban. (Fejér: C. D. VII. 3., 77.). — Vitéz-Árpa pedig 1379-ben I. (Kolos-)Némát és 1480-ban. (Fejér: C. D. VII. 3., 139.)

Astanc. Elpusztult falu 1234-től 1270-ig Füzítő szomszédja.

Ásványtő. Falu volt a füssi határban, de a Duna elszakította; ma csárda a Duna partján Néma fölött. Ásvány = árok, fossatum. Nyelvőr. 1879. 548.). Jerney Assuantheu-t tévesen Ásványtóra magyarázza (magy. nyelvkincsek, 7.). — 1226-ban vétel útján lesz a pannonh. apátságé. (Pannonh. házi levélt. Capsa XVIII. T.) — 1234-től 1270-ig a pannonh. apátságnak 15 beltelke és 5 dunai malma volt itt. (Wenzel: ÁUO. II. 10.). — 1378-ban Nagy Lajos megerősíti a pannonhalmi apátságot ásványtői birtokában. (Lásd Csicsót.) — 1460-ban az ásványtői vám a komáromi váré volt. (Gyurikovics: Tud. Gyűjt. 1836. XII. 92.). — 1512-ben említetik Ásványtői Mihály diák (I. Vas-

dinnyét). — 1538-ban Mihály pannonh. főapát zálogba adja Komáromi Mihály diáknak 100 arany forintért (Pannonh. házi levélt. Capsa LVII. W.). — 1546-ban Nyilkai Mihály diák, pannonh. provisor (jószaágkormányzó, ki egyúttal az őrség élésmestere) és várnagy, a győri káptalan előtt kijelenti, miszerint a gf. Nyáry pannonh. conservator által neki adományozott Ásványtőt, minden pénzkövetelés nélkül visszaadja, amint a főapátság régi jogaiba visszahelyeztetik (u. o. Capsa XLVIII. G.). — 1553-ban Csanády János főapát a győri káptalan előtt Nyilkai Mihályt bepörli, mivel ígéretét nem váltá be (u. o. Capsa LVII. O.). — Ulászló főapát megengedi Nyilkai Mihálynak, hogy holta napjáig birhatja az ásványtői curiát. (U. o. Capsa LVII. A.)

Ászár. Az ászári kelta lelet leírását l. Kom. Lapok 1887. 15. sz. — Az ugyanitt talált római katonai diplomáról l. Hampel: Adalék Pannonia történetéhez 7. — 1239-ben a Zach nemzetségbeli Leustach fia, Péter comes Oztár határában néhány szőlőt adományozott a hantai prépostságnak (Fejér: C. D. X. 7. 656.). E szőlők azelőtt az Ászáron lakó mosonyi várjobbágyok birtoka volt. — 1327-ben a királyné azari jobbágysai említetnek (Anjouk. okmt. II. 311.). — 1403-ban aug. 18-án Zsigmond király Ászáron keltez egy okmányt (Ráth K. i. m. 107.). — 1489-ben Rozgonyi István Azárt a hantai prépostságnak adja (Tört. tár. II. 57.). 1526-ban Máté pannonh. főapát és szolgagyőri György özvegye osztári Ezény Istvánt a fehérvári keresztesek conventje elé idézik, mert szolgagyőri erdejüket felgyújtotta, s ami megmaradt, kivágatta (Pannonh. házi levélt. Capsa LII. N.). Szolgagyőr nyugatról szomszédja Ászárnak. — A török világban Ászárnak Ászáp volt a neve; elpusztulván, a körülfekvő falvakból népesült újra, az új telepedők sokáig földalatti vermekben laktak.

Aszód. Pusztá, határos Ekeccsel, Apácza-Szakálással és Gútával. — Aszó, aszó anyyi mint völgy, talán mert rajta valamikor folyó ment keresztül, mely aztán kiszáradt (Nyelvőr. 1878. 367.). — Az 1268-ki nagy diplomában Ozu Bogyához tartozik. — 1460-ban Alsó-Azolecz a neve és váma, 1595-ben Ászszódnak íratik és a vizahalászattal együtt a komáromi váré (Gyurikovics: Tud. Gyűjt. 1836. XII. 92—94.).

Bábolna. Hajdan falu; valószínűleg a mai állami ménestelep helyén volt, mert a jószaágkormányzó lakása körül egy régi temetőre bukkantak. — 1268-ban említetik Babunai Miklós özvegye Annis, ki a komárommegyei Gyarmat pusztát Poki Lőrinczre iratta át (Fejér: C. D. IV. 3. 488.). 1297-ben említve van a nagy országút, mely Ácsról Babunára visz (Haz. okmt. VI. 423.). — 1328-ban előfordul Péter a babnai szent György templom plébánusa (Wenczel: ÁUO. II. 364.). — 1526-ban Zerdahelyi Imreffi Mihály bábonai és csut-szent-lászlói tisztartóival együtt megidéztetik, mert a pannonh. főapátság bársonyosi birtokáról 800 birkát elhajtatót (Pannonh. házi levélt. Capsa LIX. X.). — A XVII. század adatait l. Fényes i. m. 160.

Bagota. Ma magyar-tótfalu. — 1534-ben az Ordódyak királyi adományban kapják (u. o. 118.).

Baj. 1408-ban Zsigmond király Garai Miklós nádornak és test-

vérének Jánosnak 12 megyére szóló új adománylevelet adván, Komárommegyében: Bajt és Halapot kapták (Fejér: C. D. X. 4. 673.). E két helységet Garai Jób az atyja Miklós nádor által, a budai boldogságos Szűz egyháza mellett, temetkezési helyül épített Garai-kápolná-
nak adományozta (Teleky: Hunyadiak kora VI. 174.). — Mostani lakóit 1745-ben telepíté gróf Eszterházy József Mosonymegyéből (Fényes i. m. 177.). — A baji erdőben egy úgynevezett pusztá-templom alapkövei láthatók, az erdő legmagasabb pontján egy kővel kirakott halastó helye s beomlott lyukak vannak, hihetőleg egy pincze maradványai; e helyütt valószínűleg kolostor volt egykor.

Bajcs. Ma Udvarddal határos pusztá. — 1312-ben Tamás esztergomi érsek tiltakozik a fehérvári káptalan előtt, hogy Csák Máté párt-
hívei közül, bizonyos Chellus az ő boychi, naszvadi, gutai stb. jobbágyait leölette, ottani birtokait részint elfoglalta, részint elpusztította, a vámszedést pedig bitorolja, kárát 500 márkára teszi (Knauz: Monum. II. 657.). — Hajdan falu volt. 1626-ban Bajcsy István saját részét eladja Szalay Tamásnak (Fényes i. m. 131.). — 1838-ban a mostani templom közelében megtalálták a régi plébánia pecsétjét, mely az esztergomi levéltárban őriztetik, felirata: S. Adalbertus-Sigillum Baic. 1632. — Bajcs hihetőleg 1663-ban pusztult el. — 1790-ben Batthyányi érsek a régi templom romjaiból emeletes házat építtetett magának, 1827-ben Rudnay primás e házat templommá alakíttatta át. — Erdeje vadas kert volt, mert egy részének ma is vaddisznós, a másiknak szarvaserdő, a harmadiknak fácányos a neve.

Bana. A névtelen jegyző szerint (c. 37.) a honfoglaló magyarok, mielőtt a Morva vizéig hatoltak, többi közt Bana várát is elfoglalták és öröket helyeztek belé. Pesty Fr. (A m. várispánságok története 159.). Szabó Károlytól eltérőleg Bana vár alatt nem a trencsénmegyei Bán várost érti, melytől félóránnyira várromok láthatók, hanem a Banához közeli várdombon levő 35 □ öl sánczokat, melyek körül apró épületek nyomai is vannak. A Névtelen nem is Bán-nak, hanem Banának írja. De Szabó Károly is később e nézetet vallja (Teleky: Hunyadiak kora VI. 164.). Fényes (i. m. 145.) téved abban, hogy Bana castrum reginale volt. Fejér Banát Selmeceze magyarázta, mely a XIII. században szinte Bana, de Selmeceze soha se volt szerves várispánság. Botka méltán emeli ki, hogy a banai várispánság fontos hadiállomásnak tartatott, mutatja ezt az a körülmény, hogy főnökei a legelőkelőbb családokból vétettek és e mellett az ország legmagasabb hivatalaiban ültek (Századok 1872. 29.). Arra nincs eset, hogy a komáromi főispán egyúttal banai várispán lett volna. Az oklevelesen ismert banai várispánokat Pesty Fr. Czinárt rectificálva közli (i. m. 160—164.). — 1241-ben Bana mint egykori királyi vár említetik (Fejér C. D. VII. 1. 278.). — 1249-ben előfordul a banai szent kereszttről nevezett templom (Pannonh. házi levélt Capsa VI. O.). — 1254-ben plébánusa Reginald (Fejér: C. D. II. 244.). Bana nemzetségnév is. (Fejér: C. D. VII. 240.)

Bana. Elpusztult falu, említetik 1248-ban (I. Árpád). — 1379-ben Árpával együtt Nagy Lajos Kolosfia, Jakab mesternek adomá-

nyozza. E két helység kivétellett a komáromi várjóságok közül, mivel az ottani várjobbágyok közül többen magtalanul elhaltak, mások pedig nem teljesíték kötelességüket (Fejér: C. D. VII. 3. 139.).

Bánhida. Bronzkori leleteit l. Kom. Lapok 1887. 15. sz. — A Névtelen jegyző szerint Árpád a sóskuti mezőkön, a Tárnok völgyén át a mai Székesfehérvár vidékére vonult seregével. Innen Bodajkon át a Vértes hegyláncznak tartott, s miután azon átkelt, Bánhidánál megsemmisítette Szvatopluk seregét. Thuróczy (c. 24.) azt mondja, hogy az ő korában Bánhida romjai még megvoltak (cuius antiqualia hunc usque in diem durant). Kézai (I. 4.) azt mondja, hogy Bánhida a Rákos folyónál fekszik. A rák szláv szó (Nyelvőr 1882. 415.). A Rákos nem más mint a mai Általér, melyről Örtvay azt hiszi, hogy ez a Peutinger táblán előforduló Lepau folyó, Rómer a süttöi csermelyt tartja annak. Bánhida ethymológiáját l. a kom. tört. és rég. egyeslet 1889. jelentése 8. — A mostani előtti kath. templom déli részén létezett románkori oldalajtót leírta Rómer (Győri tört.-rég. füz. I. 188.). — 1288-ban egy az esztergomi káptalan vámjogát tárgyaló oklevélben említve van a többi közt Bánhida is (Fejér: C. D. V. 3. 414.). — 1398-ban Egyed tatai benczés apát Bertha Pál özvegye, akkor Zaak Omodé neje ellen egy malomra támasztott igényt, e perlevélben említetik a többi közt Miklós plébánus de Banhyda (Pannonh. orsz. levélt. Pag. 68. Lit. 52.). — Zápolya János királynak jelenti a pannonh. convent, hogy parancsára több helységbeli lakost a király színe elé megidéztet, többi közt Banyhyda községbelieket is, a szövegben „altera Banyhyda“ is említetik, tehát akkor két Bánhida volt (u. o. Pag. 87. Lit. 81.). — Bánhida ma vegyes, magyar-tót, de hogy honnét valók, azt nem tudni. Vizei az Általérre szolgálnak.

Bánkylese. Elpusztult falu. (L. Agostyánt.)

Baromlak. 1529-től való birtokosairól szóló adatokat közli Fényes (i. m. 119.). — Valószínűleg hajdan királyi marhaállás volt. Dülői közt van egy öregfalu nevű; hajdan itt volt a helység, de lakói a víz hiánya miatt ott hagyták s a mellette levő völgybe építették a mai Baromlakot. Mai lakosai tótok, származási helyük ismeretlen.

Battyán. Ma pusztá Apáti, Ete, Császár, Kethely, Kisbér és Ászár között. Van rajta Ó- és Új-Battyán név alatt két major, e pusztá össze van olvadva Ivánka pusztával, melynek templomromjai ma is láthatók (Fényes i. m. 160.). — 1250-ben két Batyan falu említetik, melyek szomszédai Ethey (Ete) és Kishantat, a mai Hanta Veszprémmegyében (Haz. Okmt. I. 17.). — 1355-ben Várjobbágykezeu faluban (Gadócz mellett a keszi helyi földeken) történt gyujtogatás ügyét az alispán négy szolgabíróval megvizsgálja, a szolgabírák egyike Petheu de Batyan (Fejér: C. D. IX. 2. 461.). — 1446-ban a pannonh. convent jelenti Héderváry Lőrincz nádornak, hogy dinnyei Vas László fiait Nagy-Botthyanben egy nekik elzálogosított birtokba beigtatta (Pannonh. Orsz. levélt. Pag. 271. Lit. 259.). — 1517-ben ugyanazon convent jelenti Lajos királynak, hogy vasdinnyei Vas Mátét és Csepi Józsat Kis-

Battyán, Ölbő, Tárkány, Nagydinnye helységekben levő — azelőtt elcse-
rélt — birtokaikba beigtatta (Pannonh. házi levélt: Capsa LXVI. I.).

Belyd. Elpusztult falu. Pesty Fr. (a m. várispánságok története 299.) tévesen a Csallóközbe véleményezi. — 1235-től 1270-ig Beled praediumon a pannonh. apátság udvarnokainak 20 beltelke és 5 eke-
alja földje volt; szomszédai: Grabuch (Grébics), Macha (Mocha), Lado-
mér (Naszály) és a király udvarnokainak második faluja, melynek neve
nincs megmondva (Wenczel: ÁUO. II. 10.). — 1284-ben Erzsébet
királyné Belyd nevű birtokát Ladomér esztergomi érseknek adja, a
határjárásban előfordul Puta és Pocha, ez utóbbi a komáromi vár-
jobbágyoké; e két név alighanem tollhiba, Tata és Moca lappanghat
alatta; említetik még Poklantas-hegy, Nostan (e kettőt nem lehet
megfejtetni) és Guerebuch faluk (Grébics), továbbá feud (föld) nevű
birtok és Bongud folyó (Knauz: Monum. II. 186.). A Bongud talán a
mai Asszonytó lefolyása. Ortway a Bongudot tévesen Füss körül keresi.
— 1291-ben Belyd mint Moca keleti szomszéda említetik (u. o. II.
310.). — 1381-ben Erzsébet királyné meghagyja Vasi Kolos fia, Jakab
mesternek, hogy Belit birtok egy részét, mely a királyné Gerebech
(Grébics) nevű birtoka mellett volt, adja vissza a pannonh. apátságnak
(Pannonh. házi levélt. Capsa XXXII. C.).

Bene. Ma dűlő a komáromi határban. Bene a Hazai Okmt. IV.
kötetének tárgymutatójában az ősrégi tulajdonnevek közt van fel-
sorolva. — 1224-ben személynév (Fejér: C. D. I., 477.). Bene birtok
említetik 1269-ben és 1280-ban (u. o. IV. 3., 543. és V. 3., 73.). —
1394-ben említetik Benei János (u. o. X. 8., 388.). — 1404-ben a
Bene-család magszakadása címén Farkas János és fiainak, 1450-ben
Farkas Jánosnak adatik (Fényes i. m. 90.).

Berény. Elpusztult falu. 1268-ban Beryn Apácza-Szakállas szom-
szédja (Knauz: Monum. I. 550.). Említetik továbbá egy IV. László
korabeli évnélküli okmányban (Wenczel: ÁUO. IV. 575.). — Komá-
romy (Századok 1885., 127.) a hazánk különböző vidékein előforduló
Berény helységeket a kiterjedt Berény törzsökös várjobbágy nemzetség
ősi megszállási helyeinek tartja.

Bér (Nagy- és Kis-). Nagybér pusztja Kisbér, Kethely, Sárkány
és Hanta között. — 1277-ben IV. László királytól kapja a hantai pré-
postság a tőszomszédságában levő Beyr nevű három majorság földjét
(Fejér: C. D. V. 2., 407.). — 1612-ben Jankovich Endre fehérvári ör-
kanonok enyingi gf. Török Istvánnak adja bérbe több zala-, somogy-
és tolnamegyei birtokkal együtt Kisbér helységet Nagybér pusztával
évi 200 forintért, egy selyemdunyháért és egy pár csizmaért (Orsz.
levélt. fűsc. 1163. Nro 38.). — Kisbéren a plébánialak szűk folyosója
és a kis szobácskák eléggé mutatják, miszerint az kolostor volt egykor.
A kisbéri és nagybéri frisachi érmek és egyéb ezüst-lelet leírását l.
Kom. Lapok 1887. 20. és 23. sz.

Billeget. Római régiségeit l. Kom. Lapok 1887. 20. sz. — Billeget
Jerney (magyar nyelvkincesek 13.) a görög bulla szótól származtatja,

mely jegyet, bélyeget jelent, így bélyeges lovak equi bullati; 1301-ben az elkergetett várjobbágyok arczára a bélyegző bírák a vár kulcsait sütötték. — Billeg neve az okmányokban sokáig Bylla (l. az Eténél említett Bylla izmaelitát). — 1231-ben II. Endre Billa nevű földet kivesszi a szolgagyőri vár alól és azt az ott lakó várjobbágyokkal együtt a pannonh. apátnak adja (Wenczel: ÁUO. I. 2821.). Pesty Fr. (A várispánságok tört. 462.). Billát tévesen a Csallóközbe véleményezi. — 1234-től 1270-ig a két Füzitő falnak szomszédja: Bylla, Sar, Nezmel (mert lefelé a dunai halászat is Füzitőhöz tartozott két szigettel együtt), továbbá Astanc és Sumuld [Szomód] (Wenczel: ÁUO. II. 10.). — Az 1268-ki nagy diplomában említettnek a byllai vizek és birtok egy negyedrésze mint a komáromi vár tulajdona (Fejér: C. D. IV. 3., 455.). — 1284-ben Bylle nevű földet János bán és testvérei átadják az esztergomi érseknek (Fejér: C. D. V. 3., 265.). — 1291-ben Byllem a neve (Knausz: Monum. II. 210.). — 1393-ban a győri káptalan értesíti Zsigmond királyt, hogy parancsa folytán a pannonh. apátságot a füzitői váмок és négy malom, úgyszinté Bylle helység és az odavaló malmok jövedelmébe bevezette (Haz. okmt. III. 246.). — 1425-ben Bylie helységet az esztergami érsek elcserélte Zsigmond királlyal Kis-Mocs helységért (Fejér: C. D. X. 6., 707., 709., 746.).

Bogya (Nemes- és Vár-). E két falut ma a pozsonyi országot választja el egymástól. — Az 1268-ki nagy diplomában Boghanak a komáromi várhoz tartozandósága hangoztatik; az ugyanott említett Bogyaházát Ipolyi a mai Lak-Bogyára teszi (Új magy. Muz. 1858., 536.). Ugyanott említettetik a Semlekus tó, melyről egy 1261-ki oklevélben az mondatik, hogy az két testvér közt közös (Wenczel: ÁUO. XI. 513.). A Zsemlyék tó ma is a bogyai határban van és elválasztja az alsó-laki, vőstei határokat a bogyaitól. Ortway azt mondja, hogy a Semlekus eltorzítása a semleges szónak, mely már a XIII. században *közös* értelemben használtatott s hozzáteszi, hogy mily téves e szónak Semlyékes ejtése Jerneynél (i. m. 117.). A lakiak és bogyaiak ma is Zsemlyékesnek hívják e tavat. A semlyék Magyarország legtöbb táján mocsaras, ingoványos, süppedékes helyet jelent (Magy. nyelv. szótára V. 774.). — Vár-Bogya 1387-ben és 1422-ben is mint a komáromi vár tartozandósága fordul elő (Teleky: Huny. kora VI. 165.). — 1405-ben Kristóf és Marsalf komáromi főispánok és várnagyok utasíttatnak, hogy a bogyai, örkei, galléri, kulcsodi, szakálasi nemeseket szabadságaikban ne háborgassák (Haz. Okmt. I. 297.). — 1462-ben és 1592-ben Vár-bogya szinte komáromi várbirtok (Gyurikovics: Tud. Gyűjt. 1836. XII. 92.). — Dülői közt a várhegyi említendő, hol Rákóczy korabeli vár nyomai láthatók.

Bokárfalu a vizsegrádi sziget felőli részen Szent-Endre felé, azelőtt a vizsegrádi várhoz tartozott, de 1592-ben komáromi várbirtok (u. o.).

Bokod. 1237-ben Csák Miklós, Ugrin esztergomi érsek testvére végrendelete értelmében, a Vértes-Keresztúr melletti birtokot és a Vértes erdei részt három fia: Izsák, Lőrincz és János közösen bírják;

de a bukudi birtokot 25 szabadossal Lőrincz és Jánosnak hagyja (Haz. Okmt. I. 16.). — 1326-ban előfordul Bokodi György mester, királyi jegyző (Fejér: C. D. VIII. 7., 197.). — 1408-ban egy másik Bokodi György a királyi curia jegyzője és királyi ember (Fejér: C. D. X. 4., 708.). — 1418-ban szinte említetik (Fejér: C. D. X. 6., 160.). — Bokodnak egy a községi levéltárban levő Szécsényi Györgytől való 1689-iki okmányban Bodok a neve. Mostani lakói Hont- és Nyitra-megyéből való tótok; a németek eredetét nem tudni.

Bolár. Elpusztult falu; az 1268-ki nagy diplomában említetik mint Ekecs szomszédja.

Böcs. 1592-ben Felső-Csicsó felett említetik mint komáromi várbirtok (Gyurikovics: Tud. Gyűjt. 1836. XII. 92.).

Bök (Felső- és Alsó-). Mindkettő déli szomszédja volt a régi, de a XVII. században a Duna által elsodort Aranyosnak. A két Bök a török világban elpusztulván, lakói Aranyosra költöztek; e helységek nevei csak mint dülőnevek léteztek a negyvenes évekig az aranyosi határban. — 1387-ben Alsó-Buk és 1422-ben Bwk a komáromi várhoz tartozott (Teleky: Huny. kora VI. 165.). — 1449-ben Bewk és 1450-ben Bwk néven fordul elő (Haz. Okmt. V. 248. és III. 394.). — 1460-ban komáromi várbirtok (Gyurikovics i. m.). — 1519-ben felső-bewki Markházy György és alsó-bewki Jakab diák fordulnak elő (L. Megyert.). — 1592-ben szinte várbirtok. (Gyurikovics i. m.)

Csanak (Kis-). Ma pusztá Nagy-Igmánd, Tárkány és Bábólna közt. — Hermann O. a „csanak“ merítő halászszerszámmal hozza e helynevet összeköttetésbe. — 1235-ben II. Endre komárommegyei Chonuk birtokán, a Wigmán nemzetségbeli Endrének 5 ekényi földet, mely azelőtt a királyné hírnökei birtokát képezte, adományoz azért, mert az osztrák herczeg ellen viselt háborúban Roro vár (Ráró) előtt kitüntette magát. Ráró magyar falu a győrmegei Szigetközben. Chonuk szomszédai: keletre egy nádas a nagyút mellett, délre a nádas és szántóföldek, észak-nyugatra a Dusnik Lybyn falu. Dusnik a szláv duscha, lélekből, annyit tesz mint a lelki üdvért szabadon bocsátott. Chonuk nyugati szomszédja Luaz (Lovász) Chonuk falu rétje (Wenczel: ÁUO. VI. 567.). — 1257-ben IV. Béla a Wigmán nemzetségbeli Endre comes és a királyi lovászok közt rendezi Chonuk birtokot (u. o. VII. 456.). Csanak ez oklevél szerint közel feküdt Wigmanhoz (N.-Igmánd) és azelőtt a királyi lovászoké volt, de a tatárok elpusztítván e helyet, Csanakot a király Endre comesnek adta. De később a tatárok által megszalasztott lovászok közül több megkerülvén, ezek a birtok egyharmadát, Endre pedig a többit kapta. A határjárásban említett gep (terra inculta) a mai öreg gyepi legelő a Karabuka erdő és a fehérvár-újszónyi vasút között; az okmány kerek tava a mai disznótó lehet, a nagyigmánd-csepi út mellett, a forum (vásárhely) Choldkvedde Nagy-Csonuk területén Watha-Chonukkal és Wlweddel egyetemben elpusztult és fekvésük nem állapítható meg; Csepet az oklevél a királyné és részben Endre comes öröklött birtokának mondja. Nagy Gyula (Századok 1870. 544.) Konstantin után azt mondja, hogy a besenyők (patzi-

nakiták) 8 tartománya közül, Csopon tartományban Vata volt a nagyfejedelem. — 1340-ben is említetik Kis-Csanak (Pannonh. házi levélt. VIII. C.). — 1430-ban Kis-Csanak vagy Kápolna határát megjárják a veszprémi káptalan kiküldötte előtt (Pannonh. házi levélt. Capsa IX. P.).

Császár. A császár szó a magyarból ment át a tótba (Nyelvőr. 1882. 118.). — 1416-ban említetik Mihály chazari plébánus (Fejér: C. D. X. 8., 582.). — 1418-ban Losonczy-Bánfi László birta Császárt (Fejér: C. D. X. 6., 239.). — 1419-ben Mihály vértess-keresztúri apát Komárommegyének Gara Miklós nádor elnöklete alatt Tatában tartott közgyűlésén panaszt emel, hogy Losonczy László mester chaziari jobbágysai által chetkei birtokából nagy részt elszántottak (U. o. X. 6., 238.). — Ugyanazon évben a császári jobbágysok föltörvén az ajtókat, ugyanazon apátnak chetkei gazdatisztját foglyul ejtik (Pannonh. orsz. levélt. Pag. 86. Nro 78.). — 1706-ban december végén Bottyán Császáron volt s a Győrből jövő ráczok közül „ötszáz egynéhány ráczot“ levágott (Thaly: Dunántúli hadjárat.). — Császárnak a kath. plébánia jegyzőkönyvében Caesaria Pannonia a neve. Az erdők elnevezései közt találjuk Apostagot (l. fölebb) és a Kőkoporsó nevűt, hol róm. szarkofágot találtak, mely ma a tatái parkban van.

Csehi. 1419-ben Zsigmond király Felső-Csehit Nagygyőredy Istvánnak adományozza azon érdemeiért, hogy a velenceiek ellen 8 évvel előbb viselt háborúban Ozorai Pipó temesi gróf banderiumában a velenceiek ellen hősileg csatázott; súlyos sebekkel borítva, általok többekkel együtt elfogatott, Velenczében börtönnel kegyetlenül sanyargatott, de visszanyerve egészségét, a börtönajtót kifizésítette, az őrköt megölte és csónakon tengerre szállva, nem csekély félelem és aggodás közt a még akkoron is működő Pipó banderiumához eljutott és azután is hasznosan forgolódott a csatatéren (Haz. Okmt. II. 211.). Ugyanazon oklevélben említetik Kis-Csehi is. — 1497-ben Csehy Ágoston Alsó- és Felső-Csehi egy negyed-részt elzálogosítja (Fényes i. m. 119.).

Cseke, ma Barsmegyében van. 1416-ban Rozgonyi Simon visszakapja a komárommegyei Cheke birtokot, melyet Chuzy Mihály erővel elvett tőle (Fejér: C. D. X. 5., 734.).

Csém. Herkál, Új-Szőny, Mocsá, Kis-Igmánd és Ács közt pusztá. — 1209 előtt Cemen, Tagányi szerint, a galgóczi vár népei laktak (Századok. 1882. 393.). — Pesty tagadja (m. várispánságok tört. 217.). — 1485-ben Csémi János királyi iktató ember (Teleky: Huny. kora VI. 165.).

Csep. A csepi bronzkori és ős magyar sír leírását l. Kom. Lapok 1887., 15., 18. sz. — 1211-ben Csep személynév (Jerney i. m. 25.). — 1257-ben Csepen Wigáni Endrének és a királynénak volt birtoka, [l. (Kis-)Csanakot]. — 1512-ben említetik Csepi Jose; (l. Vasdinnyét). — 1513-ban Nemes Márta, Gallyai László özvegye csepi és gallai birtokrészét a zsámbéki kolostornak hagyja (Miscell. Paulin. irreg.). —

1517-ben jelenti a pannonh. convent, hogy Vasdinnye Vas Mátét fiaival és leányaival együtt beigtatta Csepen az egykori Csepy Máté-, Pálcsay György- és Csepy János-féle birtokba (Pannonh. házi levélt. Capsa XXXVIII. T.). — A mostani beltelkektől délre van egy faluhely nevű dűlő; a ref. templom 1788-ban e dűlő pusztá templomának köveiből épült; a Micsky-ház alatti kettős pincze is e régi faluból való maradvány; a dűlők közt van egy sánczradűlő nevű, mely 1809-ből való és a Czonczó mentén Ácsig huzódik. Mostani vizei: az etei ér, mely a nagyigmándi tóba folyik, a makki ér, mely a csepi határ déli részén az etei érbe szakad és a vékony ér, mely a csepi határt a szent-mihályi pusztától elválasztja.

Csetke. (L. Császárt.) Teleky (Hunyadiak kora VI. 174.) hivatkozva Fejérre (C. D. X. 6., 329.) összetéveszti Kethelylyel és Csetének mondja, de az eredeti oklevélben Csetke a neve (Pannonh. orsz. levélt. Pa. 86. Nro 78.).

Csicsó. 1225-ben Honór pápának a pannonh. apátság jószágait megerősítő oklevelében Chichounak van írva (Fejér: C. D. III. 2., 33.). — 1234-től 1270-ig mint Füss és Néma szomszédja van említve (Wenzel: ÁUO. II. 10.). Az 1268-ki nagy diplomában Chichou a komáromi váré. — 1378-ban Nagy Lajos megerősíti a pannonh. apátságot ásványtői birtokában, melynek szomszédai közt említettik Chichou in Wagkuz (Pannonh. házi levélt. Capsa XLI. S.). — A komárommegyei Csallóköznek az Árpád- és Anjou-korszakban — mint látni fogjuk — következetesen Vágköz a neve. — Csicsónak az okmányokban előforduló vizei közt legnevezetesebb a Miler (mély ér). Wirtl József kir. mérnök szerint a mai Millér a pozsonymegyei várkonyi, alistályi, bögellői határokon levő nádasokban veszi eredetét, de Millérnek csak Komárommegyében neveztetik; átszeli a nagy-megyeri, alsó- és felső-gelléri határokat és az utóbbiakat a nagy-megyeritől elválasztja, a Millér keresztültszeli végre a csicsói határt is és a természetes, meder Csicsónál végződik; a Millérnek mesterséges folytatása az úgynevezett Millér-csatorna, mely még a füssi határt is keresztültszeli és a ronkai, vagy jobban mondva csicsói zsilipen át ömlik az öreg Dunába. — A ma már kiszáradt csicsói tó rekettyés szakadékeinak mondja Ortvay az okmányokban előforduló Requezt, Rekezth tavat, melyet Jerney (i. m. 113.). Rekeszdnék ejt; e tó neve igen közel jár a „rekesztés“ halász mesterszóhoz. Az okmányokban előforduló Agtu és Chykura-gathu valószínűleg az apácza-szakállasi, ekecsi, nagy-megyeri határokon a csicsóiba jövő mai Ágattal egygyek. — 1387-ben említettik alsou Chychow, 1422-ben pedig Chycho et alia Chycho mint komáromi várbirtok (Teleky: Huny. kora VI. 166.). — 1460-ban Felső- és Alsó-Csicsó szinte mint várbirtok fordul elő (Gyurikovics i. h.). — 1547-ben I. Ferdinand Ugrinovics Vidnek azért, mivel a török szultánnál követ-ségben járt s házában a török közelsége miatt, nejével és gyermekeivel nem lakhatik, a komárommegyei Csicsót ideiglenesen adományozza (Haz. Okmt. II. 45.). — 1592-ben Nagy- és Kis-Csicsót már 30 év óta Paxy János komáromi várkapitány birta, s az mondatik, hogy birja

jövőben is, míg Ő felsége 50 jobbágyot nem ad neki. (Gyurikovics i. h.) — Egykori várdájának leírását l. Kom. Lapok 1887. 20. sz. — Kath. temploma mint a fölírása bizonyítja, 1660-ból való. — Mostani vizei a főntebb említettekén kívül: a Böllő, mely több helyütt nádas; az Odolló nádas a kécsi pusztá mellett; a Csiliz, a Farkasföld és Szántás dűlő mellett; a Csiliz Bakánál ered és a radványi, kulcsodi és csicsói határok egy részét érintve, a csiliztoroki zúgónál az öreg Dunába ömlik; továbbá a Ham nádas és a Csörgés, mely a Hamot az Ágattal összeköti.

Csicsó. Elpusztult falu, határa Kocs és Nagy-Igmánd határaiha olvadt. A csicsói dűlő Moca felőli részében, mint a földhányásból kivehető, nagyobb templom vagy kolostor lehetett; erős, nagy köveit építésre használták fel; ugyanezen legelőn az eperjes-kútnál egy, a főntebbi épületből való nagy fölírások kő van, de betűi nagyon elkoptak; ugyanezen legelőn Kocs felé van a várhegy nevű dombosabb, árokkal körülvett térség, melynek sánczait azonban már széthányták. — 1234-től 1270-ig Chichov falu Tömörd nyugati szomszédja (Wenczel: AUO. II. 10.). — 1291-ben pedig mint Moca szomszédja említetik (Knauz. Monum. II. 308) és királyi tárnokok lakták. — A Tört. tár VI. kötetében említetik Wygman-Chythow, melyet 1500-ban Héderváry Ferencz, nővérének Rozgonyi Istvánnénak zálogba ad. — 1612-ben Kocszal együtt Enyingi Török István telepíté újra (kocsi ref. egyházi jegyzőkönyv). — 1655-ben Nagy-Igmánddal együtt a gesztesi várhoz tartozott (u. o.).

Csök. Buda és Zsámbék közt, azelőtt a budai várhoz tartozott, 1592-ben a komáromihoz és 13 forinttal váltá meg szolgálmányát. (Gyurikovics i. h.)

Choldkvedde (l. Kis-Csanakot).

Csúz. A Haz. Okmt. IV. kötetének tárgymutatójában az ősrégi tulajdonnevek közt van felsorolva. — 1236-ban említetik Chuz falu (Jerney i. m.). — 1339-ben a Szemere-nemzetség bírta Kürth, Lóth, Csúz és Szemere falvakat (Anjouk. Okmt. III. 545.). — 1416-ban említetik Csuzy Mihály (l. Csekét.). — 1416-ban a maig is virágzó Csuzyak közül Mihály bírta Csuzt és Szemerét (Fejér: C. D. X. 5. 723. és 726.). — 1537-től való közbirtokosait elsorolja Fényes (i. m. 121.). — Apafi Mihály a törökökkel Csúzon vonult keresztül Érsek-Ujvár ostromára.

Czonczó. 1519-ben János koppán-monostori apátot a királyi ember és a pannonh. convent tanuja bevezetik Zomzó nevű birtokba, de ennek Byro István, Vasi Kolos Jakab és Némái Ambrus nevében ellenmondván, a két utóbbi a király elé idéztetik (Pannonh. orsz. levélt. Pag. 296. Nro 285.).

Dad. 1283-ban a győri és veszprémi püspökség a tized ügyében abban állapodott meg, hogy a Győr egyházmegyei Kernye (Környe) falubeliek a veszprémi egyházmegye területén levő földeik után a veszprémi, a Veszprém egyházmegyei Ded (Dad) falubeliek pedig a

győri egyházmegye területén levő földek után a győri püspökségnek tartoznak tizedet fizetni (Fejér: C. D. VII. 5. 459.). — A jegyzetben azt mondja Fejér, hogy valószínűleg 1383-ban kelt ezen okmány. — A török Bécsnek menet, elpusztítja a dadi pusztát, de lakói visszajöttek, kikhez mások is csatlakoztak.

Derhida. 1576-ban Fejérkövy István pannonh. főapát Derhidát vagy másképp Terchelt és Gellért Komárommegyében elzálogosítja Simondics Péternek és Nagy Istvánnak (Pannonhalmi házi levéltár Capsa VIII. R.).

Ekecs. Az 1268-iki nagy diplomában mint a komáromi vár birtoka említetik. Ipolyi (Uj. magy. Muz. 1858. 549.) nem sorolja a várföldek közé. Ezen oklevél szerint határa el van árasztva mocsarakkal. — 1283-ban az ekecsiek a felső-(apácza)-szakállasi földeket követelték és bitorolták; Péter tárnokmester, Kozma alispán és várnagy 3 várjobbágygyal, kiket szinte comeseknek mond az okmány, kiküldetett az ügy megvizsgálására; a bitorolt földek visszaadattak a szakállasi jobbágyoknak, a Dodvág vizének használata közösnek jelentetett ki (Wenczel: ÁUO. IX. 370.). — 1349-ben Donch főispán fiai az esztergami érsekséggel bizonyos Gúta és Ekecs közti földek miatt pörösködnek; a pört az érsekség nyerte meg (Fejér: C. D. IX. 1. 709.). — 1383-ban az esztergomi érsekség ekecsi és szakállasi birtokai elkülönítetnek a komáromi vár birtokaitól (u. o. X. 8. 130.). — 1460-ban Ekecs a komáromi váré (Gyurikovics i. h.). — Noha a nyulakszigeti apáczák már rég átköltöztek Nagy-Szombatba, a béke szomszédaikkal még sem állt helyre véglegesen; az apáczák ugyanis 1576-ban pörlekedtek Ekecs lakosaival, kik az apácza-szakállasi határban a Szárcsaölve és a Folyó nevű vizet maguknak követelték (Hevenesi III. 224—235.). — Az ekecsi határ egy részét ma is érinti az Apácza-Szakállas alatt levő folyó, mely vizét részint az ekecsi mocsarakból, részint a pozsonymegyei bakai forrásokból kapja. — Noha Apácza-Szakállas a legszélső és legfelső falu, még sem az határos Pozsonymegyével, hanem Ekecs, mivel az alább eső Ekecsnek Apácza-Szakállas felett nyúlik el a határa és így Ekecs szomszédja a pozsonymegyei Béle-pusztá és Nyárasd. — Ekecs pecsétjén hal van, mert évenként egy vizát volt köteles adni a komáromi várba; régente ugyanis az érsekújvári Duna egy része Ekecshez tartozott. — Midőn Ekecs a Zichyek kezére került, a nemes lakosok nem akarták elválni az úrbéri kötelezettségeket, hanem elköltöztek, a Zichyek Ekecsset tehát tótokkal telepítették be, de azok ma már tiszta magyarok. — Ekecs mostani vizei a fent említetteken kívül a következők: Gyócs holt ér a hasonnevű dűlőn, mely áradásokkor telik csak meg; a mocsarak neve e határban általában Han; a Keringő több irányban elágazó ér; a Farkasfás gyűr körül (gyűr dombosabb hely) 5 mocsaras névtelen ér.

Ekel. Az ekli határban talált népvándorlási telepről. (L. „Kom. Lapok“ 1887. 18. sz.) — A pozsonyi országút mellett a Milkovich-tagnak dombosabb részein terjedelmes temető van, hol több ültő vagy

guggoló helyzetben levő csontvázak ástak már ki, de a mellettük előforduló ismertető jelek elkallódtak. — A kis- és nagy-likócsi dülön, egy 6 holdas legelőn nagy lyukak és földhányások vannak, melyeket a nép a IV. Béla korabeli tatároknak (?) tulajdonít, ásásközben e helyütt rozsdáette vasdarabokra bukkanni. — Ekel határában van a Dorostya ere, mely az aranyosi határbeli Encserébe, ez pedig a Dodvágba folyik. Az ócsai határból jövő Millér az ekli határbán a fővenyes eret képezi, mely a Tótfi csatornán, mely hajdan nagy tó volt, a Dodvágba szakad. A Zsitva a Dorostyának egyik ága, a fővenyes érből szakad ki s végigfolyva az ekli határt, a felaranyosi Szartos érbe folyik, mely a megyercsi határon keresztül megy és szinte a Dodvágba szakad. Hogy ezen erek medrei hajdan mélyek voltak, bizonyítja az, hogy a Dorostya és a később említendő Szántó ér közepében 4 láb mélységen hajófenékdarabokat találtak több helyen. Ortway a Durusta piscaturát Ekel vagy Szakállas táján keresi. Toutwt szinte ugyanott, a Sytua stagnum (Wenczel : ÁUO. IX. 152.) meghatározásában szinte ingadozik Ortway. A komárommegyei Csalóközben ma is meglevő és a katonai mérnök-kari térképen látható Dodvágról még különösebbet állít; ugyanis azt mondja: „Számos adatból kitűnik, hogy a XIII. században az érsekújvári Duna-ágnak a pozsonymegyei Dodvág alatti része s maga a Vágduna is Dudvágnak neveztetett.“ (Magyarorsz. vízrajza a XIII. század végeig 227.). Pedig IV. László egy 1285-ki okmányában világosan meg van mondva, hogy Bálvány-Szakállas a Vág és Dudvág közt fekszik (Knauz : Monum. II. 204. — Fejér : C. D. V. 3. 290.), ma is e kettő közt van. — De eltekintve ettől, köztudomású dolog, hogy a komárommegyei Dodvágnak az apácza-szakállasi majortól kezdve mély ere van és a szilasi, laki, bogyai, ócsai, ekli, megyercsi, keszegfalusi határokon átjövén, Vizvárnál a zsilipen folyik a Vágdunába.

1229-ben Eklyi Althumon özvegye, elhunyt férje után, hitbére fejében birt Zakalus birtokot ifjabb fiára Endrère ruházza (Wenczel : ÁUO. VI. 478.). — 1247. Knauz szerint 1260—1270 körül előfordul mint tanu Eklyi Farkas áldozópap (Haz. Okmt. III. 8.). — 1261-ben Eklyi Endre fiai osztoznak ekli és bálvány-szakállasi birtokaikon (Wenczel : ÁUO. XI. 513.). Rengeteg halászhely neve fordul elő ezen okmányban, melyeket Ortway abc-rendben tárgyal; de mivel Hermann Ö. kimutatta, hogy a határ alig birta volna meg ez állítólagos halastavak sokaságát, s mivel Ortway maga is nyomatékkal mondja, miszerint ez állítólagos halastavak folyó vizek mentén fordulnak elő, világos, hogy e neveknek halászhelyekre, vejszékre van vonatkozása. Az ezen okmányban előforduló Durusta és Toutw-ról már volt szó; említetik ez okmányban még a bálvány-szakállasi a Labuantow mocsár; ez utóbbi a két Bogytól Megyeresig és Bálvány-szakállasig terjedt, ennek maradványa ma a Megyeres és Keszegfalu közt levő nagy láp és az azt átszelő Lábán ér; említetik ez okmányban a Zsemlyékes tó (Selmekus) is, (l. Bogyt). A bálvány-szakállasi stagnosa most is megteelik tavaszkor pozsonymegyei vízzel; Bálvány-Szakállas határának azon részéből, mely ma kaszáló és mocsaras nádas rétság, tavaszkor csakis az emelkedettebb homokbuczkák látszanak ki.

A csallóközi állítólagos halastavakra nézve az a megjegyzésem még, hogy tekintve azt, miszerint a Csallóköz folyton árterület volt, ott mesterséges halastavakról azért se lehet szó, mert tavaszkor és a nyári zöldár idején elszöktek volna e mesterséges halastavakból a halak. Ha régente volt hal a csallóközi mocsarakban, az csakis az árvizeknek volt köszönhető. Hogy ez a valódi tényállás, bizonyítja a Csallóköz árvízmentesítése. Ennek legrégibb nyomát az 1569-ki országgyűlés 21. törvénycikkében találni, mely nemcsak a régi töltések javítását, hanem ahol szükséges, új töltések huzását is rendeli (Tud. Gyűjt. 1837. XI. 12.). De semmi sem történt, mert az 1659. 74. törvénycikkben megújítatik az előbbeni rendelet. A XVIII. században, mint a megyei jegyzőkönyvek bizonyítják, valamit-azt piszmogtak Néma táján. E század elején Pozsonymegyében grf. Amadé, nálunk pedig Ghicz József alispán és gf. Zichy István Győrmegyével karöltve Izsaptól Kolos-Némáig készítették el a védtöltéseket, 1817-ben Ghicz Ferencz elzárta a keszi fokot; végre 1836-ban a Duna felől meglehetősen védve volt a komárommegyei Csallóköz, de a Vágduna felől csakis a gútai határ volt egy 24,000 öl hosszú töltéssel védve. Azelőtt az volt ugyanis az elv, hogy csak a helységeket magukat kell megvédeni töltésekkel az árvíz ellen, a folyók medreinek összeszorítását károsnak tartották, mert belátták, hogy a védtöltések miatt igen soká folyhat ki a helységek határaiból a sok víz a zúgókon.

Az 1268-ki nagy diplomában említettnek az ekli mocsarak, ezek maradványai a mai vén tó szigetség, a vöstői nádas, melyben a védtöltések kora előtt tömérdek hal volt, az Ektó és Gyokos nevű nádas, mely hajdan igen mély lehetett, mert a közepén egy öl mélységre se találni földet, hanem elrothadt nádat, sást és állati maradványokat; a felsorolt tavak partján félőlnyi mélységben igen sok szarvascsontvázra bukkannak, melyek agancsai félig elkorhadtak, miből az látszik, hogy e tavak vadaskertekkel voltak körülvéve. — 1326-ban Ekli Lőrincz guleri (gelléri) Pálnak Eklen, Zegkuz és Zegfeu körül 40 holdat zálogba vett (Fejér: C. D. VIII. 187. és 196.). — Az 1589-ki Ekli Balogh Györgyre vonatkozó boszorkánypört l. a komáromi városi levéltár 1587—1680-ki jkönyv 8. lapján. — 1618-ban említettnek a pannonh. apátság ekli jobbágysai. (L. Andrászházát.) — Ekel mostani vizei a már említettekén kívül a következők: Az Előér, mely az ócsai földek mellett jön be az ekli határba s onnét az aranyosi határba folyik; a Széles ér a falu alatt egyesül az Előérrel, a Gyalap szinte az ócsai határból jó s az előérbe szakad és végre a Szántó ér, az ekli határ déli része és Nagykeszi közt.

Erecs. Karommal és Csicsóval határos puszta. Erecu II. Endrének és IV. Bélának 1234—1270-ki — már említett — a pannonh. apátság jószágait megerősítő oklevelében (Wenczel: ÁUO. XI. 471.). — 1250-ben Erechtu birtokon az apátsági aratók 2 ekealja földje említettik (Wenczel: ÁUO. II. 18.). Nevét a körülötte levő erektől kaphatta.

Ete. A névtelen szerint (c. 47.) a magyarokhoz csatlakozó hét kún vezér egyike Ete volt. — Ugyanő (c. 57.) azt mondja, hogy a Taksony

uralkodása alatt bejött izmaélita Bylla és Bocsu testvérektől származik az Ethey nemzetség. — Az okmányokban e helynek túlnyomólag Ethey a neve. — 1211-ben Ethe mint személynév említettik (Jerney i. m. 36.). — 1277-ben IV. László a hantai prépostnak (ma Hantha Kisbér főkegyháza, Csepeli Benedeknek *Ethey* nevű földet adja, hogy kárpótolja azon károkért, melyet a Veszprémet feldúló németek okoztak a prépost birtokain. Ethey területén ez okmány szerint azelőtt szolgagyőri várjobbágyok és királyi hírnökök laktak (Fejér: C. D. V. 2., 407.). — 1326-ban Ethei Lőrincz királyi ember említettik (Fejér: C. D. VIII. 3., 101.). — 1335-ben a fehérvári káptalan jelenti Róbert Károlynak, hogy az Ethey nemzetségbeli János és Péter közt Ethey birtok iránt fennforgó perben a vizsgálatot teljesítette (Zichy: Okmt. I. 451.). Ete egykori lakosairól ad részben felvilágosítást ezen okmány; ugyanis János, IV. Bélának egy 1257-ben és Istvánnak 1271-ben kiállított privilegiumaival igazolja, hogy ősei az etei kir. hírnökök osztályából a szabadok (servientes Regales) osztályába felvétettek. — Ugyanazon 1335-ben kelt más két oklevél szerint Etén mindenszentek tiszteletére épült kőtemplom volt (Wenczel: ÁUO. VII. 456.). — 1348-ban a királyné megengedi, hogy az 1347-ben Győrött tartott Komárom- és Győrme gyék közgyűlésén fej- és jószágvesztésre ítélt Jakab fia Jánosnak Ette nevű birtokát az elítéltnék fia és özvegye 10 márkáért kiválthassák (Anjouk. Okmt. V. 236.). — 1363-ban említettik Ethei Péter (Fejér: C. D. IX. 7. 521.). — 1450-ben is előfordul Ethe falu (Haz. Okmt. III. 384.). — 1500-ban a Jakabfyak tiltakozván a megyei közgyűlésen az ellen, hogy ethei birtokukat Lewkes Ferencz és Koromlai István elfoglalták, ez ügyben gf. Szentgyörgyi Péter országbíró 1501-ben a király színe elé idézi a feleket (Pannonh. orsz. levélt. Pag. 237. Nro 233.). — 1520-ban jelenti a pannonn. convent Lajos királynak, hogy egy pörös etei birtok ügyében Ethey és Koromlai Ferencz kérelmére, a király színe elé idézte Vasdinnyi Vas Jánost, Csepj Benedeket, Bíró Jánost, a négy Ewrkényit, a két Akayt és a két Etheyt (u. o. Pag. 225. Nro 224.). — 1523-ban és 1525-ben Ethei László a győri székesegyház szent Mihály oltárának gondnoka (Magy. Sion III. 246., 261.). — A közbirtokossági levéltár adatai szerint mostani lakóit 1648-ban gf. Zichy István telepíté meg.

Födemes. A szinte elpusztult Harsány mellett volt, (l. ezt). — 1239-ben IV. Béla Fedemest az esztergami érsekségnek adja (Fejér: C. D. IV. 1. 152.). — Egy 1264-ki okmányban az mondatik, hogy Lodomér érsek egy hetényi földcsekjét elcserélte Mikó comesnek Födemesen és Szöllősen bírt földeiért (l. Hetényt).

Fűr. Elpusztult falu a Csiliz mentén Radvány és Patas közt (Ipolyi: Uj magy. Muz. 1858. 539.). — Az 1268-ki nagy diplomában nincs világosan megmondva, hogy várföld; de egy 1270-ki oklevélben Patasról az mondatik, hogy szomszédai többi közt a Fyurban lakó komáromi és szolgagyőri várszolgák (Wenczel: ÁUO. VIII. 295.).

Fűr. Vidékén hajdan sűrű erdő volt. Egy dülőnek neve pusztá Fűr, hol a tatárjáráskor a lakosság az erdőben sátrak alatt és földbe

ásott vermekben lakott. — A XIV. században Csúzy Menyhért Fűrre, Csúzra, Jászfalura és Szemerére új donatiót nyer Zsigmond királytól (Családi levéltár). — 1505-ben említetik Balogh János de Fywr, mint Komárommegye országgyűlési követe (Tud. Tár uj. foly., VI. 63.). — 1538-tól való közbirtokosait (l. Fényes 122.).

Füss. Hajdan Nagy- és Kis-Füss volt; de Kis-Füss elpusztult, ma csak dülő-név. — 1234-től 1270-ig praedium Fyvs a pannonh. apátság birtoka és a lovas jobbágyoknak 32, az aratóknak 9; a harangozóknak 8, a pásztoroknak 3 beltelkük volt itt; szomszédai: Chico, Harazty, Kezu, Nema és Renka faluk (Wenczel: ÁUO. II. 10.). — Az 1268-ki nagy diplomában szinte a pannonh. apátság birtokának mondatik. — 1360-ban bizonyos Mélestóra, a mai Millér és Mezölakra, a mai nagymezőre vonatkozólag Bubek András országbíró felszólítására Szigfrid pannonh. apát odanyilatkozott, hogy azok Füsshez és nem Ronkához tartoznak; ennek folytán a ronkai nemesekre örökös hallgatás parancsoltatik (Pannonh. házi levélt. Capsa XLVIII. C.). — A füssi praedialisták viszonyait 1383-ban István apát szabályozta először (Czinár: Monast. I. 93.). — 1478-ban István apát Nagy- és Kis-Füss-t a praed. nemeseknek adja azon kikötéssel, hogy a tizedet megfizessék és háborúban egy puzdrával tartoznak megjelenni, ellenkező esetben 3 márkát fizetnek (Pannonh. házi levélt. Capsa XXVII. D.). — 1519-ben Máté pannonh. főapát Korláthkeőy Pétert a király elé idézteti, mert Kiss-Füssön a Millértót hatalmasul elfoglalta (u. o. Capsa LVII. C.). — Ugyanazon évben Ujlaky Lőrincz országbíró a győri káptalan elé idézteti a komáromi vár udvarbíráját és csicsói gazdatisztjét, mert a nagy-füssi határban levő Erenkez nevű erdőt kivágatták (u. o. Capsa LVII. P.). — 1540-ben Mihály pannonhalmi főapát megidéztteti Hardics János komáromi várkapitányt a győri káptalan elé, mivel nagy- és kiss-füssi jobbágyait elhajtatta Csicsóra és Tanyra (u. o. Capsa XLVIII. H.).

Füzítő. Az itteni római erőd stb. leírását l. Kom. Lapok 1887. 20. sz. — Nevét egy 1260-ki okmány szerint Fizeg folyótól nyerte, melynek torkolatánál feküdt (Wenczel: ÁUO. XI. 470.). — Fiz annyi mint füz, az *eg, ug* = ügy; ezen elavult tájszó Hunfalvy szerint vizet jelent (Egyet. philol. közlöny. 1880. 594.). — 1001-ben szent István a pannonh. apátságnak adja a fizegi halászatokat (Fejér: C. D. I. 282.). — 1075-ben I. Gyejcsa a garam-szent-benedeki apátságnak a fizegi folyó mellett egy birtokot ad (Knauz: Monum. I. 53—60.). a szövegben említett Geholu hegy talán a füzű szőlőhegy; Gunreid sirja, ki egy dombon volt eltemetve, az almási pusztán lehetett, hol egy domb képezi azon régi temetőt, melyet az oklevél említ és mely ősmagyar temető (Arch. Értesítő: u. f. III. 162.). Az ugyanott előforduló Archysti Jerney szerint Árkostő (i. m. 6.). — 1093-ban praedium Fizegh a Duna partján. A pannonh. apátságnak volt e birtok mellett az Eremtón vízafozó czégéje, melynek egyharmadát a mondott apátság, kétharmadát Szent-Péter monostor élvezte (Fejér: C. D. I. 482.). A czége Hermann O. szerint erős suhángokból való rekesztés, melylyel

a folyót átfogják, közepén van egy nyílás, a kapu, melybe a gamzsahálót beállítják. — 1124. vadum Fizegh, gázló, zátony (u. o. II. 73.). — 1223-ban András király átírja szent Lászlónak Füzitőre, Almásra stb. vonatkozó oklevelét (l. Almást). — 1225-ben Honór pápa felsorolja többi közt a füzegethüi szűz Mária-templomot is (u. o. III. 2. 33.). — 1234-től 1270-ig IV. Béla egyik oklevele szerint Fyzegetu draediumon két falu volt; az apátsági jobbágyoknak 16, az aratóknak 7, a pázszoroknak 2, az udvarnokoknak 9 beltelkük és a két falunak a kaszálókkal együtt 20 ekealja közös földje volt. A Duna egy része két szigettel szinte Fyzegetuhöz tartozott. Szomszéd falvak: Sar, Bylla (Billeg), Nezmel, Astauc, Sumuld [Szomód] (Wenczel: ÁUO. II. 10.). — 1255-ben Fyzegettun a német kocsik után egy denár fizetendő stb. (Fejér: C. D. IV. 2. 233.). Ugyanezen okmányban Wenczelnél Fyzegetu helyett Fyzegeteur áll (ÁUO. VII. 523.). — 1263-ban kapják az ottani gyarmatosok kiváltságait (Wenczel: ÁUO. III. 38.), szövegét l. a kom. tört.-rég. egylet 1889. jelent. 32. lapján; e szövegből kimaradt az, hogy a dunai révvám kétharmadát azért kapják a gyarmatosok, hogy a királynak élvezeteket és szolgáltatásokat nyújtsanak, vagyis körútja alkalmával a királyt kíséretével együtt kötelesek lesznek élelmi szerekkel ingyen ellátni. — 1265- és 1267-ben Füzitőn volt a király (Haz. Okmt. VI. 146. és 161.). — 1270-ben szinte, és 3 évnélküli okmány szerint más alkalommal is tartózkodott IV. Béla Füzitőn (Ráth i. m. 30. 31.). — 1269-ben IV. Béla Sárt a füzitői vendégeknak adja, mivel a király Füzitőt igen alkalmas királyi szállásnak tartotta (l. Sárt). — Ugyanazon évben Sárt elcseréli a király két zalamegyei birtokkal és Sárt a füzitői apoldának adja (Századok 1874. 484. Fekete L.: Gyógytan a régi magyaroknál). — 1325-ben Róbert Károly megerősíti az 1263-ki privilegiumot (Pannonh. házi levélt. Capsa XI. H.). — 1342-ben tiltakozik Vilmos pannonh. apát a füzitői vámok elfoglalása ellen (l. Almást). — 1393-ban a pannonh. apát a füzitői vámok és négy malom jövedelmébe bevezettetik (l. Billeget). — 1422-ben (Teleky: Huny. kora VI. 166.), 1460-ban és 1592-ben Füzitő komáromi várbirtok volt (Gyurikovics i. h.). 1592-ben Fészek a neve és a török által elpusztított helynek mondatik Almás fölött egy elronggált halastó felett (u. o.). — Egy 1695-ki urbar. kivonat szerint „Falu Fiszek az pusztá Fiszeky Thonal“ (Duna-almási közs. levéltár).

Fyast. Elpusztult falu. 1326-ban említetik a fyasti egyház földje, mely Héreggel együtt keletről szomszédja volt Zalatna nevű birtoknak (Anjouk. Okmt. II. 257.). E Fyast nem más, mint a héregi határ keleti oldalán levő jásti hegy tövében, a jásti tó délnyugati partja fölött elterülő Jást faluhely.

Gadócz. 1247-ben Eklyi Olthman fia András eladja Gothue nevű birtokát 23 márkáért (Knauz: Monum. I. 370. 476.) A szövegben előforduló vizek meghatározását l. a kom. tört. és rég. egyl. 1889. jelent. 4. lapján. — Egy 1247. Knauz szerint 1260—1270 körüli okmányban előfordul mint tanu a Gothouch falubeli Nogud (Haz. Okmt. III. 8.). — Az 1268-ki nagy diplomában Kothouch a majki

egyház birtokának van jelezve. — 1438-ban mint az érseki papnemek birtoka említettik (Fejér : C. D. XI. 141.). — 1624-ben a pannonh. főapát a vármegye előtt tiltakozik az ellen, hogy a Koppán-Monostorhoz tartozó gadóczi jobbágyságok a földadót a komáromi vár officialisának fizetik (Pannonh. házi levélt. Capsa XII. I.).

Galla. A felső-gallai rézkori leletet l. Kom. Lapok 1887. 15. sz. — 1251-ben Barus nevű víz említettik a két Galla és két Barak közti területen (Haz. Okmt. VII. 41.), mely nem más, mint a Tolnáról jövő gallai ér. — 1388-ban Zsigmond király a pannonh. conventnek meghagyja, hogy Péter tatai benzés apátot jószágaiba beigtassa; az arra meghívandók közt előfordul János, Galyai Miklós fia is (Fejér : C. D. X. 1., 444.). — 1450-ben az ország főrendei meghagyják a keresztesek fehérvári conventjének, hogy vizsgálja meg, igaz-e, miszerint Rozgonyi János, István fia, Wythan várát és Galyát, valamint több pestmegyei birtokot, bár Palóczy László országbíró ítélete szerint Rozgonyi János erdélyi vajdának és Rozgonyi Reinold és Osvát székely ispányoknak átadta s ezek azokba be is vezettettek, azokat mégis többek segedelmével elfoglalta. A tény, a conventnek tudósítása szerint, igaznak találtatott (Horváth M. : Magy. Regesták. Tört. Tár. IX. 64.). — 1543-ban Csepnél említettik. Felső-Gallától észak-nyugatra egy dülőnek „Altes Dorf“ a neve; mostani lakói 1735-ben, Alsó-Galláé 1733-ban telepítették meg (Fényes i. m. 178.).

Gellér. Alsó-Gellér a sároséri és temetősi, Felső-Gellér a bukor-dülőn fekszik. — 1258-ban a Gelléren lakó Pethő és rokonsága, szolgálói várjobbágyok vételes földjüket Szántóban — ma Ekellet és Nagy-Keszivel határos pusztá — eladják a pannonh. apátnak 25 márkáért (Wenczel : AUO. II. 298.). Tagányi tévesen várföldnek tekinti Szántót (Pesty : A várispánságok tört. 467.). — Az 1268-ki nagy diplomában két Guller említettik. — 1405-ben említetnek a Gelléri nemesek (l. Bogyát). — 1450-ben előfordul Asewgyele és Ffelsewgyele (Haz. Okmt. III. 384.). — 1539-ben a pannonh. főapát a Gelléren és Tarcsalon birt földeket 14 forintot érő buzáért kénytelen elzálogosítani (Vaszary Kolos : Győrmegye és város 598.). — 1576-ban Fejérkövy István pannonh. főapát zálogba veti Gellért (l. Derhidát). — 1627-ben Alsó- és Felső-Gelléren tanukihallgatás tartatik egy boszorkánypörben (Győri tört.-rég. füz. I. 228—236.). — Alsó-Gellér 1654-től való közbirtokosít l. Fényes i. m. 101. — Mindkét Gellér lakói a vallás-üldözés korában telepedtek ide. — Dülői közt említendő az erdőalja és a tatárhányás, mely utóbbit a kurucok az akkori nádasok közt csinálták. — Alsó-Gellér vizei : a Millér a megyeri határ és a millér-háti dülők közt; a Határér, mely Kécs, Csicsó, Tany és Alsó-Gellér határain vonul át; a Kerektó a középréti dülőben; Karcsa hajdan nádas, ma lapos a tanyi határba megy át; a Cseker-ér a cséri dülőben; konkolyi lapos; botló helyek lapos részek; a haraszti lapos Alsó-Gellér és Tany közt; a disznó tó; az úszó, mely régente nádas volt. — Felső-Gellér vizei a Milléren kívül; a nagy tó és Konokáros, ma kaszállók.

Gerecse. Hegység neve. 1019-ben Gerche falu- és személynév. 1211-ben Gereche személynév (Jerney i. m. 43.). — Kerecset Kézay-nál (I. 1.) Jegerfale, vadász-sólyom. — A Nagy-Gerecse teteje szép lapos, ennek közepén nagy területű négyszög alakú sánczromok (?) vannak, melyek sok helyütt kőből vannak rakva. — A hegy oldalában van a király kútja, melyet kápolnaalakú bolthajtásos építmény főd be; a hagyomány szerint Mátyás király vadászkisérétével itt szeretett tanyázni.

Gerencsér. Puszta Nána, Kereki, Szent-Györgyvár és Kápolna közt. — Gerencsér tót szó (Nyelvőr 1882. 167.). — Erzsébet királyné négy várat, két curiát és egész Tatát összes tartozékaival zálogba vetvén 9000 arany forintért Rozgonyi Istvánnak; e birtokok 1446-ban, 1458-ban és 1492-ben Rozgonyi Jánosra íratnak át (Wenczel: Tata fénykora 44., 46., 47., 54.), de azért id. Rozgonyi János és négy unokatestvére folytonosan viszálykodtak e birtokokon. Hogy az 1446-ban említett domus seu curia Gerencseer alatt megerősített kastélyt kell értenünk, az abból világos, mert e pusztán a komlósi Vágás és Kisbükk közt a Szépvíz partján a gerencséri váromladék maradványai ma is megvannak.

Gergelyfalva. 1234-től 1270-ig Tömörd nyugati szomszédja volt (Wenczel: ÁUO. II. 10.).

Gesztes. A gesztesi romokról I. Kom. Lapok 1887. 20. sz. — Gesztes Baranyának ormánsági járásában annyi mint fás (Magy. nyelv. szótára II. 1067.). Kézai szerint (II. 4.) erdős hegyet jelentett. — 1138-ban Gesthus személynév (Jerney i. m. 44.). — 1333-tól 1360-ig Csór Tamás egyéb méltóságai mellett gesztesi várnagy is (Haz. Okmt. VII. 435. — Anjou-kori Okmt. II. 1. — Haz. Okmt. II. 68. — Anjou-k. Okmt. III. 426. — U. o. IV. 10.). — 1387-ben Zsigmond király Kani-zsay Istvánnak adja a gesztesi várbirtokból kivett Baráti györmegyei jöszágot, mert János bán ellen Gara kerületben hősiesen harczolt (Fejér: C. D. I., 333., 377.). 1388-ban okt. 24-ikén Zsigmond okt. 30-ikán Mária királyné Gesztesen írnak alá okleveleket (Ráth i. m. 92., 93.). — 1417-ben Zsigmond király a pozsonyi és komáromi főispányoknak, továbbá Silstraug gesztesi és vitáni várkapitánynak meghagyja, hogy Rumi Dorozló királyi alpohárnokmester házának kirablói ellen vizsgálatot tartsanak (Haz. Okmt. I. 312.). — 1435. decz. 15-én Albert még mint herczeg megfordult Gesztesen (Ráth i. m. 158.). — 1446-tól 1492-ig Gesztes a Rozgonyiak zálogbirtoka (Wenczel: Tata fénykora 44., 45.). — 1494-ben Ujlaki Lőrincz gesztesi urodalmára az egy forintos segedelemből 34 forint esett (Engel I. 22.). — 1495-ben II. Ulászló a pestis miatt az egész évet utazással és vadászattal töltvén, szept. 21-én Tata és Gesztes közt vadászott; ugyanazon év okt. 4-én Gesztesen volt (Ráth i. m. 259.). — 1517-ben a veszprémi káptalan jelenti, hogy Török Imre nándorfehérvári bán és Gesztes ura megbízásából a gesztesi várnagy a pannonh. apátság bársouyosi birtokán levő embereit elpáholtatta, pénzüket elvette és őket elhajtatta (Pannonh. házi levélt. Capsa XLVI. B.). — Török hódoltsági viszón-

tagságait l. Rohrbacher : Tata történetében. — A XVII. század második felében Mező-Örs a gesztési várhoz tartozott (Győrmege és város 546.).

Gon. 1247. Knauz szerint 1260—1270 körül a Gon falubeli Arad és Scereda mint tanúk említetnek (Haz. Okmt. III. 8.). — Gon 1253-ban is előfordul. Jerney Gyannak ejti ki (i. m. 45.).

Grébics. Ma Alsó- és Felső-Grébics pusztá Tata, Tömörd, Mocsa, Billeg és Naszály közt. — 1234-től 1270-ig Grebuch falu a 3 Tömörd nevű falu keleti, Halas és Guruch déli, Ruch pedig nyugati szomszédja (Wenczel : ÁUO. II. 10.). Grebuch, Guruch és Ruch nevei, úgy látszik, kún származásuak; mert nagyon emlékeztetnek egy kún úrnak, Parabuch comesnek nevére, ki 1268-ban István ifjabb királytól Megyert kapta. Ugyanő ugyanattól 1266-ban Krassóban, Temesben, Csanádban és Aradban kapott adományba helységeket és az adomány erősségeül rendeli a király, hogy e helységek régi elnevezései tökéletesen eltöröltesse és ezentúl Parabuch névvel jelöltessenek (Fejér : C. D. IV. 3., 342.). — Grébics nemcsak 1234-től 1270-ig, hanem 1284-ben és 1381-ben is mint Belyd birtok szomszédja fordul elő; (l. Belydet). — 1446-ban Gerebech falu a Rozgonyiak zálogbirtoka (Wenczel : Tata fénykora 44.). — 1459-ben is a tatai várhoz tartozott (Kaprinay : Hist. dipl. II. 351.).

Gúg. Pusztá, az egyik Gúg a szemői határban, a másik közel Érsekujvárhoz van. — Az alsó-gúgi pusztát Széchenyi érsek csatolta 1693-ban Érsekujvárhoz; Felső-Gúgot pedig Szimőhöz (közs. levéltár). Guug személynév is (Knauz : Monum. I. 463.). — 1217-ben előfordul Gug falu (Fejér : C. D. III. 1. 202.). — 1238-ban mint praedium említetik a Vág mellett (u. o. IV. 1., 108. és IX. 5., 155.), melyet IV. Béla a nyitrai vár közelébe alól kivesz és a fehérvári keresztes vitézeknek adományoz; ezen okmány Gúgja csakis a szemői határba olvadt Felső-Gúgra illik, mert Szimő a Vág balpartján fekszik. — 1245-ben a nyitrai káptalan jelenti, hogy István esztergami érsek Gúg földet megvette 10 márkáért (Knauz : Monum. I. 360.). — 1247. Knauz szerint 1260—1270 körül, említetik Gueg falu egy Kavára vonatkozó oklevélben (Haz. Okmt. III. 8.). — 1312-ben Tamás érsek tiltakozik a veszprémi káptalan előtt, hogy Csák Máté Gug és Perbethe falukat elfoglalta (Knauz : Monum. II. 660.).

Guruch. Elpusztult falu (l. Grébicset).

Gúta. Guta mint az ördög, fene, manó a pogány magyaroknál a rossz szellemekhez tartozott. — Gúta az 1268-ki nagy diplomában mint érseki falu említetik, Bogyá szomszédságában. — 1281-ben a Szemere nemzetségbeli Bertalan comes, nem lévén gyermekei, gútai birtokát, mely az esztergami érsek birtoka közé volt ékelve, két halásztanyával együtt az érsekségnek hagyja (Knauz : Monum. II. 150.). — 1312-ben Tamás érsek a fehérvári káptalan előtt tiltakozik, hogy Csák Máténak Chellus nevű embere, többi közt Gútán is garázdálkodott; (l. Bajcsot). — 1349-ben Miklós nádor a Gutha és Eketh (Ekecs) határai közt levő pörös földeket Donch fiai ellenében az érseknek ítéli oda (Fejér : C. D. IX. 1., 709.). — Régi adatok nyomán a Duna és Vág

folyók összefolyásánál még I. Mária királyné hányatott egy négyszögű földvárat, hova nagy árvizek idején temetkezni szoktak a gútaiak (Fényes i. m. 93.). — A modenai Hyppolit-codexek szerint (br. Nyáry A.: Századok 1870. 284—286.) az érseki halászat állomásai Gútán, Lándoron és Naszvadon voltak. A halak közül csupán beszózott vizák adattak el. Jelesül Beatrix királyné egy ízben 21 darabot vett meg 105 dukáton, 1487-ben 20 darab vizáért 107 dukát, 1488-ban az eladott halakból 186 dukát folyt be, 1489-ben a halászati pénzjövedelemnek nyoma sincs. — Gúta 1489-ben 14 hajó szénát szolgáltatott, Martos ellenben 63-at; a census-adóba legtöbbet fizetők közt második helyen volt Naszvad 91, negyedik helyen Gúta 43 dukáttal. — Gútán fáczányos is volt (u. o. 288.). — Későbbi, a halászatra vonatkozó adatokat l. Hermann O.-nál. — 1527-ben Martonyosi Pesthy Gergely gútai és komáromi várkapitány volt (Fényes i. m. 91.). — A közönséges viza halászatáról Oláh Miklós esztergami érsek mint szemtanú azt írja 1536-ban (Hungaria et Attila, 1763-ki bécsi kiadás 86.), hogy a viza a folyó mély örvényeiben tartózkodik. Novemberben, mielőtt a jégzajlás beáll, a Duna és Vágduna medrébe egyenközüen karókat vernek, a meder közepén pedig a varsa számára nyilást hagynak. A karók közt a halászok ladikokból hálót vetnek. A parton e közben ágyúznak; az ágyúk hangja a vizákat kiriasztja rejtekhelyeikből, melyeket — ha a hálókba keveredtek — könnyű szerrel húznak a partra. Néha — nem számítva a kisebb halakat — ezret is fognak egy halászat alkalmával. Némely viza 12 lábnál is hosszabb volt. Ez tehát valóságos hajtóvadászat volt, melyhez igen hasonlít Hermann O. leírása az ecsedi befagyott lápon való halászatról (i. m. I. 114.). — A Marsilius „huso“-ját a magyar „örhalat“, mely tíz mázsát is nyomott s nem a közönséges vizát, erős karókból való czé gével fogták, mely saját szerű tömkeleget alkotott, amelyekben a betévedt halakat furkóval verték agyon, mint az ökröket (u. o. I. 459.). — 1551-ben Gúta már mint város jelenik meg; mert a gútai polgárok kérelmére bizonyos peres levelek kézbesítettek Syk Mihálynak a komáromi vár provisorának (Fényes i. m. 94.). — Az 1664-ben újonnan épült gútai vár rajzát l. Theatrum europaeum 1610—1670. Nro 31. — 1707-ben Stahremberg Guidó megerősíté a gútai várat (Thaly: Dunántúli hadjárat). — Ami a plébánián levő első lelkész Hasech Antal 1586-ból való képét illeti, Ipolyi nem tartja valószínűnek, hogy az lett volna az akkori plébános neve, a festményt is jóval későbbi korinak tartja. — Mai lakói a határabeli Ó- vagy Nagy-Gútáról telepedtek ide.

Gyalla. 1356-ban említetik mint possessio Gylla (l. Abát). — 1412-ben Bnesáni Zsigmond Gyalla nevű pusztáját 36 arany forintért zálogba adja Gyallai Sándor Osvátnak. — Egy Abánál említett 1417-ki oklevél Gyallára is vonatkozik. — 1457-ben Gyallai Miklóst és fiait a pannonh. convent beigtatja (Nagy Iván: Győri tört.-rég. füzetek II. 124., 127., 243.). — 1485-ben Gyallai Hendy Pál Komárommegyében kir. igató ember (Teleky: Huny. kora VI. 166.). — 1570-től való közbirtokosait (l. Fényesnél i. m. 123.). — Ó-Gyalla 1858 óta pusztai magyar-tót falu. — Új-Gyallát a Csúzy-család telepíté meg.

Gyarmat. E puszta Gyermel, Szomor, Vásztil és Tarján közt van. — Konstantin császár szerint a magyar nemzetségek közül egyet Kürt-Gyarmatnak hívtak (Századok 1870. 540.). — 1247., Knauz szerint 1260—1270 körül említetik mint tanu Gormothli Demeter (Haz. Okmt. III. 8.). — 1268-ban előfordul praedium Gyarmath (l. Bábolnát). — 1485-ben említve Marczelházánál. — E puszta lakói a szomszéd falvakból telepedtek ide. A gyarmati erdőnek küldői homlok nevű részén hajdan falu volt.

Gyermel. A dülők közt egynek „német halála“ a neve, hol egy előkelő római ember sírkövét találták (l. Kom. Lapok 1887. 20. sz.). — A ref. egyházközség 1645-ből való; lakói Szomorról és Zsám-békről telepedtek ide.

Gyorok. IV. Béla a kúnok iszonyú kihágásai miatt, 1264-ben Gyorok körül 4 szállásukat és 6 földjüket elkoboztatja (Fejér: C. D. IV. 3., 184.). — 1317-ben Róbert Károly Dyruk, Leek és Scelchen nevű birtokokat Komárommegyében, a Csák Mátéhoz átpártolt Páznán unokájának, Pethő comesnek halála után Ladomér érseknek adományozza (Fejér: C. D. VIII. 2., 80.). — 1332-ben Gyorok, Gyruk és Gyroughnak iratik (u. o. VIII. 3., 653.). — 1335-ben Gyrukön (ma Gyorok Nyitramegyében) és Leeken (ma Lüki falu Komjáth mellett, Nyitrában) Benusfia Péter comes az érsekség birtokai közé volt ékelve; azért az érsek Péter comes birtokáért cserébe adta szerdahelyi birtokát; később a király a csehek által tönkre tett Újvár és Berencs várak kijavítása céljából, Péter comesnek 4 vármegye collectáját adományozta; de Péter se a várakat ki nem javíttatta, se a collectából befolyt pénzről be nem számolt; azért a király elvette tőle Szerdahelyt és az érseknek visszaadta 200 márkáért, hogy ez összegből a fentebbi várakat kijavíttassa (u. o. VIII. 4., 51.).

Gyrew. nél volt, az 1268-ki nagy diploma szerint, Pozsonymegye felé Komárommegye határa.

Halap. Elpusztult falu. — Podhraczky (Béla kir. névtelen jegyzője 165.) Hydét idézve állítja, hogy Olup, Alap, Halap hőst jelent, (Olup-Tulma, Komárom alapítója tehát hős Tulma. Horváth István a szlovínokról írt könyvében Tulmát tolmácsnak mondja, ami elfogadható, vízből jövőndőlő értelemben). — Egy 1355-ki okmányban Halapy Gergely mint szolgabíró szerepel (l. Várkeszit). — 1362-ben possessio Halap a neve (Teleky: Huny. kora VI. 167.). — 1388-ben Péter tатаi benczés apátnak jószágaiba beigtatásakor Halapy Mihály királyi ember említetik (Fejér: C. D. I. 477.). — 1408-ban Halap és Baj Garay Miklósé (l. Bajt). — Garay Jób, az atya Miklós nádor által, a budai boldogságos Szűz egyháza mellett temetkezési helyül épített Garay-kápolnának adományozta Bajt és Halapot (Teleky i. m. VI., 174.). — 1423-ban és 1461-ben Halap ismét Bajjal együtt említetik és hihetőleg e mellett feküdt (Teleky i. m. VI. 167), talán a Bajnál említett puszta-templom táján.

Halas. Elpusztult falu. 1234-től 1270-ig déli szomszédja a 3 Tömörd falunak (l. Grébicset).

Halas. Elpusztult falu. 1387-ben és 1460-ban a komáromi vár-hoz tartozott (Teleky i. m. VI. 167. és Gyurikovics i. h.). — Az 1592-ki várurodalom urbéri összeírásában a komáromi ó-várral rézsút a Vágduna tulsó partján ott, hol a Szent-Miklós kastély volt, feküdt Halas, mely a többi öt vágdunántúli várurodalmi helységgel együtt semmire sincs kötelezve; mert a török mind a hatot elpusztította (Gyurikovics i. h.).

Halas. Birtok Izsap táján 1297-ben (Haz. Okmt. VI. 423.).

Harangozó. A jászfalusi pleb. jegyzőkönyv szerint 1636 körül a jászfalusi egyháznak félegyházai, fiókjai közt említetik a többi közt Harangozó is, mely ma dülönév a koltai határban.

Haraszti. Elpusztult falu; ma dülönév a nagy-tanyi határban. — Haraszt tót szó (Nyelvőr 1882., 219.). — 1234-től 1270-ig és 1250-ben Harazty mint a pannonh. apátság fyvsi (füssi) birtokának egyik szomszédja jön elő (Wenzel: ÁUO. II. 1. és 10.). — Az 1268-ki nagy diploma szerint Horozt falu a komáromi vár-hoz tartozott.

Harsány. Elpusztult falu. A szent-péteri határ keleti részén van egy 1500 holdnyi terület, melynek ma is harsányi dülő a neve. Pesty Fr. szerint Harsány erdős vidékű helyek neve országszerte. — 1239-ben Harsannak íratik (Fejér: C. D. IV. 1., 154.). — 1250-ben az Ába falubeli Weytek eladja harsányi birtokrészét (l. Abát). — 1316-ban az esztergami keresztesek conventje bizonyítja, hogy Zeuleus nevű birtok a nyitrai püspökségnek adományoztatott (Knausz: Monum. II. 724.). — Ezen birtokkal délnyugatról az esztergami érsekség Sceleus faluja, északkeletről pedig Albertfia, Istvánnak Harchan nevű birtoka volt szomszédos. Szöllös nevű rét ma is van a hetényi határban, Lándor és Kavával átellenben, de ezeknél valamivel feljebb, Szöllöst egy 1266-ki okmány szerint (l. Heténynél) északról és délről a Zsitva folyó választotta el az elpusztult Heténytől, mely a maitól $\frac{1}{2}$ kilométernyire nyugatra a faluhelynek nevezett magaslaton volt. — Végre 1592-ben említetik, mint komáromi elpusztult várbirtok (Gyurikovics i. h.).

Héreg. Róm. régiségeit l. Kom. Lapok 1887. 20. sz. — A tatárjáráskor elpusztult Héreg a faluheli dülön állt, hol sok faragott követ és IV. Béla korabeli pénzt találni. — 1326-ban mint az esztergami érsekség faluja említetik (Anjou-k. Okmt. II. 257.). — 1464-ben II. Pius pápa bullája említi Tardossal együtt (Kovács-féle kézirat a primási levéltárban). — A török világban Zereg volt a neve. — 1690-ben újra megszállták; a katolikusok Imelyről, a reformátusok Ágó hontmegyei községből származnak.

Herkál. Pusztá Ujszöny, Csém és Ács közt. — Podhraczký (Béla kir. névtelen jegyzője 228.) Horca, Hercules (az egyiptomi Or, Hor a nap) nevével hozza összeköttetésbe, mely személynév átment a Harkány, Harkács és Harkál falukra.

Hetény. A rómaiság nyomait l. Kom. Lapok 1887. 20. sz. — A névtelen (c. 57.) a bolgárokról írtában azt mondja, hogy Bular tartományból egy nagy, némes Hetény nevezetű vitéz jöve hazánkba. Pod-

hraczký (i. m. 421.) szerint e főúr hozzánk jövetelét bizonyítják a Hetény és Szerecsen nevű helységek. — 1075-ben előfordul Vághetum helynév Komárom vidékén (Jerney i. m. 150.). — 1223-ban az esztergami érsek pénz szűkében lévén, hetényi házának földjeit Hogel esztergami főesperesnek eladja (Fejér: C. D. III. 1. 428.). — 1240-ben említettnek a komáromi és banai várföldek Hetényen, melyek egymástól határok által nem voltak elkülönítve (u. o. V. 3., 144.). — 1245-ben e várföldeket, miután lakatlanok voltak, a tatárjárás után IV. Béla a várkötelék alól kiveszi és azokból 5 ekényit Folwyne nevű hívének adja, mivel ez utóbbi a tatárjárás idején a komáromi vár ostroma alatt kitüntette magát és az oklevél szerint a várat sértetlenül megtartotta; e birtokba Tetus komáromi főispán igtatja be (u. o. VII. 3., 26. és 144.). Folwyne annyi mint Falwyne, falu véne, hivatalnév; de bírónak, hajdan falunagynak tévesen mondja Teleki (i. m. VI. 157.), mert bíró értelmében ennek megfelelő latin kifejezés nincs; ellenben az esküdttel egy jelentésű senior ennek teljesen megfelel, s így kétségtől a Falwyne a seniornak magyar alakja volt; ezt bizonyítja a Kálmán korabeli esztergomi zsinat végzéseinek 10. pontja is (Endlicher 352.), mely „villicus cum duobus senioribus ville“-ről emlékezik (Szalay József: Városaink a XIII. században. 60.). — 1264-ben Mikó comes csere útján lett hetényi birtokos; (l. Födémest). Ugyanakkor Sixtus mester 4 ekényi földet ad neki Hetényen művelésre. Birtak továbbá Hetény területén a komáromi vár 4, a királyi lovászok 8, a kir. hírnökök 6, a királyné népei 3, a banai vár 3 ekényi földet. Mindezen földeket IV. Béla 1264-ben a Rómában követségben járt Sixtus mesternek adományozza, hogy fáradságát és költségeit megtérítse; mely adományt a királyné is megerősíti (Knauz: Monum. I. 500. és 517.). — Ezen adományt 1266-ban IV. Béla megerősíti; ez okmány tájékoztat Szöllös falu fekvéséről; l. Harsányt (u. o. I. 606.). — Sixtus mester a királyné földeit eladta 70 márkáért örök áron Mykó comesnek (Knauz: Eszterg. főegyh. okmt. 88.). — 1272-ben Sixtus Hetény egész földét, amennyiben még tulajdona volt, az esztergami érsekségnek adományozza (Knauz: Monum. I. 606.). — 1275-ben IV. László említi atyja azon intézkedését, melylyel Sixtus mestert, esztergami olvasó kanonokot egész Magyarországra bírónak nevezte ki az udvarnoki földek birtokjogának igazolására (Fejér: C. D. VII. 2. 23.). — 1285-ben Mykó comes, ki a Szécsy nemzetségből való volt, hetényi birtokának felét Móríc comesnek, Ladomér érsek tisztségének eladá 50 márkáért (Knauz: Monum. II. 194.). — 1305-ben Mykó comes hetényi és örsi birtokát az esztergami érsekségnek hagyományozza (u. o. II. 560.). Ezen Örs a hetényi határ délkeleti részével szomszédos mai Örs káptalani puszta. — 1345-ben a győri káptalan bizonyítja, hogy Heténytől északkeletre az egykori várjobbágyi földekbe részint az esztergami érseket, részint Aporfia Pétert bevezette. A beigtatás Sixtus kanonok adományának jogi következménye volt. Említve van ez okmányban a hetényi boldogságos Szűz temploma is, melynek délre fekvő földeit Péter kapta meg. Említetik a határjárásban Szöllös is (Fejér: C. D. IX. 1., 319.). — Említetik még Hetény 1370-ben és 1379-ben

(u. o. VII. 3., 152. és 139.). — 1517-től való birtokviszonyait (l. Fényesnél i. m. 124.). — A mai Hetény nevét a török által elpusztított régi Heténytől kapta (l. Harsányt). Ezen új Hetény lakói a Vág és Garam vidékéről valók.

Hozuga. Elpusztult falu. 1248-ban az egyik Árpa szomszédja (l. Árpát). — Az 1268-ki nagy diplomában és 1380-ban szinte előfordul (Fehér: C. D. VII. 3., 146.).

Igmánd (Kis- és Nagy-). A kis-igmándi róm. föliratos köveket l. Kom. Lapok 1887. 20. sz. — Igmánd nevét a Wigman-családtól kapta. E családra vonatkozó Árpád-kori adatokat l. Fejérnél (C. D. IV. 2. 116. és V. 1., 34.); továbbá Wenczelnél (ÁUO. V. 271.). — Kézai (II. könyv, 5. fejj., 2. §.). A Wigman-nemzetséget a Rosd nemzetséggel együtt említi. Kerékgyártó kihagyta. A Hoód tavánál 1280-ban a kúnok ellen vívott győzelmes csatában elesett hős Wigman András halálát leírja Fessler (Gesch. II. 671.). — 1291-ben említetik Mocsa szomszédságában a Wigman nemesek birtoka (Knausz: Monum. II. 310.). — 1309-ben említetik a Bygman-nemzetségbeli Miklós, ki a többi közt Bygman nevű faluját minden szolgái és szolgálóival együtt Lőrente mesternek hagyja (Fejér: C. D. VIII. 1., 365.). — 1450-ben Garai Miklós nádor egy Örvény nevű halásztanyát és Kis-Zátony nevű szigetet, Némával szemközt a Wigmádon lakó Hedrehwari Imre és Miklós ellenében, a Vason lakó Kolos Jeromosnak és fiainak ítéli meg (Haz. Okmt. II. 384.). — 1453-ban a pannonh. convent jelenti, hogy Rozgonyi János erdélyi vajda Zent Mihál és Kis-Wigman birtokokba bevezettetett, de Zichy Bálint várnagy és fia Lukács nevében Kis-wigmáni Pál ellenmondott. (Pannonh. orsz. levéltár Pag. 93. Nro 93.). — Zápolya János királynak jelenti a pannonh. convent, hogy több helységbeli lakó közt, a Kis-Igmádon lakó Burth Benedeket is megidézte a király színe elé (u. o. Pag. 87. Nro 81.). — Nagy-Igmánd tavait l. Fényesnél (i. m. 151.). — Fényes nem említi az ördögtői dombon levő 4 holdas tavat. A hosszú tábla nevű dűlön, a győri úthoz közel, 1809-ben a Sztáray-gyalogezred sánczolta el magát.

Imely. Az itteni kelta leleteket l. a kom. tört.-rég. egylet 1888-ki jelentésében. Túlnyomóan tót falu, de lakói már magyarosodnak; a szállás nevű dűlő csata- és táborhely volt, mert sok embercsontot, gyűrűt, sarkantyút és róm. érmekeket is találnak ott; a kemenczeháti rétség nevét a török világban ott rakott kemenczéktől kapta, akkor ingovány vette körül, azért itt vonták meg magukat az emberek; szomszédja a hordóhát, a bujdosók erre hordták élelmöket; szénáshát, innét takarítottak marháiknak szénát.

Ivánka. (L. Battyánt).

Ivántelek. 1525-ben örök alamizsna fejében kapja a pannonh. apátság. (Pannonh. házi levélt. Capsa V. D.)

Istál. Elpusztult falu; 1249-ben és 1268-ban Staul Apácza-Szakállással határos (Fejér: C. D. V. 1. 317. és IV. 3., 451.). — IV. László egy évnélküli levelében szinte mint Apácza-Szakállas szomszédja fordul elő (Wenczel: ÁUO. IX. 575.).

Izsa. A határában levő Leányvárnak nevezett róm. erőd és kikötő leírását l. a kom. tört.-rég. egyeslet 1887-ki jelentésének 6. lapján. Izsa az okmányokban épúgy iratik, mint a halotti beszédben előforduló rejtélyes Ysa. — 1276-ban V. Incze pápa megerősíti a nyulak-szigeti apácák birtokait. Ez oklevél szerint Ysán birtokot és vizahálászati jogot, továbbá a falu melletti szigetet és a Zsitva egy részét kapják az apácák (Wenczel: ÁUO. IX. 151.). — Az 1268-ki nagy diplomában is említetik Ysa. 1291-ben Izsát a nyulak-szigeti apácák a szent tamási prépostnak engedik át a budai vám feléért (Knausz: Monum. II. 286.). 1593-tól való közbirtokosait l. Fényesnél (i. m. 124.). — Dülői közt említendő a kormos lapos, hol a török világban föld alatti lyukakban laktak az izsaiak.

Izsap. Isop annyi, mint József (Jerney i. m. VIII.). Első telepítői halászházak voltak. — 1297-ben a Koppán nemzetség osztozik Izsapon és Halason, itt említetik az izsapi szent Kelemen-templom; továbbá Fysyg nevű víz, mely annyi, mint Füzvöz (l. Füzitöt); és egy Via nevű ér, mely Fürtől Izsapig huzódik és itt a Csilizbé szakad (Haz. Okmt. VI. 423.). A Csiliz Izsapnál érinti a megye határát és elválasztja Csilizközt Komárommegyétől és Csicsónál szakad az öreg Dunába.

Jászfal. Hermann O. (i. m. I. 27.) e helynevet a jászhaltól származtatja, csak hogy az a bökkenő, hogy a komlósi forráson és a lucskói völgyben eredő és a falun keresztül folyó mocsaras éren kívül más víz nincs a határban, e vizekben pedig hal nincs. Szarvas Gábor (Nyelvőr 1882. 222.) szerint a jászhal tót eredetű; ellenben a jász: barbarus, hostis, philistheus, sagittarius. A hagyomány is azt tartja, hogy a tatárjáráskor jászok menekültek a gyertyánosi erdőbe és a tatárok kitakarodása után ismét visszaköltöztek tűzhelyeikhez. A gyertyánosi hegyen, mely ma már kopasz, sűrűen egymás mellett, a szőlőpinczéktől különböző s nagy mennyiségben: ma is létező, de bedőlő buvó üregek vannak. Mostani lakói nagyobbrészt tótok, neveikből következőket: Galgóc, Szmolnik és Rendvánról valók.

Kamocsa. 1468-ban a Csúzy család birtoka. 1540-től 1658-ig való birtokosait l. Fényesnél (i. m. 103.). — 1658. Kamocsa, másképp Kis-Réce, mint nyítramegyei pusztá említetik Anyala pusztával együtt (Pesty Fr.: Magyarország helynevei I. 149.). Későbbi birtokosait l. Fényesnél (i. h.). — 1705-ben május derekán Rétey György kurucz ezredes tanyázott e határban s leír ugyanott egy meteorkőhullást (Thaly: Dunántúli hadjárat). A mocsaraknak itt is *han* a neve; határában van egy nagy vejész nevű lapos, melyen a halaknak rekesztéket szoktak csinálni.

Karva. Ma Esztergommegyében. — Podhraczký (i. m. 148.) Zoardot elemezve azt mondja, hogy az annyi, mint fejedelmecske; folytatólag Horváth Istvánt idézi, ki Kovachich-jegyzeteire hivatkozva, egy 1352-ki oklevél alapján bebizonyítja, hogy a karvai nemesk a Zoard nemzetségből valók. — Kisded temploma egy félkör apszisú román egyház, ablakocskái 3 hüvelyk szélesség mellett 2 láb magasak,

körívvvel záródnak s a román kornak közepe táján dívott ki- és befelé kajácsosan táguló, egyszerű tagozatlan bélelettel bírnak. A többi része a templomnak átalakíttatott. A hajópadlat közepén egy meglepően szép piszkei vörös márványból való síremlék van, mely régi síremlékeink egyik legkitünőbbike, felirata: *Hic est sepultura nobilium de Labathlan Anno Dominni (így) millesimo quadringentesimo (Orbán Balázs: Századok. 1869. 492.).* — 1245-ben Péter de Kubulene két ekényi földet elad az akkor komárommegyei Korwán 2 halásztanyával és egy kaszálóval Miklósnak, a királynői hírnökök comesének (Fejér: C. D. IV. 1. 400.). — 1298-ban Korwa possessiót Wech unokáinak ítélik meg a veszprémi püspökség ellenében (u. o. VI. 2. 176.). — 1312-ben Korowai Miklós palotáját, mely Szent-Pál falu déli része felé állt, az esztergami érseknek eladja 6 márkáért (u. o. VIII. 1. 476.).

Kataca. 1260 körül a tatái convent bizonyítja, hogy Vyda és társai nem fizették meg Olivér comesnek a Kataca nevű birtokért járó összeget (Wenzel: ÁUO. VII. 544.).

Kava. A keszegfalusi határba olvadt puszta. — 1015-ben Kawa, egy 1228-ki átiratban Kava a neve (Jerney i. m. 66.). — 1247. Knauz szerint 1260—1270. év körül Coa nevű birtokon Tamás, Balyan és Opour osztoznak (Haz. Okmt. III. 8., Pesty Fr.: a m. várispánságok története 464.). Tagányi ellenében tagadja, hogy Kava szomszédságában szolgagyőri várjobbágyok szállásoltak volna. — 1420-ban Kavai Pozsár Domokos több őrsi nemessel a Koppán-monostori apátság jobbágyaitól Gestre nevű birtokról 100 kepe gabonát elfoglalt (Haz. Okmt. III. 315.). E birtok a Gestre folyó mellett volt, mely az ujfalusi határ vizeiből származik és a gadóczi határt kettészelve, hajdan az emberhalófoknál torkollott a Vágdunába. — 1482-ben együtt említetik Szováttal (l. Szovátot). Vizei: keletre a Szilér nádas és rét; északra a Vargaszeg, Istenkút és Nagy-ér nádasok; Kingyes, Tormás vizenyős füzes rétek; Naszvad felé a Határ-ér és a holt Duna.

Kécs. Alsó-Gellérrel és Csicsóval határos puszta. Kech 1265. nőnév. Jerney szerint (i. m. 66., 67.) a kecs és kesely szóban Keczel kun vezérnek, Komárom alapítója atyjának neve él. Hogy a Névtelen Schwandtner-féle kiadásában és Toldynál tévesen Retelnek mondott kun vezér nevét, Ketelt Keczelnek kell kiejteni, azt bizonyítja a róla elnevezett Kechelpotok 1252., Kecelpotok 1257. és számtalan ily nevű helyek.

Kecskéd. Fényes szerint hazai németekkel, a Pesty Fr.-nek beküldött adatok szerint würtembergi németekkel telepítette meg e pusztát gf. Eszterházy József, kik mivel szegények voltak, eleinte többnyire csak kecskét tarthattak.

Kereki. Puszta Bokod, Pusztavám, Oroszlán, Mindszent, Szent-Györgyvár és Gerencsér közt; itt állnak a vértskeresztúri benczés monostor romjai, melyek körül hajdan falu volt (l. Vértskeresztúrt).

Kerekszállás. 1669-ben elpusztult falu (Megyei levélt. fasc. I. Nro 1. 1.) A koltai határban régi határdombjai ma is megvannak.

1790. táján egy török úr jött Konstantinápolyból s Komáromban kiszállván, kérdést tett az akkori alispánnál, hogy létezik-e a megyében Kerekszállás nevű helység, mert egyik őse, ki érsekújvári basa volt, onnét kiüzetvén, menekülésközben Kerekszállás határában fontos írományokat és más értékes tárgyakat ázott el; de a megyeházán senki sem tudván felvilágosítást adni, eredmény nélkül tért vissza hazájába.

Keszegfalu. Határában van a Lábán nádasér és kaszáló, mely nem más, mint az 1261-ben említett Labuantow mocsár; l. Ekelt. — Az 1268-ki nagy diplomában említetik Walter halászó tanyája a Musnalou mocsárban; ez nem más, mint a mai Misnyáló, másképp fok vagy békás, mely e határban Bálvány-Szakállastól délre elterülő Töröm nádas folytatása. A Misnyáló azelőtt mocsár volt, most pedig Nádasér. — Keszegfalu 1482-ben együtt említetik Szováttal; l. ezt. — XVII. századbeli kastélyáról l. Kom. Lapok 1887. 20. sz. — Mostani vizei a föntebbieken kívül: a Lohot mocsár nyugatra Gúta felé; a Császa medre, mely ma kaszáló; és a Vakó vagy Valkó nádas a Dodvág partján.

Keszi (Nagy- és Kis-). 1234-től 1270-ig említetik Kezu, mint Füss szomszédja (Wenczel: ÁUO. II. 10.). — Az 1268-ki nagy diplomában a Milertou vizénél két Kezu említetik s megkülönböztetésül az egyik Bertalan falujának mondatik. — 1272-ben IV. László megerősíti Bálint kanonok azon rendelkezését, hogy Kis-Keszű nevű birtokát a szent Margit-oltárnak hagyja oly föltétellel, miszerint e birtok amint Szent István vértanú káptalana felállítatik, e káptalané legyen (Knauz: Monum. I. 606.). — 1277-ben IV. László Csepán fiát Pált és Vothk fiát Bodout, szolgagyőri várjobbágyokat megnevesíti, mivel a stillfriedi csatában hősiessen harczoltak. Ezeknek földjei a Vágközben a Milertou vize mellett feküdtek, melyről az mondatik, hogy Gellér felé vette irányát; e földbirtokok együttesen Kezeunek neveztettek (Wenczel: ÁUO. IX. 178.). — 1352-ben Banai Sydou János és Ponya fiai Nagymartoni Miklóssal Kis-Kesző miatt perlekednek; ugyanazon évben Nagymartoni Miklós Felkesző nevű birtok használatától eltiltja amazokat (Anjou-k. Okmt. V. 597. és 598.). — 1373-ban előfordul Kezyw, de nincs kiemelve, hogy melyik vár birtoka (Fejér: C. D. IX. 4. 516.). — 1450-ben egy Igmándnál már említett oklevélben említetik Nag- és Kys-Keszw. — 1501-ben Kis-Keszinek Ravasz-Keszi volt a neve (Fényes i. m. 104.). — A török világban elpusztult Kiskeszit Vigyázó Pál veszprémi főispán, Nagykeszit pedig veje Rába Balázs telepítette be újra. — Nagy-Keszi északi határában van a csatahegy dülő, hol halommal találni embercsontokat.

Keszi (Kurta-). IV. Béla 1256-ban Szefried comesnek hadi érdemei tekintetéből a Questeu (más oklevelekben Kezu) nevű földet, mely részint a banai, részint a szolgagyőri várhoz tartozott, valamint Vért (Virth) banai várföldnek egy részét és a két Örsöt adományozza (Knauz: Monum. I. 435.). — De e királyi adomány aggodalmat okozott, mert e földek egyrészt Marczell és Ilyés, másrészt bizonyos komáromi várjobbágyok földje közé voltak ékelve. Azért ezek 1258-ban

panaszt emelnek a királynál, hogy ha ama német lovag közéjük jó elfoglalandó azon földeket, melyeket eddig folytonosan bírtak, ők élni nem tudnak. A király erre megengedte Szefried lovagnak, hogy a Kurta-Keszin és Vérten neki adományozott földeket eladhassa, el is adta 10 márkáért. Mire a vevők egymással úgy egyeztek meg, hogy a Szolgagyörhöz tartozott egész föld és a Banához tartozott földnek fele Marczellt és Ilyést, a Banához tartozott másik fél pedig Simon és Simuna komáromi várjobbágyokat illesse (Fejér: C. D. X. 3., 253. — VI. 2. 384.). — 1349-ben előfordul Kurtacheuzi Lőrincz (u. o. IX. 1., 712.). 1355-ben említetik Kurtakezeui István szolgabíró (u. o. IX. 2., 461.). — 1485-ben Kurtakezy Róbert említetik, a Marczelháziaknak Madar- és Marczelházába történt beiktatásakor, mint szomszéd (Teleky i. m. VI., 168.). — 1526-tól való birtokviszonyait I. Fényesnél (i. m. 126.). — A török világban Zsitvakeszinek hívták és elpusztult. — 1699-ben kapták a bodorfalvi Baranyayak e pusztát; e család oklevél-tárának ismertetését (I. Kom. Lapok 1887. 38. sz.). — 1706-ban Bottyán János katonái nagy pusztítást vittek itt végbe. — E helység újból való benépesítése a XVIII. század elején történt. A Baranyay család, mint a nevek bizonyítják, Trencsén- és Nyitra megyéből telepítették a lakosokat.

Keszi (Vár-). 1243-ban IV. Béla a Vágközben fekvő Kesew nevű, 3 ekényi várföldet, a komáromi vár tartozandósága alól kiveszi és Simon és Bertrand spanyol comeseknek adományozza (Fejér: C. D. IV. I. 275.). — Ma ez a falu nem létezik, de 1247-ben kétszer említetik Gadócz határjárásában (Knauz: Monum. I. 370.). — 1247, Knauz szerint 1260—1270 körül említetik András és Deus, mint Kesceu faluból való tanu (Haz. Okmt. III. 8.). — Az 1268-ki nagy diplomában Kezw falunak a komáromi várhoz tartozandósága emeltetik ki. — 1355-ben Vasi János, Sideu Mihály fia, komárommegyei alispán, továbbá Halapy Gergely, Batyáui Pethő, Vösztői Márton, Kurtakeszi István szolgabírák előtt Faber Péter vádolja a két Nagymartoni Nikkult, hogy Varjobbaghkezeun levő cúriáját, házait és minden épületeit felgyújtották (Fejér: C. D. IX. 2. 461.). — 1387-ben és 1460-ban Varjobbaghkezyw a komáromi vár tartozandósága (Teleky i. m. VI. 168. és Gyurikovics i. h.). — 1489-ben Mátyás király Várkeszi falut, mely előbb a várbirtokhoz tartozott, Komárom városának adományozza (Városi levéltár.). Ipolyi (Uj magy. muz. 1858. 559., 660.) és Pesty Fr. (a m. várispánságok tört. 361.) valószínűnek tartják, hogy Várkeszi a Vágduna balpartján, a mai vár földje területén állott, mely jelenleg a szent-péteri gf. Zichy-családé. De mint a fentebbiekből láttuk, Várkeszi nem ott volt, hanem a komáromi határban, az öreg ért elhagyva Gadóczra menet, a keszi helyi földeken. Ipolyi és utána Pesty Várkesziről — nem tudom, mi okból — azt is megkoczkáztatják, hogy Komárom városába beolvadt.

Kethely. A Vértes- vagy Bakonyszélnek nevezett erdőben van egy földvár nyoma s e hely várhelynek nevezetik. — Pesty (a helynevek és a tört. 42.) felhossa, mint Magyarország speciálítását, a heti

napok szereplését helyneveinkben ; ilyen — úgymond — a többi közt Kethely. — Podhraczký szerint ellenben (i. m. 204.) Ketel kun vezér neve él Kethely nevében, Ked — úgymond — alkalmasint a Mars magyar neve.

Kocs. E név 1217-ben, 1235-ben és 1261-ben személynév (Jerney i. m. 74.). — 1267-ben cochy előfordul ígás szekér értelemben (u. o. 75.). — Egy már Bánhidánál említett 1398-ki oklevélben előfordul a Győr egyházmegyei István, kocsi plebánus. — 1437-ben említettnek a kocsi vámosok (Ráth K. : Mosonmegye regestái LVII.). — Komáromy Pál kocsi ref. lelkész (1713—1732) szerint Enyingi Török István telepítette meg Kocsot 1612-ben tősgyökeres magyarokkal, kik mivel hegy, meggy, kenyér helyett högyet, möggyet, könyeret mondanak, valószínűleg az alföldről szakadtak ide. A helység pecsétjén kos van. — Határának északkeleti részében a Kápolna tónál romok vannak ; a sóstói dűlön keserű források bugyognak fel ; a „berek“ nevű völgy fölött, mely hajdan sűrű erdő volt, van a török világból való Tekevár, kerek földhányás, hol Lipót-korabeli ezüst pénzeket és sarkantyúkat találtak.

A kocsi szónak Kocs falu nevétől származását már Jerney világosan bebizonyította egy 1267-ki oklevélből (super totidem Cochý jugalibus), továbbá egy 1495-ből való számadásból (Registr. Cam. 1495. Curriero de Koch, qui ad relationem Korlatikey transivit, dedi pro boletis 6 fl.) stb. (i. m. 75.). Riedl Frigyes (Nyelvőr 1878. 105., 106.) pedig azt bizonyította be, hogy a „kocsi“ szó a németbe s innen a többi nyelvbe a magyarból került ; mert a legrégebb német alakok inkább hasonlítanak a magyar kocsihoz, mint az újabb „Kutsche“ alak. 1562-ben még azt írták (Schneller : Bayer. Wörterbuch és Krünitz : Lexikon „Kutsche“ cím alatt) : „der herzogin von Bayern gotschiwagen“, 1599-ben pedig „auf einen Gotschi fahren“, 1611-ben „40 gutschi-wägen“-ről szólnak a források. 1526-ban előfordul „currus kotsi“, sőt állítólag 1499-ben (Neuer lit. Anzeiger 1806. 48.) „cocius, currus“. — A spanyol Avila, V. Károly történetírója, emlékirataiban mondja : „Károly olyanforma fedett szekeren aludt, aminőket Magyarországbán Kochenek neveznek ; mert e név, valamint a találmány abból az országból való.“ — A német Cuspinianus (Bél : Adparatus 292) 1515 : „a magyarok szekereken jöttek, melyeknek neve az ő nyelvükön kottchi.“ — A kocsi tehát magyar szó, de mi ezen szó ethymológiája ? Az első, ki erre meg akart felelni, Herberstein orosz követ volt, ki 1517-ben Bécsből kiindulva, lajtai Bruckot, Óvárt, Győrt érintvén, így folytatja előadását : „a negyedik a Győrtől hat mértföldnyire eső Cotzi falva volt, melytől a szekerek és vezetőjük nevüket vették, mindkettőt Cotzinak nevezik“ (Rerum Moscovit. Comment. 108.). — Riedl felsorol még 3 szerzőt, kik hasonlóan nyilatkoznak. Eszerint a „kocsi“ szó voltakép jelző szó, amelynek főneve szekér, mely az idők folyamával elmaradt és csakugyan a mult században még megtaláljuk a teljes kifejezést : kocsi szekér. — A német Landauer, amely egy kocsfajta megjelölésére szolgál, szintén ilyen magára maradt jelző,

mely szintén helynévből lett. — Herberstein leírásából Kocsra kell következtetnünk, mely körülbelül a tőle említett távolságra esik Győrtől. Ez lett volna a magyar kocsigyártás székhelye. — Okirataink Kocsról, mint kocsigyár-telepről nem emlékeznek. Mindezekből kétségtelen, hogy magyar szó, mely Kocs helységtől vette nevét.

Koltha. 1350-ben három Kolthai testvér Siciliában szerzett hadi érdemek fejében Vasban Myleket és Gyanont kapja (Fejér: C. D. IX. 1., 777.). — 1385-ben Kolthai Benedek Egerwari Miklósnak átengedi Reznukot (u. o. X. 187.). — 1458-ban Kolthát a Vizaknai-, az Aranyadi- és a Parlagi-család bírta (Lehóczki: Stemma. II. d. 297.). — 1543-tól való közbirtokosait I. Fényesnél (i. m. 126.). — Koltha határa régente csupa erdő volt, északra van az ó-falu nevű dűlő; a tatárhányás nevű — jelenleg szántófölddé vált — domb, a helység keleti oldalán a Kalvária-hegy közelében van, mely a tatárok ott tanyázásáról vette nevét. — A kolthai határba van bekebelezve az elpusztult Kerekszállás, mely ma dűlőnév.

Komárom történetéhez.

A komáromi várról a komáromi történ.-régész. egylet 1889-ki jelentésében sok fontos dolgot említettem, de azért e pótló adalékok nem lesznek feleslegesek, hogy világos képet alkothassunk magunknak elsősorban a tatárjárás előtti komáromi várról. — Salamon F. (Századok 1876. 823.) a magyarok megtelepedését valóságos táborozásnak tartja. A megszállt területet nem erősített helyek, hanem őrsők (megyénkben három Őrs volt) és mezei sereg-részek biztosították a támadások ellen. De azért mégis voltak kerített helyek. Az Árpádok első korszakában 13 hely nyerte és tartotta meg maig a földvár nevet. (Nálunk Udvard neve is valószínűleg ilyen kerítés maradványa.) E kerítések csak arravalók voltak, hogy téli szállásként főgyűlhelyekül szolgáljanak s talán a hadseregnek egy külső hadjárata idején a családot és ingó vagyont megvédjék. Nyílt háború esetén nem támaszkodtak rájuk sokáig a betelepülés után se. — Ezen elsőkorú földvárak mibenlétéről a ma is meglévő karakói földvár tájékoztathat bennünket. Ádám Iván (Pesty-Fr.: A várispánságok tört. 265., 266.) szerint e földvár négy tanyázó területre oszlik, melyek mindegyikét széles árok választja el egymástól; ahol mocsárra vagy érre dől e földvár, a sánczok teljesen hiányzanak; ellenben ahonnan a támadást várták, ott kettésével-hármasával vannak a sánczok. A tanyázó helyek úgy vannak alkotva, hogy a középső területet védművek gyanánt átkarolják. — Ipolyinak általánosan elfogadott nézete szerint (Századok 1874. 672.) a vezérek és első királyaink korában egészen a tatárjárásig, csak föld-sánczokkal, fapalánkokkal erősített táborhelyeink voltak. Gyakran csak fatörzsekből és gerendákból emelt kastélyok és lakok álltak e táborhelyeken, melyek közül egy fa vagy kő vigyázó torony magaslott ki, melyből szemmel lehetett tartani az ellenséget. — A dolog azonban nem egészen úgy áll, mert Szendrei J. (Hadtört. közlem. I. 87.) kül-

földi krónikákból bebizonyítja, hogy végváraink 1052-től 1189-ig igen erősek voltak, úgy, hogy pl. Pozsonyt hadi gépekkel ostromolja 1052-ben III. Henrik. Továbbá Czobor B. (Századok 1877. 704.) II. Endrének érmeiből, melyek hátlapján a kőből épült végvárak hasonmásai láthatók, nagy valószínűséggel köyetkeztetni, miszerint a határok védelmére emelt végvárak kőből épültek. — Az ország többi várai első kezdetleges állapotukban maradtak, e várakat elsorolja Pesty Fr. (a m. várispánságok tört. 141.). De amit e várak stratégiai szerepéről többen mondanak, azt megdönti IV. Bélának, mint tekintélynek 1254-ben tett nyilatkozata: „regno nostro tunc fere fortalicius et defensoribus immunito“ (Fejér: C. D. IV. 2., 222.), mely szavakat Pesty Fr. tévesen magyaráz arra, hogy az ország erődök és várak nélkül szűkülködött (i. h.); mert IV. Béla nem azt mondja, hogy nincsenek várak az országban, hanem azt, hogy nincs köszönet bennök. (Salamon F.: Századok 1876. 814. és Pauler Gy.: u. o. 1879. 110. 1. jegyzet). — Ez az oka, hogy a várjóságok meggazdagodott nagyúri birtokosait kellett menedékvárak emelésére bírni. Egy 1265-ki oklevél szerint a komáromi várat Walter comes „a saját költségén, a királyi felség tiszteletére és az ország díszére, nagy mértékben gyarapította“ (Fejér: C. D. IV. 3., 283.). — Hogy e vár milyen izlésben épült, arra Ipolyi felel, ki azt mondja, miszerint a IV. Béla korabeli várerődök és templomok román vagy csak átmeneti csucsi izlésben épültek (Századok 1874. 678.). — Az esztergami latinok pecsétjében látni e kor várerődítésének eszményét (Knauz: Monum. I. 64.). — Ezek után térjünk át más dolgokra.

Kerékyártó Á. (A műveltség fejlődése Magyarországon 408.) azt mondja, hogy Komáromban minden beltelek után 12 denárt fizettek a megtelepedők IV. Béla 1263-ki privilegiuma alapján, Tamás bán 1277-ki szabadalma alapján pedig egy egész curiától $\frac{1}{2}$ fertót, vagyis 20 denárt. Azon állítása (i. m. 477.), hogy Komárom hetivásárt egyszer, csütörtökön tarthat, szinte az 1263-ki privilegiumból van véve. — Csakhogy az a bökkenő, hogy azon 1263-ki oklevél, melyből Kerékyártó adatát meríté, a zalamegyei Kamarról szól, amit bizonyít az oklevél bevezetése: „... mindenkinnek tudomására hozzuk, hogy Kamarban magunknak királyi palotát építvén, tetszett nekünk ott nevünkben vendégnépeket összegyűjteni, akiknek a várjobbágyok Kamar földét, továbbá Gubas, Szemere és valamennyi rokonságuk birtokait, Csóth nevű földet, mely a kanizsai Szent-Kereszt-templomáé, továbbá ..... nevű földet, Vrmanon túl, mely a kismegi váré — adjuk stb.“ (Fejér: C. D. VII. 1., 322.). Ebből világos, hogy ez oklevél nem a komárommegyei Komáromról szól, mely csak 1265-ben kapott privilegiumot (u. o. IV. 3., 283.). — 1316-ban a pannoni. convent jelenti Róbert Károlynak, hogy a komáromi réven a halak után fizetett vám iránt a bakonybéli apátság és a komáromi domonkosiak új kolostora közt fennforgott ügyben a vizsgálatot teljesítette (Anjou-k. okmt. I. 399.). A hetivásár kedden és más napokon tartatott. — 1317., 1320. és 1331-re vonatkozó adatokat l. a kom. tört.-rég. egyll. 1889. jelent. 42. 43. ll. — 1343-ban Miklós nádor jelenti, hogy a komáromi piaczi vám- és révjog kétharmadát, Dancs főispán ellenében a bakonybéli apátságnak ítélte

oda a csanaki királyszéknél 1341-ben tartott komárom- és győrmegyei közgyűlésen (Anjou-k. okmt. IV. 338.). — 1347-ben IV. Béla megerősítő okmányát arról, hogy Komárom várát és várjóságait a királyné Walternek eladta — a budai káptalan e birtokok határjárásával együtt átírja (Fejér: C. D. IX. 7., 71.). Korabinszky (Conversations-Lexikon 1786. 317.) azt állítja, hogy 1363-tól 1383-ig Komárom a zsidóké volt és hogy ugyanitt pénzverdékük volt; de ezt bajos elhinni, mert éppen ekkor uralkodott Nagy Lajos, ki a zsidókat kiűzte az országból. — 1366-ban Bubek István országbíró, Pál bakonybéli apátnak a komáromi boldogs. Szűzről nevezett domonkosiak conventje ellenében, a halak és más árucikkek után járó piaci vám öt megillető $\frac{2}{3}$ részét megítéli; ennek ellenében János frater a dominikánus prior és a convent nevében állítja, hogy a piaci vám őket illeti (Pannonh. házi levéltár Capsa XLIX. N.). — 1367-ben Bubek István országbíró elhalasztja Pál apátnak komáromi Dancs Péter ellenében a rév- és piaci vámmra vonatkozó pörét (u. o. Capsa LV. C.). — Ugyanazon évben Bubek István Pál apátnak a komáromi piacz- és révvám $\frac{2}{3}$ -dát, a dominikánusok zárdájának pedig a Vágdunán és a Dunán az Esztergam és Buda felé levő bárkákban tartatni szokott halak vámját ítéli meg (u. o. Capsa LV. O.). — Ugyanazon évben a győri káptalan bizonyítja, hogy a Pál apátot a piaci- és révvám $\frac{2}{3}$ -dába behelyezte a dominikánusok priorja ellenében (u. o. Capsa LX., X.). — 1368-ban a pannonh. convent már másodízben megidézi Dancs Miklós özvegyét és fiát Pétert, mert a komáromi vám $\frac{2}{3}$ -dát is, mely a bakonybéli apátot illeti, elfoglalták (u. o. Capsa LV. N.). — Ugyanazon évben kelt hiteles oklevél szerint az illetők a budai octavális bíróság előtt nem jelentek meg (u. o. Capsa LV. K.). — Végre ugyanazon évben Bubek István előtt Dancs Miklós özvegye barátságosan megegyezett Pál apáttal, hogy az apátot illető $\frac{2}{3}$ -dot évi négy márkáért bérbe veszi (u. o. Capsa L. C.). — 1373-ban Szepesi Jakab országbíró Pál apátnak ítéli meg a piacz- és révvámot, a domonkosiak kolostorának pedig a vágdunai és dunai halak után csak a Vág torkolatánál szabad vámot szedni (u. o. Capsa LV. W.). — Ugyanazon évben Czudar Péter országbíró a Vágon és Dunán való vámot Pálnak, az Esztergam és Buda felé való vámot a domonkosiaknak ítéli meg (u. o. LVI. Q.). — 1374-ben Pál apát panaszára a pannonh. convent vizsgálatot rendel bizonyos Trepke, a komáromi várnagy fia ellen, mivel az apátot megillető rév- és piaczvámot, mint a komáromi várát megillető jövedelmi forrást, hatalmasul elfoglalta (u. o. LV. X.). — Az 1382. és 1386. évre vonatkozó adatokat l. a kom. tört.-rég. egyesület 1889. jelent. 43. lapján. — 1387-ben Zsigmond a komáromi várát minden tartozandóságával simontornyai Laczkfi István nádornak és rokonainak; továbbá egy másik Laczkfi Istvánnak, néhai Dénes vajda fiának 8000 arany forintban elzálogosítja, mint amely összegben az említett várát nekik már előbb Mária királyné átírta volt. Ezen oklevélben Komárom meg van különböztetve Rév-Komárom falutól (Teleky i. m. VI. 158. és 168. — 1394-ben István Tótország bánja meghagyja komáromi vár nagyának, hogy a bérben bírt rév- és piaczvámet a bakonybéli apátnak

évenként 8 márkát fizessen (Pannonh. házi levélt. Capsa LX. W.). — Zsigmond király 1401-ben és 1411-ben Róbert Károly 1331-ki privilégiumát átírja. (Városi levélt.) Hogy a vámmentességet megkapta Komárom, az nem különös; mert 1405-ben (art. 17. § 1.) törvénybe lett ez iktatva valamennyi városra nézve. Komárom tehát a városi kiváltságok osztogatásának ezen fénykorában mitsem kapott. — (A későbbi korszak egyáltalán nem volt kedvező a városokra. Mátyás halála után túlsúlyra emelkedett a nemesség, mely talán megsemmisíti a városok állását, ha a török veszedelem be nem áll, melynek a városok inkább voltak képesek ellenállni, mint a nemesség, úgy, hogy a nemesség is a városok falai közé menekült; csak a XVIII. században állt be kedvezőbb fordulat a városokra nézve.) — 1414-ben László vámos nyugtatja a bakonybéli apátnak azt a pénzt, mit két hajó beszerzésére felvett (Pannonh. házi levélt. Capsa L. N.). — 1422-ben Komárom város és Komárom falu említettik (Teleky: i. m. VI., 168.). — Ugyanazon évben Zsigmond Komárom várát és tartozandóságait 6840 arany forintban zálogba vetette Garay Miklós nádornak (u. o. VI. 158.). — 1438-ban Komárom ismét Erzsébeté (Fejér: C. D. XI. 141.). — 1446., 1450., 1453., 1456. és 1459. vonatkozó városi levéltári adatokat l. Fényesnél (i. m. 90.). — 1460-ban Komárom és vámja a váré (Gyurikovics: i. h.) — A Mátyás-kori építkezéseket leírja Bonfin (IV. dekas VII. köt. 461.). — 1465-re vonatkozó adatot Fényes közöl (i. m. 91.). — Ugyanazon évben Mátyás, hogy az ország északnyugati részeit a csehek és lengyelek ellen kellőleg biztosítsa, márczius hó kezdetén egész seregével Komáromnál hajókon kelt a Duna balpartjára át, amint ez kitűnik egy 1465-ki oklevélből (Wenczel: Tata fénykora 57.), Guthi Ország Mihály nádor ugyanis tudatja a vassvári káptalannal, hogy Pál csornai prépost előtte jelentette, miszerint hushagyó táján, midőn Mátyás király Komárom várába akart átkelni, a király rendelkezése a zégei révől egy nagy hajót, melyet közönségesen kerephnek hívnak, (e hajók már 1248-ban említettnek); ezektől ered a kerepesi rév (Jerney i. m. 70.) a komáromi révbe küldött azon reményben, hogy hajóját visszakapja, de gadóczi Wkres János és Thony János ösztönzésére, továbbá a budai vár provisorának meghagyására Korompai Horváth István és Nehéz Péter komáromi várnagyok, minden kérése daczára nem akarják visszaadni hajóját, mely hatalmaskodás folytán 100 arany forint kára van a panaszosnak. — Ugyanazon évi és 1470-re vonatkozó adatok Fényesnél (i. m. 91.). — 1479-ben ápril 17-kén Mátyás király családja és hívei a király tetemével Komáromba értek. Innen küldte szét Beatrix a körében egybegyűlt főrendek hozzájárulásával, meghívó leveleit a Rákoson máj. 17-kén megnyitandó királyválasztó országgyűlésre (Kovachich Vestigia comitiorum 406.). A helybeli görög nem egyesültek őriznek egy arany pecsétnyomót, mely a szerb fölírat szerint a komáromi bold. Szűz templomának 1511-ből való pecsétje volna. De ez aligha igaz; ugyanis a szerémi ráczok tete mes része, miután Nándorfehérvár és a szerémségi várak Szulejmán szultán által kiostromoltattak, de leginkább a mohácsi vész után, kisebb-nagyobb csapatokban fölfelé vonult a Duna jobb partján s

egyesek Komáromig és Győrre futottak. Gerlach 1573-ban említi a komáromi rácokat, l. alább. 1609-ben hirdeti ki a megye a szerb naszádisták kiváltságait (Komáromm. levélt. XXIV. 1525/31. lev. I. jel alatt). Sokkal később, midőn Csernovics Arzén patriarcha-érsek 37,000 földönfutó családdal elhagyván Albániát és belső Szerbiát, a Szávához közeledett, segélyért esedezett. Be is fogadtatott szabadalomlevéllel, s mivel a rácok egy részét a katonai végekből az ország belsejébe, kivált erősségekbe és városokba kívánták megtelepíteni, még ugyanazon 1690. december 11. a fentebbi érvényét Leopold egész Magyarországra kiterjesztette s ennek alapján egy rác csapat többi közt Komáromban is megtelepedett (Századok, 1868. 531., 537.). 1518-ra vonatkozó adat Fényesnél (i. m. 91.). — 1524-ben Keőrősbegyri Benedek, a komáromi domonkosiak perjele bizonyítja, hogy Benedek patert Barathyba és a szomszéd falukba küldte gyóntatni, kéri a plébánosokat, hogy az illető szívesen lássák (Pannonh. házi levélt. Csapsa LXIV., O.). — 1527-ben I. Ferdinánd a komáromi várat Branstein Ernőnek 9710 forintért elzálogosítja, 1535-ben kiváltja és Hartitsch Detrik soproni főispánnak 14,897 forintért elzálogosítja (Podhraczký jegyzetei a bécsi titkos levéltár alapján). — 1527. és 1529-ki adatok Fényesnél (i. m. 84., 91.). — 1534-ben I. Ferdinánd Kerecseni Zalay Jánosnak írja, hogy Maylád Istvánnak életfogytiglan odaadja Komárom várát, ha átpártol Zápolyától és Erdélyt megszerzi részére (Orsz. levéltár fol. 586. Nro 26.). — 1538-ra vonatkozó adat Fényesnél (i. m. 91.). — 1545-ben Komáromnál 31 naszád állomásozott 900 főnyi legénységgel, mely havonként 2674 forintba került (Oberleitner: Finanzen u. Kriegswesen 190.). — 1549-ben egy zászlóalj komáromi német katonaság havonként 2240, évenként 26,880 frtba került (Podhraczký kézírata). — 1554-től 1555-ig kevés híján 50,000 forintba került (Villányi: Győr vár és város. 94.). — A komáromi és győri vár megerősítési terveit 1555-ben Hoyes János és Dietrich Marczell biztosok készítették (u. o. 35.). — 1559-ben a bécsi hadi tanács két morva sörfőzőmestert és négy legényt küld Győrré és Komáromba, hogy mindkét helyen az őrség részére sert főzzenek (u. o. 100.). — A komáromi várhoz tartozó palánkok leírását stb. a török hódoltság korában I. Kom. Lapok 1889. 5., 6. sz. — 1559-ben II. Miksa meghagyja Paxy János komáromi várkapitánynak, hogy Tabajdot, mely azelőtt tatái várbirtok volt, de annak elfoglalása után erőszakkal a komáromi várhoz csatoltatott, a tatái várnak adja vissza (Országos levélt. fasc. 44. No 35.). — 1573-ban Gerlach István (báró Ungnad Dávid kíséretében ág. hitv. pap) azt írja, hogy Komáromnál 21 naszád áll, a naszádosok fegyvere kard, hosszú lándzsa és puská s azonkívül van evezőjük, melyeket mindkét oldalon hajtanak. Mindenik hajón 3 nagyocská ágyú van. — Midőn jun. 13-kán reggeli 5 órakor Komáromnál kiszálltunk — úgymond — csaknem az egész város jött ki előnkbe s a vár főkapitánya Göppingeni Kielman ezredes. — A vár bástyái téglából, a partázatok négyszög-kövekből oly vastagságon épültek, hogy két kocsi könnyedén kerülheti ki egymást a kőfalakon, melyek jobbra Ferdinánd nevét magokon viselő, derekas nagy ágyúk-

kal vannak ellátva. — Komáromban van több egyén, kiket ráczoknak neveznek, kik szent Pál leveleit hiszik s kiknek a városon kívül külön templomuk és temetőjük van; igen mélyre ássák a sírokat s nagy halmot raknak föléjük. A városfalak gátorból és kőből valók és jókora magasságúak. Kicsi temploma csak fából épült. Az erődben 60 nagy ágyú áll kerekéken; különben is derekasan fél van szerelve mindenféle hadi eszközökkel. Olyan mint egy kis város; lakházak vannak benne, mert 300 többnyire házas ember lakik ott. — Junius 14-én a várba mentünk meghallgatni a predikációt s itt a tábori íródeák által felkér ettünk, jönnénk el menyegzőjére, melyen több magyar úr és a tatai, komáromi várkapitányok is jelen voltak. Legjobb zeneszerők a dűda, melyen nagyságos urunkat (br. Ungnad) lakmározás után elkísérték a hajóig s melynek szavánál magyar tánczot jártak. — Jun. 15-én az ezredes úr családjával, a plebánossal és a postamesterrel voltam vacsorán (Szalay: Adalékok a m. nemzet XVI. sz. történetéhez 211—214.). — A XVII. század végén Komáromban megfordult Tollius azt írja, hogy Komáromot saját lakói felgyújtották és lerontották azalatt, míg Bécs ostroma tartott. Ezt pedig azért tették, hogy a várat annál erősebben ostromolhassák. A város régi szépségének csak egy pár emléke van meg. Most épül újra a város és mint a réginek, nagy kiterjedése van. 4 temploma van, melyek tornyai igen szépek; legszebb a magyar templom tornya, melyet megbámultam; e templom azelőtt a lutheránusoké volt (sz. János temploma, mely a sz. András-templom emeletes bérháza helyén állt a nádor-utczában). A másik a német templom (sz. András temploma); a harmadik a Ferenczié; a negyedik a ráczoké, hol egy drágakövekkel és arannyal ékesített görög szentírás van; említendő még a jezsuiták colleguima. — A lakosok legnagyobb része magyar és rácz, a ráczok igen gazdagok, német alig akad. Olyan víg élet, mint e helyütt, sehol sincs. Mintha mindennap ünnep volna, egész éven át folyton dárídóznak. Ennek oka az, hogy igen sok katonaság és vezér fordul itt meg és hogy igen bő termő a vidéke, itt mindenben bővelkednek. A piaczokon és utczákon mindenfelé szép fehérbe öltözött nők élelmi szereket árulnak. Főlemlíti, hogy az asszonyok fejöket bekötik, a lányok pártát viselnek, a szegényekké kalárisból, a módosabbaké igaz gyöngyből való. Hajadon alig akad, mert 13—14 éves korukban férjhez adják, a 18 évesek már aggszűz számba mennek. Az özvegyiségre jutott nőket, ha még oly fiatalok és szépek, magyar ember el nem veszi, legfőlebb német. Látott előkelő családból való özvegy nőket, kik fürdős- és vendéglősnek jutottak (*Epistolae itinerariae*. 148.). — Ercole Scala 1686-ban azt írja, hogy a Dunán és a Vágon két nagy híd van, melyeket a szent Péter (a csillagsáncz) és a szent Fülöp erőd (a „Kanonier“ helyén) véd, melyeknek felépítése egy basának fejébe és bőrébe került; mert az építést nem akadályozta meg. — Azt írja tovább, hogy Komáromban sok nemes és kereskedő lakik, vidéke gazdag és termékeny, de lakói terméketlenek a hitben (*L'Ungheria compendiate* 64.). — Szerdahelyi Gábor 1701-ben azt írja, hogy 1000 ház volt Komáromban, hogy egész évben szállítják a vizát Ausztriába és Steierbe, a kisebb hálnak nagy-

bőjtben is alig van ára (Chorographia 167., 168.). — Korabinszky (Conversations-Lexikon 1786. 314—317.) szerint 1763-ban Komáromnak 10,000 lakója volt. A fő kereskedelmi czikkek: a gabona, bor, hal, méz, fa stb. Győrből jövet balfelől lefelől a téglakemenczék, odább pedig a Kálváriahegyet és a dunai malmokat látni. A kis-Dunán hajóhíd volt. Két nagy vendéglője volt: a „zöld fához“ és a „fehér lóhoz“, a Duna-soron pedig egy nagy kávéháza. A boltok a városháztéren. A szent János-templom a város alsó végén. A jezsuita kollegiumban akkor csak elemi iskola létezett. Az öreg várban felsorol egy kaszárnját, őrségi templomot és a közepén levő tiszti laktanyát. Az új várban megemlít egy igen nagy raktárt, egy katonai kórházat, a várparancsnoki házat és egy templomot. A Vágon közlekedés volt. Az Antiquarius des Donautroms szerint (563.) az ó-várban 1785-ben még meglevő tornyot Mátyás korából valónak tartották. — Ponori Tewrewk József 1845-ben, néhai laki és alistáli Laky Gábor t.-bíró és városi tanácsos adatai alapján azt mondja, hogy a kúnai magyarok temető helye Komáromon felül épen ott vala, hol a Nyitra a Vágdunába ömlik és most Lándor pusztá van. E környéken némi árkolások után is találtak oly koponyákat, melyek arcczal a földnek fordítvák: mi dédőseinknek Ázsiából hozott temetkezési szokását jellemzi. — Megjegyzésre méltó, hogy Mátyás király Rév-Komáromban mulatni szeretvén, neki ott, hol most a tolnai- és pihegő-utczák vannak, gyümölcsöse; a város határának felső szélén pedig, hol ma a vadas dűlő van, vadaskertje volt; ezért adta 1489-ben Várkeszi birtokát, mely addig a várhoz tartozott, a városnak cserébe. (A vadas dűlőre vonatkozó adat hitelességére felhozhatom Lehóczkynak a komáromi várbirtokra vonatkozó oklevél-másolataiból, melyek a nemzeti muzeumban őriztetnek, azt, hogy 1549-ben I. Ferdinánd a vadas dűlővel tőzsomszéd Szent-Pált több birtokkal együtt devecseri Chorony Andrásnak 2000 forintért elzálogosítván, megtiltja neki, miszerint az ottani királyi vadászokat jobbágyaivá tenni merészelje. Folio 3158. Lit. Q. Pag. 350.). — I. Lipót király az újvárt a régi város helyére építé, úgy, hogy a régi városnak ma csak két utczája áll fenn, úgymint a Barátok-utca (illetve annak a sétátérre szolgáló sora) és a vágó-utca (ma vársor). — Midőn I. Lipót a külső várt 1670 táján építeté, magának Komáromnak kiljebb kellett építkeznie, mert a város előbb ott volt, hol a külvár és ennek sánczai vannak. A reformátusok gyülekezeti háza ott álla, hol most a várba vezető út mellett balfelől a kút látszik (két év előtt betemetették), házukat pedig a vár sütőmestere használá, mely 1808-ban rontatott le. A szent János temploma már a városon kívül építetett; kívül volt a Tolnai-utca, a reformátusok temetője is, most már Rozália piacza, az újon épített kálvinista templom s a rác templom. — Az úgynevezett cigánymező, a vágdunai-utczák, úgymint: víz-, tó-, József- és szekér-utca a vágmelléki házukkal együtt egész a mostani Vág folyásáig, ennek öntéséből és kiljebbi folyásaiból származtak, úgy, hogy a Vág folyása ott volt, hol a tó-utca menetét mutatja; a révből a kispiaczra szállottak ki, s így a Vág a belvár falait mosta (Századunk 1845. 12., 13. sz.). — Végre

a nemzeti muzeum könyvtárában létező Bubics-féle magyarországi várak és városoknak Komáromra vonatkozó képeit említem meg: 282. Comora Birken munkájából 54. l. — 283. Comora a szőnyi partról nézve színezett. — 284. Comora. — 285. Az Ortéliusban 154. lapon közölt 1594-ki Komárom ostroma. — 286. Komara. Peeters antwerpeni kiadásában, Bouttatsól. — 288. Comorra. Alul latin és német szöveggel. Rajzolta Werner F. B. Metszette Leopold J. C. — 289. Il disegno del cita et della fortezza di Comar 1567. Venetia libraria Colonna. — Forlani Paolo 1567. kiadott: „Il primo libro delle Citta et Fortezza principali del mondo“ című munkájában 11. sz., csak az erőd alaprajza hű karcz. — 290. Esplicatione dell Esercito volante col quale il generale Conte Souches ha battuto i Turchi nel contorno di Comorra, vicino al Villagio di Szöny. Anno 1661. fol. 25. — Nagyobb térrajz Neszmélytől Szent-Pál és Szent-Antaltól Ácsig. — 291. „Pianta della Piazza di Comorra“ magyarázattal. Gf. Hoffkirchen Lajos vezér alatt báró de Vymes rajza; metszette G. Bouttats. — 292. Comorra színezve. — Braun: Theatrum mundi V. kötetéből 2 ábra egy lapon. Természet után festette Hufnaglius G. fia, kiadva 1595-ben. — 293. Comorra. Rajzolta F. B. Verner; metszette Leopold I. C. Színezett rézmetszet. Alul 10 sor latin és német szöveg. — 294. Comorra, alul 12 sor vers; Csallóköz részéről ostromolja Színán basa, az erős várt védi Braun várparancsnok, 1594-ben leírva Braun V. kötet 291. lapján.

Komárom (Rév-). Elpusztult falu, tüzetes topográfiáját l. a kom. tört.-rég. egylet 1889-ki jelentésének 12., 13. ll. — 1520-ban Rév-komáromi Pál a győri székesegyház szent Kálmán oltárának gondnoka volt (M. Sion IV. 175.).

Konkoly (Alsó- és Felső-) puszta. Konkoly tót szó (Nyelvőr 1882. 270.). — Fényes (i. m. 82.) azt állítja, hogy a kúmai magyarok a Vág alsóbb részeit, a Nyitra és Zsitva vidékeit, a hajdani Csallóközt megszállván, abból Retel (l. Kécset) Thege nevű kúmai vezérnek azt a részt adta, ahol most Ó- és Uj-Gyalla, Konkoly puszta fekszik; innen származnak a Konkoly-Thegék. Érdekes adat; csak hogy bizonyítékok híján, nem lehet rá semmit sem adni. A hajdani Csallóközt is önkényűleg teszi Fényes a Nyitra, Zsitva vidékére. Csicsónál, Keszinel, Ócsánál idézett oklevelek bizonyítják, hogy a komárommegyei Csallóköznek az Árpádok korában mindig Vágköz a neve; ez téveszthette meg Fényest. — 1193-ban Concol előfordul mint helynév (Jerney: i. m. 76.). — 1247, Knauz szerint 1260—1270 körül említetik Paulus de Concol mint tanu (Haz. Okmt. III. 8.). — 1344-ben I. Lajos király előtt a Koppán nemzetségből való Kemey Miklós és fia arra kötelezik magukat, hogy a Thege István által elfoglalt Konkoly nevű örökölt birtokukat visszaszerezvén, azt Magyar Pál gimesi várnagy örök birtokába fogják bocsátani (Anjou-k. Okmt. IV. 612.). — 1356-ban és 1438-ban említetik Konkoly falu; l. Abát. — 1485-ben Albertus de Konkol, mint királyi igdató ember szerepel Komárommegyében (Teleky: i. m. VI. 168.).

Koppánmonostor. Az ottani római alapfalak leírását l. a kom.

tört. és rég. egylet 1887. jelent. 4. és 1889-ki jelent. 20. lapján. — 1247, Knauz szerint 1260—1270 körül említették György, a Catpán apátság gazdatisztje mint tanu (Haz. Okmt. III. 8.). — 1385-ben Herke János apátot említi Czinár. — 1394-ben a megyei közgyűlés Koppánmonostora falu közelében tartatott. (Haz. Okmt. III. 250.) — 1407-ben Lajos apátot említi Czinár. — 1407-ben, Czinár szerint, az őrsi Czudar családbeli érseki nemesek e monostor halastavainak zsilipjeit szétrombolják s a Monostor földeiből egy darabot elfoglalnak, melyet a Czudarok 1480-ban adnak vissza a Monostornak. — 1411-ben Lajos tatai és András koppánmonostori apát, a szentszék követének jelenlétében hűséget esküsznek a pannonh. apátnak (pannonh. házi levélt. Capsa XI. W.). — 1420-ban előfordul a koppánmonostori apátságnak egy Gestre nevű birtoka (l. Kavát). — 1449-ben Zelebygen egy birtokba való visszahelyezésnél György, koppánmonostori apát mint tanu szerepel (Haz. Okmt. V. 241.) — 1503-ban Balázs apátot említi Czinár. — 1505-ben Balázs apát, Gadóczi Guba Kelemen az érsekléli szék alispánja és szolgabírái által átiratja azon birtokot; mely Érseklélen a kis értől a lapos völgyig terjed s melyet 1480-ban Czudar Vincze Miklós apátnak örökre átengedett 50 márkáért mint zálogbirtokot (pannonh. házi levélt. VIII. O.). — 1509-ben is Balázs az apát Czinár szerint. — 1519-ben János apát Czonczó nevű birtokba bevezettetik (l. Czonczót). — A benzék, a töröktől való féltőkben, elhagyván ezen monostort, azt elfoglalta Baranyay Mátyás tatai várkapitány, ki 1537-ben biztosítja Mihály pannonh. főapátot, hogy az ő általa elfoglalt tömördi, koppánmonostori, tatai benzés birtokok ügyében bármikor hajlandó tárgyalni és egyezkedni; igéri, hogy semmi bántalom- és veszélytől nem kell tartania (u. o. Capsa VIII. N.). — 1540-ben I. Ferdinánd meghagyja Hardich János komáromi várkapitánynak, hogy a koppánmonostori apáttól erőszakkal elvett halászlai jogról az apát javára mondjon le (u. o. Capsa VIII. Q.). — 1581-ben Fejérvölgy István veszprémi püspök és javadalmazott pannonh. főapát, miután a török elpusztítá a rend birtokait, nem bírván másképp a leégett pannonh. várat és főmonostort fölépíteni, a koppánmonostori apátság birtokait Farkas Márton és Balogh Mihálynak zálogba veti 600 forintért (u. o. Capsa VIII. R.). — 1592-ben az elpusztult Koppán-Monostor, Ujfaluval szemközt a komáromi vár birtoka (Gyurikovics i. h.). — 1624-ben a pannonh. főapát tiltakozik a vármegye előtt az ellen, hogy a Koppánmonostorhoz tartozó gadóczi jobbágyságok a földadót a komáromi vár officialisának fizetik (pannonh. házi levélt. Capsa XII. I.). — 1640-ben Pálffy Miklós főapát tiltakozik a megyénél a szőnyiek, mocsaiak és ácsiak ellen, mert a koppánmonostori birtokot használják (u. o. Capsa XI. E.). — 1659-ben Monostort mint elpusztult falut említi Fényes (i. m. 88.). — Koppánmonostor tüzetes topográfiáját l. Kom. Lapok 1887. 34. sz.

Kovácsi. Elpusztult falu. — Kovács tót szó (Nyelvőr 1882. 271.). — E nevű helységek gyakoriak az országban s egy része bizonyosan királyi szolgálmányokkal hozható össze (Pesty Fr.: A helynevek és a tört. 39.) — 1366-ban Chovachy nyugati szomszédja Agostyán-

nak. — 1388-ban Péter tatai benczés apát beigtatására meghivandók közt van Kovachy Máté is (Fejér: C. D. X. 1. 444.). — Egy 1446-ki oklevélben említetik possessio seu villa Kowachy stb. mint a Rozgonyiak zálogbirtoka (Wenzel: Tata fénykora 44.).

Kömlöd. 1450-ben Kemlew a neve (Haz. Okmt. III. 384.). — A pannonh. convent jelenti Zápolya János királynak, hogy parancsára a többi közt két Kemleün lakó: Nemest, továbbá Thart, Temesváryt, Péthert, Agacsyt, Chutayt és Simont megidézte a király színe elé (pannonh. orsz. levélt. Pag. 87. Nro 81.). — Fényes (i. m. 155.) a falu feletti őrhalmot hun halomnak mondja; de az a török világból való vigyázó halom, amilyen több helység határában egész a Dunáig most is látható.

Környe. Bronzkori (?) lelete leírását l. Kom. Lapok 1887. 15. sz. — Római erődjének leírását l. a kom. tört. és rég. egyeslet 1887-ki jelentése 4-ik és a Kom. Lapok 1887. 23. sz. — 1283-ban említetik Kernye néven (l. Dadot).

Kulcsod. Ma a györmegyei Csilizközben. — 1252-ben IV. Béla két Kulcsod és Negeven falut, melyek azelőtt a galgóczi várbirtokhoz tartoztak, a turóci prépostságnak adományozta (Haz. Okmt. VI. 72.). — Ezek közel lehettek Negevenhez, mert a negyven nevű dűlőn áll ma a kulcsodi major. — Az 1268-ki nagy diplomában említett terra Culchud komáromi várbirtok Ipolyi szerint (Új Magy. Múzeum 1858. 496.). Gellér, Bogya, Ekel és egy ma már elenyészett (nem pedig a csilizközi) Culchud helységek közt volt. — 1405-ben említettnek e kulcsodi nemesek (l. Bogyát). — 1535-ben I. Ferdinánd a csilizközi Kulcsodot a pannonh. főapátságnak adja (Czinár: Monast. I. 111.).

Kürth. A magyar nemzetségek negyediké Konstantin császár szerint Kürt-Gyarmat volt (Századok. 1870. 540.). — Podhraczký (Béla király névt. jegyz. 418.) idézi Fraehnt (De chazaris excerpta appendix 7—8.), ki szerint egy magyarországi XIII-ik századbéli baschkurd = palócz. Jakutnak az arabs geogr. írónak elbeszéli, hogy ők sokan vannak Magyarországon. A basch vagy vas-kurd nevezet bizonyítja, hogy Kürth nevű helységekben ők laktak. — A marosszéki székelyek 1401—1515 közt hadnagyságot és bíróságot nemek és ágak rendje szerint viseltek lajstromában említetik a Medgyes nemben Kürt-Ág (gf. Lázár Miklós: Századok. 1868.). — Kurth falu 1075-ben említetik először (Fejér: C. D. I. 435.). — 1124-ben szinte (u. o. II. 75.). — 1156-ban pedig Esztergam érsekmegyéhez tartozó plebánia (u. o. II. 141.). — Az 1268-ki nagy diplomában előfordul a vége felé Kurth juxta Danubium. Kurthról az mondatik, hogy a komáromi váré. Ez Kürtről más okmányokban sehol sincs mondva, azonfelül Kürth nem is fekehetett a Duna mellett. Ezen állítólagos Kurth határjárásában említetik egy dunai sziget, egy Bunda nevű ház, innét a Zsitvára kerül a határ, a Zsitvának fele Kurthoz tartozónak mondatik, aztán egy komáromi várjobbágy pothi (pati) földéhez érnek, e földtől egész Ysáig a Duna fele Kurth falut illeti; mindez azt bizonyítja,

hogy az okmány Kurth szava tollhiba Werth (Virth) helyett. Ennek daczára Pesty Fr. (a m. várispánságok tört. 293.) Kürthöt mégis komáromi várbirtoknak mondja. — 1339-ben említve Csúznál. 1345-ben Tamás vajda és fia Konya, Kürth és Berzsény nevű birtokaikat az esztergami érsekségnek ajándékozzák (Fejér: C. D. IX. 1. 278.). — 1360-ban Nagy Lajos az ő solymára Madari Marczel kérelmére, ennek rokonait bizonyos pathi földterület átengedéseért, Poth és Kyurth nevű birtokaik megtartásával a nemes várjobbágyok kötelékéből kiveszi és az országos nemesség sorába emeli (Fejér: C. D. IX. 6. 106.). — 1485-ben László és Dénes de Kurth királyi igdató emberek Komárom-megyében (Teleky: i. m. VI. 168.). — Határában egyik dülő neve királyszállás; a sósok dülőben bronzkori edényeket (Kom. Lapok 1889. 15. sz.) s egyéb eszközöket találtak, a pap földjén a török háborúból való ágyú és apróbb golyókat találni; tehát csatahely volt. Kürth lakói zömök, barna, komor emberek. A falu végén van az úgynevezett Felső- és Alsó-Kandi vagy Kangyi, szegény zsellérek által lakott rész; Kandi némely helységben Gurgyalnak, máshol Tabánnak neveztetik, mint Kis-Igmándnak a nagy-igmandi tó melletti része Tömördnél van egy gurgyal-bérek. Komáromban egy utcának, melyben alacsony kunyhóféle házak vannak, Burgundia volt a neve, ma ősz-utca. A burgundia, gurgundia, gurgyal a latin gurgustium-, gurgustiolumból ered. (Magy. nyelv szótára II. 1137.). — Vajda Gyula a Burgundiát a Géza és szent István alatt beköltözött német gyarmatosok maradványainak tartja, kik később a magyar városokban vonták meg magukat (a budapesti 1877/78-ki kegyes-rendi főgymn. értesítő 14. l.).

Lábatlan. 1267-ben IV. Béla Miklósnak, Wech unokájának, főlovász- és főhírnök-mesterének Lábatlanon 18, Bykulban 15 ekényi földet ad (Fejér: C. D. IV. 3. 430.). — 1283-ban Kerwai Zoard és Chaki Zoard testvérek Rodwan, Labotlan, Vjfalú (Nyergesujfalú), Vjkt és Kerva nevű birtokokon osztoznak (u. o. V. 3. 209.). — 1352-ben Zoardfi Domokos, az ennek unokabátyjaira bebizonyult hamis pénzverés vádjá alól fölmentetik és birtokaik visszakapja, többi közt Rodwant és Labotblant; (Anjou-k. okmt. V. 605.). — A Lábatlan-családdal legelőbb 1414-ben találkozunk, mert ekkor említetik: Labathlan Mihály Csongrádmegye főispánja (Orbán B.: Századok 1869. 495.). — Az 1400-ból való karvai sírbolt azonban arra mutat, hogy a Lábatlan-család már jóval előbb létezett. Egy Lábatlan Gergely 1444-ben részt vesz a várnai csatában, egy másik Lábatlan Gergely is ott volt, de fogságba esett; Kiszabadulván, 1458-ban Világosvár kapitánya lett, épen akkor, midőn Szilágyi Mihály fogoly volt ott, később Gergely hősileg esik el Possasinnál 1460-ban (Pethő G. krónikája 82.). — 1456-ból van V. Lászlónak egy oklevele, mely Kecskemét városának és minden tartozandóságainak Lábatlan Mihály fia János részére, Hunyadi László és Mátyás, továbbá anyjuk Erzsébet által való adományozását megerősíti (Deák F.: Századok 1875. 472., gf. Vay Ádám berkeszi levéltára.). E János játszott a Lábatlanok közt legnevezetesebb szerepet; hogy korának igen jeles embere lehetett, már az is mutatja, miszerint Mátyás király 1459-ben, tehát épen akkor nevezte

ki Rozgonyi Sebestyénnel erdélyi vajdává, midőn a Fridrik-pártiak ott is kezdék fejöket emelni (Köváry: Erdély tört. II. 85.). Később székely és temesi ispán is a megyesi országgyűlésen (Árpádia III. 40.). — András 1483-ban Sáros és Sztropkó várának kapitánya, később zempléni főispán (Orbán B.: Századok 1869. 495.). — Az 1487-től 1507-ik évekre vonatkozó modenai Hyppolit-codexek szerint (br. Nyáry A.: Századok 1870. 285.) az esztergami érsekségben az úrbéri jövedelmek behajtása, házi kezelés, megváltás és haszonbérbeadás által eszközöltetett. Ez utóbbi rendszert az érseki tisztviselők és főurak saját nyereszkesedésükre használván föl, az illető javadalmakat egymás közt olcsó áron osztogatták ki; ezek közt említetik: Messere Georgio di Labatlanano. A Lábatlan vezeték nevet Bonfin Botlanusra ferdíti el. — 1558-ban Györgyben a Lábatlan család magvaszakadt (Nagy Iván: Magyarország és családjai. L. betű). — Lábatlan határában egy kiirtott őserdő nyomai ma is láthatók; a dülők közt az egyiknek klastrom, a másíknak apácza-kertek a neve; egy magas domb neve pedig Babutka vár. — A templomban levő régi falfestményekről l. Kom. Lapok 1887. 23. sz.

Ladomér. (L. Naszályt.)

Lak. Türi-Szakállastól csak egy kis köz választja el. A Borsos ere, vizenyős lapos említetik az 1268-ki nagy diplomában. — 1385-ben Erzsébet királyné Laki Miklós fiainak ügyét a háború miatt elhalasztja (Fejér: C. D. VII. 157.). Ezen oklevélről Fejér azt mondja, hogy az ő idejében még megvolt Komárom-vármegye levéltárában (Cellula 63. fasc. 1. Nro 2.). — Nagy Lajos 1378-ban megerősíti a pannonh. apátságot Ásványtő birtokában. A határjárásban előfordul Chichou in Wagkuz és possessio Lak; de ez a Füssnél már említett Mezőlak volt (Pannonh. házi levélt. Capsa XII. S.). — A Borsoson kívül még következő vizek vannak a laki határban: a Dodvág; a Megyeér nevű lapos, mely ma kaszáló; az Örvény és Örvény ága, mely lapos innét a bogyai határba nyúlik; a Rakottyás kaszáló, mely azelőtt nádas volt, ebben van a Vatony ere, mély vizállásos lapos; ezen kívül van még a medres, görbe és fecskés Vatony; a Canális, mely a vizvári zsilipen folyik a Vágdunába; a Sebestyén ere a türi-szakállasi és bogyai határ közt; az Elevér a Zsemlyékre szolgál; a per tava, Kerülő, Konok áros, Kis- és Nagy-Apáli nádas kaszálók.

Lándor (Belső- és Külső-). Puszta Komárom fölött a Nyitra két mellékén. — 1247. Knauz szerint 1260—1270 körül említetik két Nandur (Haz. Okmt. III. 8.). — Említetik az 1268-ki nagy diplomában is. — 1291-ben András király a két Nándor falut Ladomér érseknek adja, mert a királyi conditionáriusok vegyest laktak az érsek népeivel és folyton torzsalkodtak egymással (Knauz: Monum. II. 292.). — Mária királyné 1383-ban a komáromi várbirtokokon Zambó Miklós kir. tárnokmester és komáromi főispán szolgálja, István komáromi helyettes várnagy által új határjárást végeztet azon okból, mert az esztergami érsek nándori, gadóczy, naszvadi népeinek birtokait a várjobbágyok elfoglalták; ez okmányban újból előfordul az 1268-ki

nagy diplomában említett Kubuldekforem világos topografiája. Ugyanis ez oklevél szerint Gadóczytól északra a Vág partján volt a bálvány-szakállasi nemeseknek és a királynak vizafogó czégéje egy szigettel szemközt, melyet a Vág és annak egy mellék-ága vett körül; ez a mai keszegfalusi úgynevezett kis-sziget; ezen volt a Kubuldekforem nevű piscina. — 1438-ban Mária királyné, mint a komáromi vár ura, az esztergami érsek által felmutatott és a tárnoki házban talált bizonyítékok alapján meghagyja a komáromi várnagyoknak, hogy a nándori, gadóczy, naszvadi érseki papnemesek vizafogó czégéit ezentúl lefoglalni ne merészeljék s csakis a királyi és királynői czégéket használják (Fejér: C. D. XI. 141.). A czége szó a görök szagénéből (háló) ered; de nálunk mást jelentett, mint láttuk; mert helyhez kötött, királyi adomány tárgyául szolgált, mint akár egy vár vagy föld (Hermann Ö. i. m. I. 150.). — Az 1487-től 1507-ig való évekre vonatkozó módénai Hyppolit-codexek szerint (Századok. 1870. 286.) 30 primatiális helység sertései, lúdjai után az úgynevezett ebédváltságot pénzül adta be, Nándor és Guta egy dukáttal váltja meg magát. Gutánál már volt említve, hogy Nándor is egyik állomása volt az érseki halászatnak.

Lél (Érsek- és Nagy-). A nagy-léli bronzleletet I. Kom. Lapok 1887. 15. sz.; a nagy-léli róm. erőd leírását I. a Kom. tört.-rég. egylet 1887-ki jelent. 5. — Pesty Fr. Lélt Lehelből származtatja. Lehel a pozsonyi krónikában Leel, a többiben Lel. — Bartal Gy. szerint Leélt sz. István osztá fel az esztergami érsek fegyveres szabadosai közt (Csallóköz tört. vázlata 63.). — 1247, Knauz szerint 1260—1270 körül említetik két Leel (Haz. Okmt. III. 8.). — 1266-ban előfordul terra Leel (Fejér: C. D. IV. 3. 319.) — Az 1268-ki nagy diplomában említett Kokol völgy Érseklél határába is felnyúlik s róla nevezetnek el a kakali szántóföldek. — 1356-ban Leeli János mester, mint egykori alispán említetik (u. o. IX. 6. 76.). — 1419-ben említetik Leel falu (u. o. X. 5. 728.). — 1450-ben egy Igmándnál említett oklevélben említetik Érseklél is. — Egy Koppánmonostornál idézett 1505-diki oklevélben előfordul az érsekléli érseki szék. — Nagy-Leél pusztán (Aranyos mellett) a törökök által elpusztított falu templomának falait már szétszedték. — A nagy-leéli birtokok bérletére vonatkozó missilis levelek a neczpáli levéltárban találhatók (Századok. 1875. 226.). Érseklélen volt a csallóközi érseki papnemesek széke, melynek nádora, alispánja, szolgabírái és jegyzője volt.

Louth. Elpusztult falu, 1247, Knauz szerint 1260—1270 körül említetik Iwan de Louth mint tanu (Haz. Okmt. III. 8.). — Ugyanily nevű halásztanya említetik az 1268-ki nagy diplomában az Érechen (a mai Encsere) mellett. — 1339-ben említve Csúznál.

Lovad. Elpusztult falu Ács fölött. — 1297-ben a győri káptalan előtt a Koppán-nemzetségből származott Jakab comes unokaöccseivel Luoul (Lovad) és Halaz birtokokon s ezek tartozmányain megosztózik (Haz. Okmt. VI. 423.). — 1346-ban Luol Nagymartoni Mihályé lesz (Fejér: C. D. IX. 1. 409.).

Lögör. Pusztá a nemes-ócsai határban. III. Endre 1297-ben tanusítja, hogy Miklós győri főispán Gergely esztergami kanonoknak és testvérének Györgynek visszaadta a Lugur nevű halásztót a Dodvágon (Wenczel: ÁUO. V. 168.). — 1387-ben a luguri vám a komáromi váré (Teleky i. m. VI. 169.).

Lüki (l. Györöket).

Lybyn. Elpusztult falu; 1235-ben Csanak szomszédja.

Machala. 1293-ban Mocs szomszédja (Fejér: C. D. VI. 1. 280.). — 1353-ban előfordul Machalai Miklós (u. o. IX. 2. 213.). L. Mocsot.

Madar. 1252-ben IV. Béla Vanchai István esztergami bibornok-érsek kérelmére meghallgatta Madaron lakó Marczel, szolgagyőri várjobbágyot, ki azt adta elő, hogy ő már András király által azon szolgálmányi kötelezettség alól, melylyel ő és fiai: Benedek, Marczel és Ilyés a szolgagyőri vár iránt tartoztak, teljesen fölmentettek és nemesi rangra emeltettek, de a tatárjárás idején szabadságlevelüket elvesztették. IV. Béla azért megerősítvén Marczel és örökösének szabadságát, rendeli, hogy ezentúl is nemesekül tekintessenek és Szolgagyőr vár iránt semmi kötelezettséggel ne bírjanak (Knauz: Monum. I. 395.). — 1360-ban Madari Marczel királyi solymár rokonait Nagy Lajos nemesekké teszi (l. Kürthöt). — 1377-ben egész Madar, melyet azelőtt Keszi Péter fia: Marczel bírt, Jánosnak, Marczel fiának új adományban adatik (Fényes i. m. 127.). — 1485-ben említve Marczelházánál. — Madarász-család ma is van Madaron, kik állítólag ma is ott laknak, hol a királyi madaras kert főfelügyelője lakott. A határ alsó részében a szent király-kúti dülön hajdan falu volt, alighanem az elpusztult Mercse. Említendő még a várhegy, melynek begyepesedett sánczai ma is láthatók. Madar a vele egykor határos Mercse faluval együtt királyi madarászok tanyája volt. Feltűnő Madaron a sok Kún és kehi Kún név.

Majk. A Matica 1872. évi évkönyveiben Sasinek bemutat rajzban és magyarázat kíséretében egy régi keresztet, mely 1852-ben ásott ki a földből, Tatához közel. Ezen mintegy 5 hüvelyk nagyságú rézkereszt tulajdonképen két üreges összeillő oldalból áll, melyeken tisztán látható vésett szent képek és fölíratok vannak. E fölíratok cyrill betűkkel vannak írva. Sasinek szerint e kereszt a Cyrill és Method-féle szerzetesektől ered, mint akik ezen a vidéken Majkon laktak (Századok, 1873. 341.). — 1252 előtt a majki prépostság már fönnállott; mert a turóczi prépostság 1252-ki alapító levele említi a majki prépostságot, mint a csilizközi két Kulchod és Negeven birtok szomszédját (Haz. Okmt. VI. 72.). — Az 1268-ki nagy diploma szerint Kothouch (Gadócz) a majki préposté volt. — 1277-ben Chegue faluban a majki prépostságnak szinte volt birtoka (Wenczel: ÁUO. IX. 186.). — 1278-ban Esztergamban a Kis-Duna mellett egy terület szinte a moyki prépostságé (u. o. IX. 246.). — 1279-ben a Zeniapalota udvara s melléképületei a Kis-Duna és a vásártér közt a majki prépostság telkéig terjedtek (Knauz: Monum. II. 93.). — 1349-ben

a mayachki prépost Zomold (Szomód) faluja említettetik (Anjou-k. Okmt. V. 290.). — 1388. nov. 4-én Zsigmond király Majkról keltez (Ráth K. i. m. 93.).

Makk. Pusztá Ete, Csep, Szend és Császár közt. — 1368-ban említettetik Gergely de Mok (l. Tárkányt). — 1407-ben és 1436-ban possessio Mok a neve (Teleky i. m. VI. 169.). — Ez utóbbi évben Súly Lőrincz Zsigmond királytól a netalán lappangó királyi jogra nyert adományt (Teleky: i. m. VI. 175.). — Gara László Makkot a porvai kolostornak adja, miről Ulászló 1441-ben oklevelet ad ki (Act. conv. Porva f. 1. n. 3.). — 1512-ben előfordul Makki Pyskey Benedek és Ferencz (l. Vasdinnyét). — 1514-ben Ulászló király meghagyja Korláthkőy Péter komáromi és tatai várnagynak, Byallai Sándor Oswald provisorinak, Keek János komáromi és Radai Barabás tatai alvárnagyoknak; továbbá nagy-makki Pyskey Benedeknek és fiának Ferencznek, valamint kis-makki Nezdey Albertnek és Korláthkőy Albertnek, hogy Nagy Mártonnal, gonosz tervük végrehajtójával együtt, királyi levelének vételétől számított 32 nap mulva színe előtt megjelenjenek. Ez a Nagy Márton ugyanis az előbbieik parancsára a tatai, bánhidai és szomódi várjobbágysokkal rajta tört Nagy Makki Uriel és Nagy Albert kis-makki kastélyára és 100 frt készpénzt, egy 50 frtos kupát, 8 czintálat, 4 czin ivópoharat és más értékes tárgyat, továbbá 7 koci zabot és még 150 mérő feles zabot elrabolt; emberei azonfelül egy átalag bort részint kiittak, részint kifolyattak; egy más lakalommal pedig 3 jobbágyukat a komáromi várba hurczolták stb. (Pannonh. orsz. levéltár. Pag. 117. Nro 151.).

Marczelháza. Bronz-kori leleteit l. Kom. Lapok 1887. 15. sz. — 1429. Zsigmond Győr- és Komárommegye, közel Tatahoz tartott közgyűlésén marczelházi Pozsár Miklósnak ítéli meg a halászzati jogot a Zsitva mindkét partján a virthi határjelektől az izzai határjelekig — azon jogczímen, mert e vízi jog mindig őseié volt (Fejér: Authentia et vis probandi diplomatum 119.). — 1444-ben Kiss Egyed az esztergami káptalan előtt marczelházi Pozsár Miklósnak adja pathi birtokát azon kikötéssel, hogy eltartásáról gondoskodni tartozik (u. o. 133.). — 1447-ben ezen birtokon két marczelházi Pozsár osztozik (u. o. 145.). — 1485-ben a marczelházi Pozsárok Mátyás királytól új adományt nyertek Marczelházára, Madarra, továbbá Path és Gyarmat pusztákra (Teleky: i. m. VI. 175.). — 1527-ben marczelházi Pozsár Vítal és Demsed István, komáromi várnagyok (Fényes: i. m. 91.). — 1546-ban Pozsár Miklós a Marczelháza melletti zsitvai halászzattól eltiltja Kakas és Pathi Dömötör fiait, továbbá Kürthy Mihály fiát és Wajkai Mihályt (Fejér: Authentia—diplomatum. 164.).

Marokháza. Pusztá az ócsai határban. Lencsés Márkról neveztetett így a Pestynek beküldött hivatalos adatok szerint. 1548-ban a győri káptalan jelenti, hogy Kuchodi, Markházy György kérésére és Várdai Pál esztergami érsek parancsára, kiküldötte a királyi igdtatóval tanuját, kik Markháza és Kuchod birtok határát akarták bejárni, de Zik Mihály komáromi várnagy egy szolgája kivont karddal megaka-

dályozta őket ebben; miért is a várnagy a király elé idéztetik (Pannonh. házi levélt. Capsa XLII. Y.).

Martos. A modenai Hyppolit-codexek (br. Nyáry A.: Századok. 1870. 282., 283., 284.) szerint az esztergami érsekség terjedelmes urodalmaiban mindössze csak 5 béresnek van nyoma 1487-ben, t. i. 2 öreg- s ugyanannyi kishéres Martoson, s egy az esztergami majorságban következőleg a majorsági jármás ökrök száma 10—12-nél nem mehetett többre. Ez azt bizonyítja, hogy az érsekség majorsági földjei úgyszólván kizárólag úrbéri megmunkáltatás alatt állottak. E földművelési rendszernek káros következményei a XV. században annál érezhetőbbek lőnek, miután a birtokkezelő tisztek a minduntalan rendezett katonai jellegű díszünnepélyek folytán, állomásaikról huzamos időre eltávozván, az egyébként is fölületes és hanyag úrbéri munkára kellő szigorú gond és felügyelet nem fordított. — Takarmányszükségletét az érseki gazdaság rétdús birtokai daczára nem fedezheté, ámbár pl. Martos 63, Nyergesújfalu 55, Gúta 14 hajó szénát szolgáltatott. Az érseknek Martoson is volt kertje; de mivel a martosi, visegrádi, maróti kertésznek 3 dukáttal, élelemkitartással, egy bundával, egy rendbeli abaposztó-öltözőekkel és 6 bocskorral kelle beérnie, tehát fizetésök egyenlő volt az akkori béresek fizetésével; ebből az látszik, hogy a martosi kert is, mint amazok csak paraszti művellet alatt állt. — Martos környékét jó darabon maiglan is Mátyus földének nevezik. Újvár ostromakor a Nyitrától egy futó árok huzatott a vár alá, ennek melléke a hosszú árokra dülő. Rudnay. primás az árvizektől sokat szenvedő lakosokat át akarta telepíteni Csémre, de azok nem fogadták el; mert Csémen nincs víz, — mondák — hol halászni lehessen.

Megyer. Konstantin császár szerint a 7 vezéri nemzetség egyike Megyer volt. Amely vidéket Árpád szállt meg törzsével és nemzetségével; ott mai napig több Megyer nevű helység található (Nagy Gy.: Századok. 1870. 706.). Ilyen nálunk Megyer és Megyercs. Ezekben tehát a Megyer törzs és nemzetség emléke él. — Az 1268-ki nagy diploma Megyert, mint várföldet említi, de Ipolyi nem sorolja azok közé (Uj Magy. Múzeum 549.). Ugyane határban volt a komáromi főispánnak 16 vejszéje, a megyeri várjobbágyoknak pedig a Csecs-tóban Vámos nevű ma is meglevő dülön 5 vejszéje. A Csecs-tó a vizet felduzzasztván, azokat a helyeket látta el vízzel — szoptatta, ahol a vejszék felállítva voltak (Herman O.: i. m. I. 100.). [A Csecs-tóval hasonló eredetű lehet a ma is meglevő Tőgyes-tó ugyane határban]. Történeti irodalmunk — úgymond Herman (i. m. I. 154.) — a halastavak megszámlálhatlan sokaságának föltevésében odáig jutott, hogy régi okirataink magyar mesterszavait, amelyek a fogalom biztosítása miatt vétettek föl az egyébként latin szövegbe, előszeretettel halastavaknak érti és magyarázza. Ezen az úton odáig jutott, hogy a IV. Béla királynak 1268-ban kelt okiratából, mely arról is szól, hogy a komáromi várispánnak Megyernél 16 Weizhelye volt: azt következteti, hogy ez ugyanannyi halastó. Amennyire az okiratok a szerkezetre is vetnek világot, legkivált a Weiz-zel kapcsolatban, ebből keletkezett a

történeti íróknál az a föltevés is, hogy voltak oly halastavak is, amelyek tavakban és folyókban külön elrekesztés által készültek. Kétségtelen, hogy a vejsze adomány tárgyát képezte, tehát más mint helyhez kötött halas nem lehetett; de hogy nem volt halastó, azt az élő mesterszó, élő szerszám és az élő gyakorlat bizonyítja. Itt is rekesztő halászáttal van dolgunk (u. o. I. 154.). — Ugyanazon évben István ifjabb király Megyer Paraluch comesnek adományozza (Wenczel: ÁUO. VIII. 203.). L. Grébicset. 1460-ban Megyer a komáromi várbirtoka (Gyurikovics i. h.). — 1466-ban Mátyás királytól városi privilegiumot kap (Fényes: i. m. 95.). — 1519-ben a megyeriek a gánócziaknak lovakat adtak el 162 forintért, de ezek nem fizettek semmit; ezért Lajos király a két félt megidézeti a pannonh. convent által és tanúkul felső-bewki Markházy Györgyöt, Aranyosi Istvánt és Gerárdot, Ewrkei Györgyöt, Gyallai Sándort és alsó-bewki Jakab diákokt jelöli ki (Pannonh. orsz. levélt. Pag. 219. Nro 220.). — Az 1559-ki úrbér szerint 70 jobbágyi és 17 félcuriális telek volt Nagy-Megyeren, de ezektől is bizonyos díj és szolgáltatok követeltettek a komáromi vár részére; a megyeri erdő is a váré volt. A templom 44 $\frac{1}{2}$ hold szántóföldet, nagy kiterjedésű réteket és egy Hészer nevű halastavat bírt. Az elejtett vízi szárnyasok $\frac{1}{3}$ -da a várat illette; ez időtől fogva való közbirtokosait l. Fényesnél (i. m. 95.). — Nagy-Megyer 1592-ben is a komáromi váré. — A megyeri határ vizei a fenn említetteken kívül: a Csiliz, a Nagy-Kanális, mely Kis-Kesziné szakad a Dunába; az engeri sziget, a Kis- és Nagy-Monyota ága, a Nagyszeg, mely délre Izsappal határos, a Nagy- és Kis-Sáros ág, a nagy tó, a Tiszota vízállás, a Millér, a Szilas ere, az Elő-tó, a Fehér-tó, a Kan-tó és Polgár-tó, Nyárasd-sziget nádas, Nád-szeg, a Büdös-ér, a nohai Lapsár. Dülői közt említendő a likócsi domb, hol tatárhányások vannak.

Megyerics. Az 1268-ki nagy diplomában említetik, Ipolyi (Uj magy. muzeum 550.) komáromi várföldnek mondja, de Pesty Fr. (A m. várispánságok tört. 301.) szerint nem volt az. Pesty téved; mert ha Megyerics nem volt a komáromi váré, akkor Für és Bálvány-Szakállas se volt az; mert e kettőnél sincs nyilván kitéve azoknak a komáromi várbirtokhoz tartozandóságuk; pedig e két utóbbit Pesty is várbirtokoknak tartja. A dolog úgy áll, hogy Walter beiktatásakor a komáromi várbirtokok határjárása alkalmából e birtokok között a fentebbi három falu határjárása: item villa Fyur, item villa Megerch, item mete ville Zakalus apud ecclesiam Sancti Georgii külön kikez-déssel tárgyalatik; tehát várbirtokok voltak. Megyerics ezen oklevél szerint nádasok közt feküdt. A védtöltések kora előtt az árvizektől csak minden második, harmadik, sőt hatodik évben lehetett aratni. A nádasok közt említendő a sebes vejész és a megyeri határból ide átszolgáló Tőgyes-tó, melyek mesterszavakra vágnak és a Bozma lapos, melyet Ortway a Vágduna mentén keres és Bálvány-Szakállas-nál gyanít. — 1387-ben Megyerik, 1422-ben Megerch a komáromi vár tartozandósága (Teleky: i. m. VI. 169), ugyszinte 1460-ban és 1592-ben is (Gyurikovics i. h.). — Régi ezüst kelyhének leírását l. Kom. Lapok 1887. 23. sz. — A fentebb említetteken kívül következő

vizei vannak még: a Kélőn mocsár, a pap tava, a Szartos nádas, Ektóhát nádas és a Dodvág.

Mercse. (L. Madart.) Elpusztult falu Madar mellett. 1279-ben Merthey falubeli Kéza fiát, Jakabot, aki királyi solymár volt, Kun László megnevesíti (Haz. Okmt. VII. 249.). — 1387-ben a komáromi vár faluja (Teleky: i. m. VI. 169.).

Millértő. A Millérnek Csicsónál jelzett folyását tekintve véve, Csicsó mellett lehetett. — 1216-ban említetik először (l. Ronkát). — Egy 1247, Knauz szerint 1260—1270 körüli oklevélben említetik Janus de Milartew (Haz. Okmt. III. 8.) és 1450-ben Mylertw nevű birtok (U. o. III. 384.).

Mocs. (Ma Esztergammegyében), Podhraczký [Béla kir. névt. jegyz. 414.] Mocsot, Mocsát, Macsalát, Mosont, Massmanra hivatkozva, a német mos szóval, ami tavat jelent, hozza összeköttetésbe. — 1208-ban János esztergami érsek Moth és Bulsov falvakat az esztergami káptalannak adja (Fejér: C. D. III. 1. 68.). — 1274-ben Erzsébet királyné a Zuard nemzetségbeli Lőrincz comesnek adja, a királynő hírnökei által lakott Moch birtokot, Konia és a Mochai nemesek birtokának szomszédjában a Duna mellett, a halásztanyákkal együtt (u. o. C. D. VI. 2. 398.). — 1284-ben IV. László a hűtlen Alpra kun vajda fiaitól elvett Moch helységet, a komáromi várhoz tartozó mocsai földekkel együtt Rofoynnak adományozza hős tetteinek jutalmául (u. o. V. 3. 258.). — 1293-ban többen osztznak két Moch nevű birtokon, melyek egyikén a minden szentek temploma említetik, továbbá Karván, Machalán (szinte mindkettő Komárommegyében) és Bulchun (u. o. VI. 1. 278.). — 1388-ban Zsigmond király koronázási ajándék fejében adja az esztergami érseknek Moch, Vjfalú (Nyergesujfalú), Bajóth és Schettew (Süttő) falukat; ez utóbbinak fele Komárom, fele Esztergammegyébe esett (u. o. X. 1. 454., 461., 499.). — 1391-ben az érsek a szent István prépostságnak adja Moch és Sythew (Süttő) falut (u. o. X. 1. 700.). — 1393-ban Zsigmond király a magszakadás folytán gazdátlan Tyodor (Tivadar) Mochot az esztergami érseknek adja (u. o. X. 1. 188.). — 1406-ban Moth falu említetik (u. o. X. 4. 479.). — 1425-ben Zsigmond Kys-Moch nevű birtokát, mely az esztergami érsek Nagy-Moch nevű birtoka mellett feküdt, az érsek Bylie nevű birtokával elcseréli (l. Billeget).

Mocsa. 1291-ben Fenenna királynő felsorolva Ladomér esztergami érseknek a királyi család irányában való megszámlálhatlan jótéteményeit és tengernyi anyagi veszteségeit, sőt életének huszszornál többször való veszélyeztetését, Mocha királynői falut az érseknek adományozza. E falu két részre volt osztva, egyiket a királynő fegyveresei, a másikat pohárnokai lakták (Knauz: Monum. II. 308.). — Knauznál bacharii áll bucharii helyett, mely szót Jerney (i. m. 110.) a pohárból és a pohárnokságtól származtat és hivatkozik egy 1247-ki okmányra (Fejér: IV. 1. 445.), hol a pincernariiknak Buchary a nevök. Géresi K. (Károlyi oklt. I. 161.) szinte pohárnokoknak tartja a bucha-

riusokat. Maigne és du Fresne ellenben a francia bûche, fatuskóból származtatja a bûcheront, buchariust; náluk favágót jelent e szó. Vilányi összeegyeztetve a két eltérő nézetet, a buchariust kádároknak fordítja (Győrmegeye és város anyagi műveltségtörténete). — 1291-ben Mocsa keleti szomszédja Temerd, hol 3 kőbálvány a határjel, a szomszéd helyek közül említetnek még: az elpusztult Chichou Nagy-Igmánd mellett, Wigman (Nagy-Igmánd), Sceun (Ó-Szőny) és a mocsai tótól (Mochato) keletre Belyud föld (l. Belydet); továbbá Okulfenere és Szerenche, melyek meg nem határozhatók. Ezen okmányban Mocsáról az mondatik, hogy azelőtt Finta Mochaja volt a neve. Pór A. Fintát Claudiának hiszi (1890-ki szent István-társulati Almanach. 30.) — Mocsa határában a haraszt nevű legelőn török feliratos kő van.

Naszál. A pannonh. levélt. rendezői 1770-ben a Naszára vonatkozó XVIII. századbeli okleveleknél mindig oda teszik, hogy azelőtt Ladomér volt a neve. — 1234-től 1270-ig említetik (l. Belydet). — Ujból a Csákyak telepíték meg.

Naszvad. A naszvadi silex-lelet és tört. előtti halom leírását l. Kom. Lapok 1887. 15. sz. — 1312-ben az esztergami érsek a fehérvári káptalan előtt tiltakozik az ellen, hogy Chellus, Csák Máté vezére elpusztította Naszvad, Gúta, Baich stb. falvait (Knauz: Monum. II. 657). — 1438-ban említetik mint érseki possessio ruralis (mezei birtok). [l. Lándort]. — A Hyppolit-codexek szerint (br. Nyáry A.: Századok. 1870. 284—288.) 1489-ben az érseki juhászat lehetőleg elhanyagolt állapotban sinlett. Az érseknek ebbeli összes jövedelme 1489-ben csak 7 dukátot és 87 denárt tett és ezenkívül egy szekér bányát hoztak be Naszvadról az érseki konyhára. — Az urberi jövedelmeken kívül fő jövedelmi forrás volt a 115 helység által fizetett u. n. censualis adó, mely az illető helység bírái által az év meghatározott napján szokott volt az érseki pénztárba beszolgáltatatni. A census-adóba legtöbbet fizetők közt második helyen volt Naszvad 91 dukáttal. Naszvadon fáczányost is említenek e codexek. Határában említendők: a pogány helyi rétek (l. a mérnökkari térképet), a Hamusad, gyümölcsös és rét, végre a hantó. — Naszvad mostani lakói, neveik tanúsága szerint, tót származásúak.

Néma (Kolos-). Néma szláv eredetű szó (Nyelvőr 1882. 360.). — 1216-ban előfordul mint személynév (Jerney i. m. 98.). — 1234-től 1270-ig említetik mint Füss szomszédja (l. ezt). — 1247, Knauz szerint 1260—1270 körül említetik Konrád comes de villa Nema (Haz. Okmt. III. 8.). Ugyanezen okmány szerint Némán a pannonh. apátságnak 1 ekényi földje és a falubeliekkel közös kaszálója, nádasa és két szigete volt. — 1250-ben praedium Nema említetik (Pannonh. házi levélt. Capsa XVIII. T.). — Az 1268-ki nagy diploma szerint Néma faluból csak $\frac{1}{4}$ rész volt komáromi várbirtok, a többi Konrád comesé volt (Wenczel: ÁUO. XI. 575.). — 1379-ben Némái Kolosfia Jakab említetik (l. Banát). — 1424-ben Zsigmond király némái Kolos Jeromost és bösi Ördög Istvánt, kik Ozorai Pipó temesi főispánnal együtt a végvárok javításával vannak elfoglalva, a husziták elleni

hadjáratban leendő részvételtől fölmenti (Haz. Okmt. I. 317.). — 1427-ben némai Kolos Jeromos táborban van Nándorfehérvár közelében (u. o. I. 320.). — Ugyanazon évben a közte és István közt fennforgó ügyet a király elhalasztja, mivel Istvánnak a Havasalföld ellen szervezendő hadsereghez kell mennie (Századok. 1879. 321.). — 1447-ben az egyik némai Kolos Komárommegye országgyűlési követe (Teleky: i. m. II. 55.) — 1492-ben némai Etheý Tamás és neje a pannonh. convent előtt egy sessiót 40 arany forinton eladnak Némái György diáknak (Pannonh. orsz. levélt. Pag. 101. Nro 131.). — 1522-ben a Vas-család több tagja megidézttetik a Vasdinnyén és Egyházas-Némán elkövetett erőszakoskodások miatt (Pannonh. orsz. levélt. Capsa LX. X.). — Fényes szerint a Kolos-család kastélya a mostani templom-dombon állt volna. A falu felett, a Kis-Duna partján egy régi templom alapkövei vannak. Ipolyi itt néma barátok (karthausiak) kolostorának egykori létezését gyanítja. — Dülői közt említendő az „ásvány“ nevű legelő északkeletre, mely Nagy-Keszivel határos, a rajta levő különféle ásásoktól, hova háborús időkben menekültek. — Vizei: A keringő ér, mely Ronkával és Füssel határos, most legelő, azelőtt egy tó vette körül; a versés ág, keletre Kis-Keszivel határos, hajdan versékkal halásztak itt; a paptava ma rét, keletre Kis-Keszivel határos; az Ágduna, mely délkeletre az „erdő“ nevű rétet keríti és délre a holt Duna.

Neszmély. Vas-kori leleteit I. Kom. Lapok 1887. 15. sz. — A vezérek korabeli sirt I. u. o. 18. sz. — Góth stílű templomának leírását I. u. o. 24. sz. — 1234-től 1270-ig említettik Füzitőnél. — 1341-ben Weech unokája, Miklós comes Neezmel, Radvány és Monorós (ez utóbbi Esztergammegyében) birtokosa. Neezmel ez okmány szerint kétlaki, t. i. Esztergom- és Komárommegyében feküdt (Anjou-k. Okmt. IV. 86.). — 1342-ben Vilmos pannonh. apát Almáson Róbert Károly előtt tiltakozik a füzitői vámnak elfoglalása és Neszmélyre áthelyezése miatt, Vitus nyitrai püspök és Miklós, a Lajos herczeg nevelője ellen (Haz. Okmt. IV. 167.). — 1364-ben Henchko és Simon mesterek, Miklós egykori pécsi püspök testvérei megidézttetnek, mivel Jakus pozsonyi bírót a neszmélyi rév és vám $\frac{1}{3}$ -ától kiszorították (Fejér: C. D. IX. 7. 227.). — 1460-ban oppidum Langendorf a neve és ványa a komáromi váré (Gyurikovics i. h.). — 1471-ben oppidum Nezmel, valamint 1503-tól való Neszmélyre vonatkozó okleveleket I. Fényesnél (i. m. 87. és 185.) — 1710-ből való pecsétjének körirata: „1710 Sigillum civitatis nostrae Neszmely“. Gothikus ref. templomának kőfala lőrésekkel van ellátva; az akasztó hegy, hol Mátyás király a monda szerint egy zsaroló révész felakasztatott; a Kis- és Nagy-Várhegy; a Nagy-Várhegyen romok vannak, itt róm. érmeket találni; Kalin vára, legelő a hegyoldalban. — A Gárdon- vagy Gete-kút patakot alkot, a sertésvölgy elején van a Király-kút, melyből Albert király ivott és az Arany-kút a nagy Teke-hegy oldalában.

Nyárasd (Alsó- és Felső-). Ma Pozsonymegyének épen Komárommegyével határos szélén. — 1395-ben, egy komárommegyei possessio,

Nyaras határjárásáról szóló okmány szerint, a nyitrai püspöké volt (Fejér: C. D. X. 2. 330.).

Ócsa (Nemes-). Ősmagyar temetőjét l. Kom. Lapok 1887. 18. sz. A XV. századból való ócsai kelyhet l. a K. L. 23. sz. Itt és Alsó-Gellér határában előfordul a sároséri dűlő; a Sár-érről neveztetik így, mely 1233-ban és 1237-ben említették (Wenczel: ÁUO. I. 305. és II. 55.). — 1247, illetve 1260—1270 körül említették Ugocha mint Oucha falubeli tanu (Haz. Okmt. III. 8.). — 1264-ben IV. Béla az ócsai kir. udvarnokok birtokát a csúthi prépostságnak adja (Fejér: C. D. IV. 3. 184.). — Az 1268-ki nagy diplomában két Ócsa falu fordul elő; az egyik Oucha, Voncha falujának mondatik. Ma Nemes-Ócsa falu és Pusztá-Ócsa van. Az egyik Ócsa komáromi várföld volt, melylyel Álmos szolgagyőri várjobbágy volt határos. Nem elég világos, hogy e föld melyik falu határába esik. Knauz (Monum. II. 434.) tévesen mondja Olgyának. — 1274-ben Kozma banai főispán özvegye Ócsán (in Wagkuz) levő birtokát Cene comesnek elzálogosítja 20 márkáért (Wenczel: ÁUO. IX. 90.). — 1550-ből való közbirtokosait l. Fényesnél (i. m. 107.). — 1570-ben Gyallai és Bodroghy iktattatnak be Pusztá-Ócsa birtokába (u. o. 114.). — Ócsa mostani lakói Füssről származnak. A faluhelyi dűlőn hajdan Vöstű falu volt. Határában van még a lögöri és marokházi pusztá.

Ontopa. Pusztá Aranyoshoz $\frac{1}{4}$ órányira. — 1449-ben a Héder-váryak Zelebygen birt Tamástelke birtokába visszahelyezésükkor az egyik tanú Ontopáról való (Haz. Okmt. V. 241.). — 1450-ben Garai Miklós nádor Némával szemközt levő komárommegyei „Örvény“ nevű halásztanyára és a Kis-Zátony szigetre vonatkozó pörben a tanúk közül az egyik Ontopáról való (u. o. III. 384.).

Oroszfalu (Nagy-). Iregh mellett, **Oroszfalu** (Kis-) a visegrádi sziget orrán, azelőtt mindkettő vizegrádi várbirtok volt és lakói kötelezve voltak a vizegrádi várat tisztogatni és Budán öröket állítani; 1592-ben mindkettő komáromi várbirtok, de a török által elpusztítatván, semmire sem kötelezvék (Gyurikovics i. h.).

Oroszlán. A Chák-család jelvénye az oroszlán volt és, mint eddig is láttuk, e vidéken birtokosok voltak; talán e révén eredt e hely neve. Oláh Miklós 1536-ban említi Oroszlánkő várát (Hungaria et Attila. 1763-ki kiadás 25.). — E régi várnak ma már csak helye látszik, köveinek egy része a majki zárda építtetésére fordítottat 1733-ban (Fényes i. m. 186.). — A török világ után Pusztá-Oroszlánkőt Nyitra-, Pozsony- és Trencsénmegyékből való tótok szállották meg.

Ölbő. Pusztá Tárkány, Vasdinnye és Mező-Örs közt. 1171-ben Elbeo személynév (Jerney i. m. 164.). — 1213-ban Catlu a pannonh. apátságnak adományozza Ölbőt lakosaival együtt (Fejér: C. D. III. 1. 150.). — 1221-ben András király megerősíti ezen adományt (Wenczel: ÁUO. I. 172.). — 1225-ben Honór pápa megerősíti a pannonh. apátságot jogaiban és ölbői, csicsői, füzitői és vértés-keresztúri birtokai-

ban (Fejér: III. 2. 33.). — 1234-ben is említették Ilbeu (u. o. VII. 1. 239.). — 1245-ben Opuch neje, aki a Bársonyos melletti Szöllős faluból való volt, 8 ölbői szolgáját ajándékozta a pannonh. apátságnak (Pannonh. házi levélt. Capsa VIII. H.). — 1250-ben Ölbő szomszédai: Bétb, Vend, Tarcan és a királyné népei (Wenczel: ÁUO. II. 1.) — 1288-ban János nádor, Henrik bán fia a Záchok és Jákiakkal Ölbőt elcsereéli Szömjénért (Fejér: C. D. VI. 3. 442.). — 1517-ben a fehérvári keresztesek jelentik, hogy vasdinnyei Vas Mátyást és Csepy Józsat Ölbő, Kis-Battyán, Tárkány és Nagy-Dinnye nevű zálogba vetett birtokaikba ismét bevezették (Pannonh. házi levéltár. Capsa LXVI. L.). — 1529-ben a pannonh. főapát a győri káptalan elé idéz-teti a tatái várnagyot az Ölbön elkövetett hatalmaskodásokért (u. o. Capsa LIX. A.). — 1538-ban Mihály főapát Ölbőt halastavaival együtt zálogba veti Tarcsi Albertnek 40 forintért (u. o. Capsa XLVI. E.). — 1558-ban ugyanezen Tarcsi Albertnek László főapát Ferdinánd király engedelmével egy alsoki (győr-szent-mártoni) szőlőt adomá-nyoz, mert az elzálogosított ölbői birtokot és a háborús időkben reá-bizott pannonh. levéltárat hűségesen visszaadta (u. o. Capsa LIX. A.). — A pusztá-templomi dülő körül sok gödrös hely van utca-sor for-mában; ez volt Ölbő.

Ölved. (L. Csanakot.)

Örkény (Alsó-). Pusztá az aranyosi határban. — Az 1268-diki nagy diplomában terra Vrkeynek a komáromi várhoz tartozandósága hangoztatik. — 1387-ben Ó- és Uj-Urke a komáromi vár birtoka (Teleky: i. m. VI. 170.). — 1405-ben Bogyánál említve. — 1449-ben Ewrke a neve (Haz. Okmt. V. 241.). — 1460-ban Eörken a komáromi váré (Gyurikovics i. h.). — Ma az egykori Felső-Örke falu egy széles utca által van elkülönítve Aranyostól.

Örs. Kézai és a többi krónikások szerint — a névtelen kivételével — Örs a negyedik kún sereg kapitánya volt. A Névtelen (c. 10.) Ursu-urnak, Örs úrnak mondja. Podhraczký szerint (Béla kir. névt. j. 147.) Örs az egyiptomi Or-Orus-Horus, a napnak egyik neve. — 1218-ban valami Sámuel comes a komáromi várjobbágyoktól Örsön 3 ekényi földet vásárolt. A nevezett várjobbágyokat az esztergami káptalan előtt Mór primipilus és Vid várjobbágy képviselte (Knauz: Monum. I. 219.). Pesty Fr. (a m. várispánságok tört. 293.) a prinipilust — mely más forrásokban sehol sem fordul elő — azonosnak tartja a comes castrí-val. Ez újabb bizonyosság volna arra, hogy a várispán is csak várjobbágy volt. — 1247, Knauz szerint 1260—1270 körül említettik Chudur de villa Vrs és alább Bench és Anas de villa Vrs (Haz. Okmt. III. 8.), ami azt bizonyítja, hogy akkor két Örs volt. — 1256-ban IV. Béla a két Örsöt, Kurtakeszit, Vértet Szeфриd lovagnak hadi érdemei tekintetéből adományozza. Az egyik Vrs falu a komáromi várhoz tar-tozott, a másik terra similiter ville Vrs egy szőlővel együtt szt. Lázár szerzeteseitől vétetett (Knauz: Monum. I. 435.). — 1264-ben Szeфриd medleki comes azon Örsből, mely nem volt komáromi várbirtok, 12 ekényit és a banai várhoz tartozó Vérth földéből 4 ekényit, továbbá

az udvardi vámot eladja Fülöp esztergami érseknek; mert Szefried az ellenség kezébe kerülven, magát váltságdíjra kötelezte; a király a vérthi részt a banai vár hatósága alól fölmenti (u. o. I. 519.). Pesty Fr. (m. várispánságok tört. 167.) azt mondja, hogy az egyik Őrs a banai váré, (ámbar később [u. o. 295.] maga is elismeri, hogy az egyik Őrs a szent Lázár szerzetesektől vétetett); továbbá, hogy Szefried a komáromi vár őrsi földeiből adott el egy részt. De ez nem úgy van, mert az 1268-ki nagy diplomában világosan meg van különböztetve a komáromi várhoz tartozó Őrs, az esztergami érseknek — a szent Lázár szerzetesektől vett — Őrs falujától. — 1305-ben Myko mester végrendeletében őrsi és hetényi birtokát az esztergami érsekségnek hagyományozza (Knauz: Monum. II. 560.). Ez a hetényi határ délkeleti részével szomszédos mai Őrs káptalani puszta. — 1387-ben Vrs Ujfalu, mint komáromi várföld említetik (Teleky: i. m. VI. 170.). — 1460-ban Ujfalu komáromi várbirtok (Gyurikovics i. h.), Fényes szerint (i. m. 111.) a mai Duna-Ujfalunak hajdan Alsó-Őrs volt a neve, az érseki Őrs falu ma puszta a Duna mellett. — Ujfalun a lakosok nevei felerészben tótok. Ezelőtt 50 évvel Ujfalu is a Duna partján feküdt, de az árvizek miatt lakói beljebb telepedtek. A dülők közt a vadasi dülő nevét — mint láttuk — Mátyás király vadaskertjéről kapta. E határ vizei: az Öreg-ér, a Nyeske, a Kákás-ér, a Bogya ere, a Zsemlyék lefolyása, az Imár ere, a Gestere, a Treszkó és Simon ága.

Palota. 1252-ben komárommegyei falu a Vág mentén (Jerney: i. m. 107.).

Path. Thuróczy (II. c. 14.) a Poth-nemzetségről azt mondja, hogy az Aldenburgi Konrádtól ered; e nemzetség azon tagjának, ki Salamon idejében jött Magyarországra, Hernistus volt a neve, de a Both név azért ragadt rajta, mert Konrád császár, továbbá András és Salamon egymás közt követi szolgálatokra használták, követ pedig németül annyi, mint Poth (Bothe). — Az 1268-ki nagy diplomában terra Poth, que est Jobagionis Castri Camarun, világosan személyi birtoka egy meg nem nevezett komáromi várjobbágnak; Pesty Fr. (a magy. várispánságok tört. 293.) mégis a komáromi várbirtokok közé sorolja. — 1360-ban is említetik Poth (l. Kürthöt). — 1396-ban Klára, Pathi Pozsár László neje, az őt illető pathi birtok $\frac{1}{4}$ -részét Mihály diáknak és örököseinek átengedi (Fejér: C. D. X. 3. 187.). — 1444-ben és 1447-ben is említetik Path (l. Marczelházát). — 1485-ben praedium Path (Teleky: i. m. VI. 170.). — 1498-ban Korláthkőy Oswald Pathi Gálffy Jakabot többekkel együtt bepörli (Fényes: i. m. 132.). — 1546-ban említetnek Pathi Dömötör fiai (l. Marczelházát). — 1559-től való közbirtokosait l. Fényesnél (i. h.). — A pathi 1624-ből való urvacsora-osztó tányér D.-Radványon van.

Patas. Pat és Patas helyneveknek régi sírhalmokkal való összefüggését l. Ipolyi (Magy. Mythologia 382.). Ma a győrmegyei Csilizközben fekszik. A Czinar-féle Fejér: C. D.-hoz való tárgymutató szerint Komárommegyéhez tartozott az Árpádok alatt. — 1268-ban Pot-

housch nyugati szomszédja Fürnek. — 1270-ben a patasi földek birtokában a nyulak-szigeti apácák megerősítették. (Fejér: C. D. I. 196.) — 1620-ban Bethlen Gábor erdélyi fejedelem a nagyszombati apácák patasi birtokát 2000 magyar forintért bizonyos Karner Dánielnek zálogba vetette (Győri tört. és rég. füz. II. 258.).

Perbár. 1592-ben komáromi várbirtok, de nem köteles semmi szolgálmánnyal sem, mert a török elpusztítja; azelőtt a zsámbéki vadászkastélyhoz tartozott (Gyurikovics i. h.).

Perbete. 1297-ben a még Gyejesa fejedelem korában Németszágból jött Hunt-Pázmánok Szegki ágából való Lampert mester, kinek fosztogatásai-, gyilkosságai-, pusztításairól számtalan esetet beszélnek el az okmányok; többi közt Perbetén az esztergami érsek jobbágyaitól 18 barmot és lovat elrabolt (Knausz: Monum. II. 356.). — 1312-ben Csák Máté emberei foglalták el Perbete és Gúg érseki falvakat (u. o. II. 660.). — 1337-ben az esztergami érsek a perbetei nem érseki nemesek tizedét a szentgyörgyi prépostságnak adja (Fejér: C. D. VIII. 4. 246.). — A modénai Hyppolit-codexek (br. Nyáry A.: Századok 1870. 281.) említik a perbetei, esztergami és drégelyi várak költségeit 1487-től 1489-ig. A perbetei várnagy 17 dukát bére mellett, szolgálásával együtt szabad élelmezésben részesült. A várőrök havonként 50 denárt, vagyis évenként 6 dukát fizetést kaptak, azonkívül fejenként egy rendbeli durva posztó-öltözkét és egy báránybőr ködment. Az érseki várakban (Századok 1872. 288.) igen sok só fogyott el, melyet az akkoriban divó besózott élelmi szerek, különösen pedig a sertéshús és halak vevék igénybe. Köznépünkönél faluhelyen is a sörivás volt elterjedve. Igen valószínű, hogy ezen vár az udvardi járás érseki birtokainak védelmére még a XIV. század elején épült. Ma e várnak semmi nyoma, talán a Mihály-vára nevű dombon volt. — Az érsekség erdészete is elhanyagolt állapotban volt, mert a többi közt a perbetei malom kitatarozására Szobbról és Liptóból kellett az épületfát drága pénzen beszerezni. (Századok 1870. 284.) — Perbete az úgynevezett ebédváltságot 93 denárral váltá meg (u. o. 285.). — 1499-ben épült templomát a török két ízben is lerombolta. Dülői közt említendő a régi falu helye, mely ma legelő és a pusztatemplomi dülő; Fűr felé van a kopolya, mely vízállás a nedves esztendőknben.

Piszke. Ma Esztergommegyében. Bronz-kori leleteit l. Kom. Lapok 1887. 15. sz. — Azelőtt Duna-Nedecze volt a neve, mert a Nedeczkyek telepíték be tótokkal. Piszke alighanem a tót pieszekből ered, ami homokot jelent. Hermann O. említ egy piszke nevű halat; nálunk a kisebb kerítő-hálóval járó halászt piszkésnek hívják. A pusztapiszkei dülön templom alapkövei vannak.

Pocha. (L. Belydet.)

Radvány. Kézai szerint akik Radván és Bogáth nevet viselnek, azok nemzetsége Csehországból veszi eredetét. — 1267-ben IV. Béla Radowan falut, hol királyi lovászok és gyümölcsadók laktak, Sixtus esztergami olvasó-kanonoknak adományozza. (Knausz: Monum. I. 542.

Wenczel: ÁUO. VIII. 166.) Az 1889-ki kom. tört.-rég. egyleti jelentés 14. és 34. lapjain a bacciferit hajósokkal fordítottam, miután ezen kifejezést egy 1267-ki Radványra és egy 1284-ki Vasra vonatkozó okmányban találtam, melyek a Duna mellett vannak; továbbá mert baccus lovak és kocsik szállítására való kompot jelent; de mivel a bacciferik nem folyók melletti helyekre vonatkozó okmányokban is sűrűn előfordulnak, azért — a bevett szokáshoz alkalmazkodva — a bacciferiket gyümölcsadókra rectificálom, főleg azért, mert egy 1297-ki okmányban (Haz. Okmt. VI. 423) Vas, Lovad és Ács táján: Nyarras, Mydies (Meggyes) és Noyskert nevű gyümölcsösök említetnek. — 1283-ban Lábatlannál említetik Rodwan. — 1303-ban Wech unokáinak Raduan faluját Csák mester, Péter nádor fia, lerombolta és kirabolta, 400 szarvasmarhát, 16 lovat, 1000 kecskét és birkát, 200 disznót elhajtattott stb. és egyéb ingóságokat elvitetett, 3 embert pedig megsebesített. (Wenczel: ÁUO. X. 406.) — 1341-ben Weech unokája Miklós comes Raduan, a kétlaki Neezmel (Komárom- és Esztergom-megyéekben feküdt) és Monorós (Esztergamm.) birtokosa. (Anjou-k. Okmt. IV. 86.) — 1447-ben Radványi László egyik komáromi követ az országgyűlésen. (Teleky: i. m. II. 55). — 1448-ban ugyanaz alispán. (Wenczel: Tata fénykora 50. 1. jegyzet). — 1471-ben a lengyel háborúban a lakosok a határ északi szélén földalatti lyukakban laktak.

Ronka. Puszta Néma mellett. 1216-ban Ronka egyharmadát Antalfia János comestől 17 márkáért megveszi, az ottani halászatért pedig Milertewet cseréli el a pannonh. apátság. (Pannonh. házi levélt. Capsa XXXIV. W.) — 1234-től 1270-ig említetik Füssnél. — 1254-ben megveszi a pannonh. apátság Runkát és Ásvánt egy erdővel, szigettel és a halászzattal együtt 95 márkáért (u. o. Capsa XII. K.). — 1360-ban említetik Füssnél. — 1450-ben egy rongai tanu említetik (Haz. Okmt. III. 384.).

Ruch. Elpusztult falu. 1234-től 1270-ig említetik mint-Tömörd szomszédja; l. Grébicset is.

Samud és Samufalva. Az 1268-ki nagy diplomában említetnek, az előbbi Ócsa táján, az utóbbi a Csilizközben.

Sár. 1234-től 1270-ig Füzitőnél említve. — 1269-ben IV. Béla a 6 ekényi Saar földet, mely Urbazi Chak comesé volt, a füzitői vendégeknek adja, Cháknak cserébe Zarándban ad birtokot. Sár szomszédos volt Füzitővel (contigua). Saarral határos volt még a Zaarhumuk-hegy, Pousfia, Ugrun, továbbá a majki prépost birtoka, talán Szomód, a hévíz melletti nagy-út (a tata-naszályi út), Keörus-berek, István mester és a tatai benzés apát birtoka, ez utóbbi egy 1388-ki okmány szerint a mai városrét, Homord (talán Szomód) folyó és a komáromi várjobbágyok földje; l. Billeget és Pagha (?) nevű falu (Fejér: C. D. VII. 1. 357.). — Ugyanazon évben elcseréli a király Sárt két zalamegyei birtokkal; l. Füzitőt.

Szakállas (Apácza-). Egy 1261-ki oklevélben említetik a Sebesnezy vagy Sebesvezy piscatura (Wenczel: ÁUO. XI. 513.), melyet

Ortvay Ekel vagy Szakállas táján gyanít. E víz valószínűleg az e határban levő Sebes-ér, mely ma mocsár, de hajdan vízfolyás volt. — 1267-ben Erzsébet királyné Zalánk-Szakállast, mely komáromi várbirtok volt, a nyulak-szigeti apáczáknak adja (Bartal: Csallóköz tört. vázlata 50.). Ugyanő (Commentariorum I. 112. a jegyzetben) Zalonkot a várjobbágyok nemzetségei közé számítja. Tehát nem csupán előkelő nemes családok képeztek nemzetségeket, hanem egyes falu vagy pusztalakói, jobbágysai általában alárendelt állapotú egyének is. Ezekre nézve Walter L. úgy vélekedik, hogy ezek valamely ősrégi nemzetségből származtak, de szolgaságra vettek. Nagy Gyula Bartalhoz csatlakozva, azt hiszi (Századok 1870. 691.), hogy ilyen esetekben a nemzetség alatt inkább csak az egy várispánság hatósága alá tartozó jobbágy-csapatot, semmint közös vérségből eredő nemzetséget lehet érteni, ami pedig a nevet illeti, legvalószínűbb, hogy az helyhez kötött volt és szintén nem jelentett közös származást, hanem közös telepet. A rokonsági kötelékek szálai később szövődtek köztük. — Az 1268-ki nagy diplomában villa superior Zakalus, Felső-Szakállas a neve. — IV. László egy évszám nélküli oklevélben megbízza Walter comest, Wenczel szerint mint komáromi főispánt (?), hogy Kuldu-föld birtokába, melyet Simon de Kuldu és a többi nemesek elfoglaltak, az apáczákat helyezze vissza (Wenczel: ÁUO. IX. 551.). — Egy évszámnélküli, IV. Lászlótól való oklevélben az apáczaak Zalonta-Zakalos és Szolagagyör nevű földeinek határjárása foglaltatik. Zalonta-Zakalos északi szomszédja Beryn és Staul, keleti pedig Scylos (Szilas), tehát Apácza-Szakállasról szól ez okmány (u. o. IX. 575.). — 1283-ban az ekecsi várjobbágyok és a felső-szakállasiak perlekednek egymással; l. Ekecsét. — 1347-ben Dáncs fiai és a nyulak-szigeti apáczaak közt Szakállas birtok, több vejsze és a vám ügyében folyó per elhalasztatik (Anjou-k. Okmt. V. 148.). — 1387-ben Apácza-Szakállas vámja a komáromi váré; l. Thuri-Szakállast. — 1520-tól való okmányok a község levéltárában találhatók. — 1576-ban ismét perlekednek az ekecsiek és az apáczaak Szárcsaölve és a folyóvízért; l. Ekecsét. — E folyó partján fekszik a falu. — A füzekalja dülön régente töltés volt; az akolhely dülő, a rajta levő sok méhesakoltól kapta nevét; a hajóútháton a védtöltések kora előtt áradáskor hajók jártak.

Szakállas (Bálvány-). Római erődjéről l. Kom. Lapok 1887. 20. sz. — Ez a Zakalus egy 1229-ki oklevélben említették Ekelnél. — Az 1268-ki nagy diplomában említették Zakalus, hol a szent György temploma állt, közel a Dodvághoz, mint komáromi várbirtok; ez okmányban igen sok, ma már érthetetlen nevű halászó-hely említettik, melyek közül Jochudot és Udvarnukuthat Herman O. (i. m. I. 100.) Jó-kútnak és Udvarnok-kútnak ejt, ezek mesterszókra vágának, amennyiben a magyar halász a tavak és mocsarak mély helyeit kútnak vagy kutunak nevezi. Az ugyanitt említett Laboan nevű tó (mely nem egy a már Ekelnél említett Labuantow nevű mocsárral) valószínűleg a Vágdunán túl, a Csörgő-erdőt körülvevő holt Duna- és Kis-Nyitra közti Lábán-hát alatt terült el. — 1285-ben IV. László, a koronázása alkalmából szenvedett károk kárpótlásául az esztergami érseknek adja

a Vág és Dodvág közt fekvő Szakállas nevű szolgalmányos földet, melyet királyi udvarnokok, várszolga- és lovásznép lakott; továbbá ugyanott ezege-halászatot adományoz az érseknek (Fejér: C. D. V. 3. 292.). — 1308-ban Apor véki nemes birtokát Zakalusi Pasar Györgynek eladja (Anjou-k. Okmt. I. 147.). — 1383-ban az érsek ekecsi és szakállasi birtokai, valamint a komáromi várbirtokok közt új határjelek tűznetek ki; l. Ekecset. — Egy dombnak pusztatemplom a neve a határban.

Szakállas (Thúri-). A Thúry-családtól kapta nevét. — Az 1268-ki nagy diploma szerint itt szent Mihály temploma volt és várföldnek mondatik. — Egy 1387-ki oklevélben Egyházas-Szakálás a neve és szinte komáromi várbirtok; ugyanitt említetik a felseu zakalusi nemesek falujának vámja is, mint a komáromi vár jövedelme. (Teleky: i. m. VI. 171.). — 1405-ben említve Bogyánál. — 1460-ban Egyházas-Szakállas a komáromi váré (Gyurikovics: i. h.). — Vizeit l. Laknál.

Szák. Láttuk, hogy a tata-gesztesi járásban a Záchoknak az Árpádok alatt nagy birtokaik voltak, kiknek neve 1135-ben és 1137-ben Zaknak iratott (Jerney: i. m. 158.). Herman O. (i. m. I. 27.) Szákokot a halászatra vonatkozó helységek közé sorolja; ugyanis a szákanál alakú merítő-háló, melylyel a fogott halat a bákába hordják, s ezzel szedik ki a prédát a vejszéből. — Podhraczký (Béla kir. névt. jegyzője, 389.) szerint a székelyek eredeti neve szákok vagy szákak. — Mostani lakói Nyitra megyéből származtak, de elmagyarosodtak. — A kath. templom a falutól délre létezett zárda romjainak köveiből épült 1785-ben. A falu közepén egy régi nagy pince fölé van az urod. magtár építve.

Szántó. Ekellel és Nagy-Keszivel határos pusztja. 1258-ban vétel útján lesz a pannonh. apátságé; l. Gellért. — 1380-ban Jakab, Szántói Kolos fia mint némai, a garam-szent-benedeki apát, mint szántói birtokos, a birtokaik közt fekvő egy ekényi földre nézve abban egyeztek meg, hogy abból egy rész az apát birtokához csatoltassék (Fejér: C. D. IX. 5. 413.). A Mill-érről azt mondja az okmány, hogy ezen át szoktak a halak a vejszékhez, s a tavak egyéb helyeire felvonulni. — 1386-ban Mária királyné Szántói Kolos fiát, Jakab mestert, vasi Sidó László testvérré fogadása folytán nyert Wos (Vas), Porwood és Beech; továbbá egy dunai sziget birtokában és a révjövedelemben új adomány címén megerősíti (Haz. Okmt. III. 240.).

Szelecsen. (L. Gyoroknál.)

Szemere. A Szemere-nemzetség Hubától származik (Anonym. 6. és 33. fej.). — 1210-ben János esztergami érsek a szemerei szent Mihály-templomot néhány kápolnával együtt az esztergami káptalannak adja (Fejér: C. D. III. 1. 101.). — 1247, Knauz szerint 1260—1270 körül említetik Leustachius de Scemera (Haz. Okmt. III. 8.). — 1339-ben említve Csúznál. — 1416-ban a Csekénél említett Csuzi Mihály bírta possessio Zemelét (Fejér: C. D. X. 5. 726.). — 1532-től való közbirtokosait l. Fényesnél (i. m. 129.). — Az esztergami főkap-

talán által — a tizedet beváltó pénzről — kiállított nyugtákon „Szermerkés“ e falu neve. A török kitakarodása után miavai tótok telepítettek ide. A Pirus vagy Pirty síkságon verte meg 1704-ben Haiszter a kurucokat, a falu délnyugati oldalán egy dombnak „Város“ a neve, mert egykor ott ilyenű falu volt, mely a jászfalusi plébánia fiókja volt.

Szemő. Kálmán király 1113-ik évi oklevelében, melyben a zabori apátság birtokait felsorolja, mint Negyed és Nyárasd szomszédját említi Zemej falut (Haz. Okmt. VIII. 3.). — Hasonlóképp említették 1249-ben villa Zemey IV. Béla megerősítő oklevelében (Fejér: C. D. V. 1. 312.). — 1291-ben Mikus és testvére Dénes de Lipolnok Scemey nevű örökös birtokukat a nyitrai püspökségnek adományozzák; e falu Nyárasddal határos és a nyitrai káptalan ezen oklevele szerint akkor Nyitramegyében feküdt (Knauz: Monum. II. 281.). — 1693-ban Széchény György esztergami érsektől az Andód fölött fekvő felső Gúg-pusztát kapta Szimő (l. Gúgot). — Dülői közt említendő a szentgyörgyi, hol hajdan falu volt.

Szend. 1434-ben említették possessio Zend (Fejér: C. D. X. 7. 636.). — Ez oklevél szerint a Gordovai Fancsfa László és rokonai új adományt nyerne többi közt Szendben levő rész-jószágukra. — 1516-ban Sárkány Ambrus de Akosháza panaszt emel Lajos király elé, hogy ámbár Batthyáni Benedek budai várnagy a Perényi Imre nádor által kiállított oklevélben kötelezte magát, hogy ha elzalogosított zendi birtokát a kitűzött időre ki nem váltja, Sárkány A. elfoglalhatja, mégis fia Orbán és Alapi Boldizsár által a szendi birtokba való beiktatásának ellenmondott, amiért is Batthyáni B. a király elé idéztetik, hogy kötelezettségének be nem tartásáról számot adjon (Pannonh. orsz. levélt. Pag. 232. Nro 227.). — A pannonh. convent jelenti Zápolyának, hogy a Zenden lakó Ispán Albertet és Aczell Mátét több paraszttal együtt bizonyos ügyben megidézte (u. o. Pag. 87. Nro 81.). — A felső-tői kápolna alapfalának szétbontásakor 1788-ban: BONAE FORTUNAE M. SEPTIMUS VALENTINUS DEC. BRIG. EX VOTO felirású kőre bukkantak. Ugyanakkor pedig az ingó réten egy 3 mázsás harangot találtak, melyen a bold. Szűz képe volt, de e harang az 1856-ki tűzben a kath. templom többi harangjaival együtt beolvadt.

Szent-Andrást l. Andránházánál.

Szent-Erzsébet. Puszta a bokodi határban, emellett van a Szent-Erzsébet falu helye. E pusztán 1861-ben golyókat, harci bárdokat, fejszéket és lánczokat találtak.

Szent-Györgyvár. Puszta Gerencsér, Kereki, Mindszent és Kápolna közt. Possessio antehac regalis Zentgyurg in Comitatu Kom. említették a XV. században (Teleky: i. m. VI. 172.). — A Bokodról jövő s rajta csaknem középtt keresztülmenő zámolyi út mellett balról egy hegyoldalban láthatni egy régi földvár maradványait.

Szent-Mihály. 1292-ben említették villa Schentmihal (Fejér: C. D. VII. 2. 172.). — 1453-ban Kis-Igmándnál említve. — A pánnonh. convent jelenti Zápolyának, hogy bizonyos ügyben a Szent-Mihályon lakó Fekete Jánost, Imre diákot, Dul Istvánt, Zeure Istvánt megidézte (Pannonnh. orsz. levélt. Pag. 87. Nro 81.). — A nagy-igmándi határban a szent-mihályi dülön falu helye van, hol régi magyar arany pénzeket találtak; magán a mai szent-mihályi pusztá közepén tornyos templom romjai voltak, melyeket azonban már széthordtak, de körülötte sok embercsontra akadnak; ott volt a temető. — 1860-ban az urodalmi táblán egy téglával kirakott sírboltra találtak, mely összeropadozott márványtáblával volt földve, az írás olvashatlan volt, ugyanott 3 csontvázra is akadtak.

Szent-Miklós. 1382-ben Zentmyklosi Mihály és neje Abustiani Anna említetnek, mint komárommegyei birtokosok (Teleky: i. m. VI. 172.). — 1388-ban a tatai bencze apátság szent-miklósi földet említetik (Fejér: C. D. X. 1. 477.). — Ilsvay István nádor jobbágysai e birtok egy részét bitorolták, ámbár az apátságot illette, e birtokot 1392-ben a nádor visszaadja az apátságnak (u. o. X. 2. 88. és X. 8. 360.).

Szent-Pál. Ujfaluval határos pusztá. — 1247. Knausz szerint 1260—1270 körül említették Job de sancto Paulo mint tanu (Haz. Okmt. III. 8.). — Az 1268-ki nagy diploma szerint itt a győri egyház népei laktak; említettik határában a Paultou. — 1312-ben Karvánál és 1549-ben Komáromnál említve. — A pusztatemplom temetőjének alapkörfalai még megvannak; a templom kövei a szent-péteri templom építésére használtattak fel, azért mondják, hogy szent Péter megette szent Pált.

Szerencse 1291-ben Mocsánál említve.

Szilas. IV. László egy évszám nélküli oklevelében említették Apácza-Szakállasnál. — 1585-től való közbirtokosait I. Fényesnél (i. m. 110.). — Mostani lakói Apácza-Szakállas és Lakról valók. — Vizei: a Millér, a Rakottyás, mely ma kaszáló, a Gólyás, mely vízenyős láp az Örvény-ere, szinte lapos és a falu alsó részén a mély Czigány-tó.

Szomód. Magyar-német falu. — 1234-től 1270-ig említették Sumuld mint Füzitő szomszédja (Wenczel: ÁUO. II. 10.). — 1349-ben Agostyánánál említetik Zomold. — 1446-ban a Rozgonyiaké (Wenczel: Tata fénykora, 44., 45.). — 1459-ben tatai várbirtok (Kaprinay: II. 351.). — A faluhoz legközelebb eső hegy neve: Mikola, vagy várhegy.

Szomodor. Említették 1270-ben (Fejér: C. D. V. 2. 286.). — Azelőtt Esztergammegyéhez tartozott, ma komárommegyei pusztá Kirva, Perbál, Tök, Zsámbék, Kis-Mány és Szomor közt.

Szomor. Hajdan Pilismegyéhez tartozott (Pesty: a m. várispán-ságok tört. 61.). — Mai lakói a szomszéd falvakból települt németek; előbb ref. lakói voltak, de azok elköltöztek; a dülők nevei ma is magyarok.

Szőgye. A czége az oklevelekben Czege, Seyge, Szégye, Zeege, Zegye, Zeyge stb.; tehát ebből ered (Herman O. i. m. II. 779.). — Ma a győrmegyei Szigetközben fekszik az öreg Duna jobbpartján. — IV. Béla 1252-ben Ziguethaga földet a thuróczi prépostságnak adományozza (Fejér: C. D. VII. 5. 306.). — 1465-ben Komáromnál Zege néven fordul elő. — 1505-ben possessio Zeghye a neve (Pannonh. házi levélt. Capsa LXV. H.). — 1519-ben is prépostsági birtok (Vilányi: Győrmegye és város 70.). — 1520-ban Lajos király elrendeli Szőgye és Vének határjárását (Pannonh. házi levélt. Capsa LVII. X.). — A mult századi levéltár-rendezők szerint akkor Komárommegyében feküdt. — Ugyanazon évben Máté pannonh. főapát megidéztetik, mert a csornai prépostság czégehalászatát és más tartozmányait a főapátsági jobbágyság bitorolták (u. o. Capsa LIX. A.). — 1594-ben a Véneknél átusztatott tatárok legelőször ezt támadták meg és elpusztították (Matusek: Győrmegye és város 531.).

Szőllős. Pusztá Keszegfalva és Gúta közt a töltés mentén; hajdan itt Szovát nevű elpusztult falu volt. — A marosszéki székely regestákban 1401-től 1515-ig az Örlöcz nemből a többi közt Szovát ágat említ gf. Lázár Miklós (Századok 1868.). — Szovát 1224-ben a győri püspökségé volt, mint ez egy 1331-ki átiratból kitűnik (Fejér: C. D. VIII. 3. 556.). — 1425-ben Zsigmond Blagai Lászlónak megparancsolja, hogy némai Kolos Jeromost a király által neki elzálogosított Zawath és a hozzátartozó birtokok használatában háborgatni ne merészelje (Haz. Okmt. I. 319. és Tört. tár IX. 139.). — 1482-ben Zuath a neve. — 1485-ben Marczelházi Pozsár Mihálynak és Györgynek, Miklós fiának és Marczelházi Pozsár Gáspárnak, Demeter fiának Mátyás király új adományt ad Vék, Keszegfalva, Zauad, Vizvár és Kava falvakra s azok beigtatását elrendeli. — 1650-ben együtt említetnek: Marczelháza, Madar, Zovad és Keszegfalva. — 1691-ben Szovát Komárommegyében másképp Szöllősnek nevezetik. (Pesty Fr.: Magyarország helynevei I. 371.).

Szőllős. Elpusztult falu (l. Harsánynál és Heténynél).

Szőllős. Mind a három Szöllős nevét a királyi udvartartásra vonatkozó szolgálmanyoktól kapta (Pesty: a helynevek és a tört. 21. 39.). — 1244-ben említetnek a Sceleus faluhoz tartozó tavak, melyek vize a gallai érből ered (Wenczel: ÁUO. VII. 182.). — 1446-ban és 1458-ban Zewles a Rozgonyiaké (Wenczel: Tata fénykora 44., 47.). — 1459-ben tatái várbirtok (Kaprinai II. 353.). — Mostani lakói Péterváráról való reformátusok, a katolikusok pedig Trencsénmegyéből valók.

Szőny (Ó- és Új-). Az ó- és új-szőnyi kő- és bronzkori leleteket l. Kom. Lapok 1887. 15. sz., római kori régiségeit u. o. 1886. 51. sz., 1887. 9., 10. sz. és a kom. tört.-rég. egylet 1887-ki jelentésében. — A Kézainál említett Scevenben volt Szabó K. szerint (Új magy. Muz. VIII. 502.) Attila laka (curia solennis). — 1211-ben említetik Sun néven (Jerney i. m. 134.). — 1249-ben IV. Béla esztergammegyei

Örs faluját elcseréli az érsek Sceun falujáért (Knauz : Monum. I. 376.). — 1269-ben terra Sceun fordul elő (Fejér: C. D. IV. 3. 488.) — 1397-ben possessio Zyun és 1422-ben villa Zwn komáromi várbirtok (Teleky: i. m. VI. 172.). — 1460-ban oppidum Zőny és vámja a komáromi váré, 1592-ben szinte, de megjegyeztetik, hogy a török pusztításának van kitéve (Gyurikovics i. h.). — 1659-ben gf. Zichy Istváné (Fényes i. m. 87.). — A községi levéltár okleveleit l. Kom. Lapok 1888. 36. sz. — Ó-Szőny határában említendő a töröklesi domb, melyet a törökök hánytak, a vas-állás és a halom alja, mely 60 láb magasságú dombon volt állítólag a fővezér szállása.

Stanch. Elpusztult falu. (L. Agostyánt.)

Süttő. Itt volt Hampel szerint Azaum nevű azal város (Adalék Pann. történetéhez, stb.). — Neve az oklevelekben sokféleképp iratik; Pór szerint (Csór Tamás 14.) Sidtew, Sitteu annyi mint Sédtő; mert séd hegyi kis patak, különösen melynek csak hegyi záporosók után van vize (Magy. Nyelv szótára V. 754.). — 1388-ban és 1391-ben Zsigmond király az esztergami érseknek adja Schetteu possessiót; l. Mocsot. — Pór Antal szerint (i. m. 4.) Sitteu azelőtt Csór Tamás gesztesi várnagyé volt. (Anjou-k. Okmt. IV. 10.).

Symand. Elpusztult falu. (L. Némát.)

Tagyos. Puszta Tata, Szent-Györgyvár, Bánhida, Környe, Kömlőd és Kocs közt. — 1449-ben említetik Thaghyas néven (Haz. Okmt. V. 241.)

Tany. Innét való róm. régiségek Végh Adorján gyűjteményében láthatók. Neve a halászó tanyából ered és nem a mezőgazdasági értelemben vett tanyából; tanya szláv eredetű szó (Herman O. i. m. I. 79.). — Az 1268-ki nagy diplomában Thon mint komáromi várbirtok szerepel. Ezen Thon valószínűleg Kis-Tanyon keresendő, mely a Pázmány-féle jegyzékben Tan néven mint régi plebánia említetik; régi kőfallal kerített szentegyháza alapfalai még megvannak; az ócsai szép góth kehely valószínűleg innen való. — Ugyanazon oklevél említi Tany határában Elze nevű pogány sírt. — 1422-ben szinte várbirtok (Teleky: i. m. VI. 172.). — 1437-ben említetik Kis-Tany. (L. Aranyost.) — 1460-ban Oppidum-Thany a neve és vámja, 1592-ben pedig maga Nagy-Tany is a komáromi váré (Gyurikovics i. h.). — A kistanyi dülő ma az ócsai határban van.

Tarcs. Puszta Vasdinnye, Böröcsháza és Porvát között. — 1538-ban és 1558-ban említetik Ölbőnél.

Tardos. A Kézai (II. könyv III. fej. 3. §.) által említett Torda nemzetségtől Horváth István Turdost különbözőnek mondja (Magyarország gyökeres nemzetségeiről 24. §.); de Nagy Gyula szerint (Századok 1870. 702.) alighanem egy a kettő. — II. Andrásnak egy 1218-ki okleveléből (Knauz: Monum. I. 216.) megtudjuk, hogy Imre király bizonytalan, mikor adományozta Tardos falut, mely egykor a karakói várhoz tartozott, az esztergami érseknek, különösen azon

czélra, hogy e falu jobbágysai márványköveket fejtsenek az érsek számára. A jeruzsálemi hadjáratból hazatérő II. András királyt kellemetlenül érinté, hogy az esztergami érsek a királyi várak és tartozmányaiknak elpazarlását rosallta és annak ellenállott; amiért a király haragját magára vonta és száműzetésbe küldetett, egyúttal az egykor a karakói vár álladékházhoz tartozó Tardos falu birtokától megfosztatott. Utóbb azonban a király János esztergami érseket újra kegyébe visszafogadta és az említett tardosi várjóságot is, mely időközben Paulinus comes és testvére Jakab birtokába ment át, azoktól elvevén, az érseknek visszaadta, kinek most a várjóságok elidegenítése ellen kifogása nem volt. — 1244-ben említettnek Pousa fiai Turdos és Sándor a Turdos nemből (Fejér: C. D. IV. 1. 351.). — 1366-ban említettetik Tordas Agostyánnál. — 1487-ben és 1489-ben a budai építkezésekre a királyné a tardosi és sichini (sikkói) bányákból 42 hajó márványt szállíttatott. A kőfejtőkre s márványszállításra fordított költségek 1252 frankra rúgtak. Egy márvánnyal telt hajó fuvarbére Budáig 20 denár (körülbelül 4 fr. 37 cent.) volt. (Hyppolit-codexek. Századok 1874. 3.) — Mostani lakói tót eredetűek, a Psenák-család, mivel tagjai haszonbérlők voltak, később Árendás nevet vettek fel, ma is sok Árendás van a faluban; a Pintérek neve Bednarik volt. Említendő a nagy- és kis-ófalú dűlő, hol 3 forrás van, nevük: sztaró gyógyéjszke sztadenki, ófalusi kutacsakák.

Tarján. Több helyütt róm. alapfalakra, pénzekre, téglákra akadnak az erdőben; ugyanott egy róm. út maradványai vannak, a Somlyó-hegyen pedig egy kisebbszerű vár alapfalai láthatók. — 1326-ban említettetik Pál mester de Taryan földé, mint Zalantha nyugati szomszédja (Anjou-k. Okmt. II. 257.).

Tárkány. 1250-ben Ölbőnél említettetik. — 1275-ben villa Tarkan a neve (Fejér: C. D. V. 2. 304.). — 1363-ban Tárkányi Finta özvegye, Ethéy Péter leánya összes vagyonát Tárkányban, unokájának Gergelynek de Mok (Makk) hagyja (u. o. IX. 7. 521.). — 1420-ban Zsigmond király Tárkányi Gergelyt fehérvári kanonoknak nevezi ki (u. o. X. 6. 362.). — 1517-ben is említettetik Battyánnál. — A szőlők-nél van a faluhelyi dűlő, a malmon túl Csepre menet balra, valószínűleg a régi Tárkány helye. — 1684-ben Gencsy főapát telepíté meg újból.

Tata. Bronz-kori leleteit l. Kom. Lapok 1887. 15. sz. — A rómaiak korában „ad lacum felicis“ volt a neve (u. o. 1886. 49. sz.). E véleményben van dr. Fröhlich Róbert, Pannonia monografusa is. — Wenczel (Tata fénykora 6.) tévedésből II. Béla egy 1138-ki okmányára hivatkozik, melyben említettetik „terra civilium de Thatta“ (Fejér: C. D. II. 111.). Ezen okmány szerint azonban a mai Deáki táján egykor létezett Tata és Jenő helységekben lakó, Pesty szerint (a m. várispánságok tört. 362.) valószínűleg pozsonyi várjobbágyság és vár-szolgák azok, akik a pannonn. apátság Sala (ma Deáki) nevű birtokát háborgatják. — 1225-ben II. Endre megtoldja a bors-monostori vagy kethelyi (Győregyházm.) cisterci apátság jószágait Zumula helységben

3 ekényi szántófölddel és réttel; ugyanitt említve van a tatai benczés-apátság grangiája, mint szomszéd (Fejér: C. D. IV. 1. 67.). — Grangia oly majorság vagy fiók-kolostor, melyben néhány szerzetes ügyelt a gazdaságra. — 1234-től 1270-ig a pannonh. apátságnak Tatán 2 házban 4 malma volt (Wenczel: ÁUO. II. 12.). — 1249-ben a veszprémi káptalan vesz meg 12 márkáért Tatán egy malmot (Fejér: C. D. IX. 7. 665.). — 1260 körül a tatai convent bizonyítja, hogy Olivér comes a neki Vyda és társaitól járó elégtételt nem kapta meg (Wenczel: ÁUO. VII. 544.). — Egy 1263-ki oklevélben IV. Béla azt mondja, hogy szent István e helyet Deodat emlékére Tatának nevezte el (u. o. II. 325.). — Pesty Fr. (A helynevek és a tört. 22.) az okmány előadását legendaszerűnek mondja, mely azon hiányban szenved, hogy nem közli Tatának az adományozás előtti nevét. Pauler Gy. (Századok 1879. 25. 4. jegyzet) a krónikák azon adatát, hogy Deodat sanseverinói gróf lett volna, elveti, mert ezen grófság a X. században még nem létezett. Kézay jegyzékében nem említi Deodatot; meglehet, mert idegennek nem tartá, vagy — ami valószínűbb — mert maradékot nem hagyott. — 1275-ből a Kysobenkylen levő tatai malomról szóló egyezkedés maradt meg (Fejér: C. D. V. 2. 279.). — Ezen malomban okozott kár 10 márkával váltatik meg (u. o. VIII. 4. 410.) — 1305-ben possessio Thata, Tata oppidumtól meg van különböztetve (u. o. VIII. 1. 195.). — 1384-ben possessio Felső-falu említettik Tata mellett (u. o. X. 1. 164.). — 1411-ben említettik Lajos tatai apát; I. Koppán-monostort. — 1419-ben a Tatában tartott megyei közgyűlésen Lajos tatai benczés-apát kérésére Gara Miklós nádor bizonyítja, hogy a komárommegyei alispán és szolgabírák tanúsága szerint a tatai vám mindig a tatai apátságé volt; a vértesszeres-túri apát ennek ellenében Nagy Lajos adományára hivatkozva, a tatai vám felét követelte (Pannonh. házi levélt. Capsa VIII. M.). — 1426-ban Zsigmond király Tatából jelenti, hogy betegsége folytán a nürnbergi gyűlésen nem vehet részt (Fejér: C. D. X. 6. 794.). — 1446-ban az ó-tatai apátságot a négy Rozgonyi-testvér, patronatusi joguknál fogva Balázs testvérnek adományozza (Pannonh. házi levélt. Capsa XXIII. Q.). — 1510-ben II. Ulászló Tatán keltez egy okmányt (Századok 1889. 8. füz. 131.). — 1518-ban Márton tatai apát kolos-monostori apátnak választatik meg (Pannonh. házi levélt. Capsa XXVI. X.). — 1529-ben is említettik Tata Ölbőnél. — János király egy 1530. jan. 25-én Budán kelt levelének egykorú másolatában, melyet valamelyik püspökhöz, ki pártbíveikhez tartozott, s úgylátszik, a török portán követe volt, intézett; azt beszéli a többek közt Zápolya, hogy császár öfelsége (a török szultán) Bécs alóli elvonulása után az osztrák, spanyol és morva egyesült hadak Óvárt szállották meg, mely mielőtt segítségére mehetett volna, az alemann-gyalogság árulása következtében elesett. Tatát, Esztergamot és Budát is szándékoztak ostrom alá venni, de mivel ezen várakat jól fegyvermezett gyalogságával megsegítette, s az egyesült német hadak már ezekben a várakban árulásra nem számíthattak, tervükkel felhagytak (Szepes-Mindszenti bizottság jelentése. Századok 1872. 507.). — 1537-ben eücheni Baronyay Mátyás a tatai várkapi-

tány; I. Koppán-monostort. — 1543-tól 1598-ig való Tatára vonatkozó török forrásokat I. Századok (1870. 241., 242.). — Ortelius ugyanazon időre vonatkozó adatait I. Kom. Lapok 1888. 8. 9. sz. — Az 1579-ből való tatai vár bevételenek és Tatának a XVII. század elejéről való képeit I. a kom. tört.-rég. egylet muzeumában. — Tata megvétele a töröktől 1598-ban, alapos topografia kíséretében olvasható Hadtört. Közlem. (I. 490.). — 1706-ban II. Rákóczy báró Andrásy Istvánnak adományozza a tatai urodalmat (Századok 1874. 271.). — Régi czéhemlékeit és agyagműveit I. Kom. Lapok 1887. 24. sz. — Az agostyán-úti legelőn és a székes-sánczi dülön francziák ellen emelt sánczmaradványok láthatók.

Toldvár. 1383-ban villa Tholdwar a neve (Fejér: C. D. X. 1. 107.). — 1387-ben és 1422-ben komáromi várbirtok (Teleky: i. m. VI. 172.). — 1460-ban Toldvar, 1592-ben Tóthvár szinte várbirtok; az mondatik róla 1592-ben, hogy körülvéttetik Konkol, Gyala, Hetin és Izsa határaitól, tehát a mai Becsali táján feküdt; a török elpusztítván, semmire sincs kötelezve (Gyurikovics i. h.).

Tolna. Mostani lakói 1733-ban Würzburg és Elzászból telepítettek meg (Fényes: i. m. 189.). — Az úgynevezett malomföldeken régi pénzeket, vas- és bronztárgyakat találni.

Tömörd. 1001-ben szent István Temirdit a pannonh. apátságnak adja (Fejér: C. D. I. 282.). — 1223-ban is említetik (I. Almást). — 1234-től 1270-ig IV. Béla a pannonh. apátság jószágait megerősítő oklevelében Temurd praediumon a jobbágyoknak 57, a fegyveres szabadosoknak 44, a lovászoknak 2, az ácsoknak 23, az üstkészítőknél 2 és az udvarnokoknak 46 telke volt. Ezen okmány szerint (Wenczel: ÁUO. II. 10.) Temurd praediumon 3 falu állott. Az egyik faluhely Tata felé menet a jobbra eső táblán, a rét szélén van; a másik Igmándra menet az út két oldalán terült el, igen közel a mai tömördi pusztához. Tömörd birtok szomszédai voltak keletről Grebűch falu (ma Alsó- és Felső-Grébics pusztá), nyugatról Ruch, Guruch és délről Halas; ez utóbbi (valószínűleg a mocsai tó mentén) és Györgyfalva (I. Grébicsét). — 1260-ban az mondatik, hogy Temerdi jobbágytól kapta e birtok nevét (u. o. XI. 470.). — 1291-ben Mocsá keleti szomszédja Temerd, hol 3 kőbálvány a határjel (I. Mocsát). — 1382-ben Péter de Zemere társaival együtt összes jószágaik elvesztésére ítéltetnek, mert Tömördön a pannonh. apátság jobbágyságát elverték és a marhákat elhajtották (Pannonh. házi levélt. Capsa IV. C.). — 1537-ben possessio Themurd említetik Koppánmonostornál.

Udvard. 1075-ben I. Gyejcsa a bessenyők által lakott Hudwordon a garam-szent-benedeki apátságnak 72 ekealja szántóföldet ad a Zsitva fölött; továbbá a Nyitra, Tarmas és Zsitvában való halászati jogot és az ezen vizek közt elterülő legelőket és réteket. Azonfölül 40 ekealja földet (a mai szent-miklósi káptalani pusztá), 20 házat a bennlakó szolgákkal együtt; továbbá saját kuriáját és végre a szt. Márton-kápolnát. A hagyomány azon homokdombokat tartja a régi Udvard

helyének, melyek a mai Udvard és a perbete-szent-miklósi vasuti állomás közt vannak. A Tormos Nyitránál szakad ki a Nyitrából és Tormos helységnél Nyitra vár északkeleti részén veszi fel e nevet. A Zsitva partján a szent Márton halmán ősrégi kápolna romjai vannak. — 1228-ban az apátság ellenszegülő szolgálait — fél fejhajukat lenyíratván — II. Endre újból az apátságnak itéli oda. Ezen bessenyők nevei: Fenerus, Scintha, Prodit, Monchu, Chuda, Boscoy, Pál, Sica, Zothmar, Torda, Scesa, Pál, Benedek, Esav, Jakab, Uzud, Marocz, Tamás, Marouth, Sumba, Chece, Mogh, Peth, Sibolth, Nanas, Pethus, Olsod, Bodou, Potho, Crusc, Seldeu, Zerzer, Zousa, Péter és Mórícza fiaikkal együtt (Knausz: Monum. I. 267.). I. Endre trónfoglalásakor a pogánysághoz visszatért magyarok, mint Vatha, borotválták fejüket s a megmaradt hajzatot 3 üstökbe fonták. E viseletet a keresztény divat kiküszöbölte s azután a törvény a hajnyírást és fejkoppasztást büntetésül szokta rendelni (Kérékgyártó A.: Műveltségtört. 132.). — 1264-ben az udvardi vámot Szeфриd lovag eladja az esztergami érseknek (I. Örsöt). — 1274-ben említetnek az udvardi királyi halászok, halous (Herman O. i. m. I. 140.). — 1274-ben az udvardi szolgák bizonyos szolgálmányok mellett szabadokká lesznek (Fejér: C. D. V. 2. 229.). — 1307-ben Tamás esztergami érsek — Róbert Károly érdekében — tartományi zsinatot tart Udvardon, ugyanakkor az estéli harangozás az Ur megtestesülésének emlékére hazánkban elrendeltetik (Knausz: Monum. II. 570.). — Az udvardi zsinat határozatai 1309-ben hirdették ki (Fejér: C. D. VIII. 1. 326.). — 1312-ben a zobori convent előtt tiltakozik a garam-szent-benedeki apát az ellen, hogy az esztergami érsekség és káptalan több jóságát, többi közt Odwarthot is hatalmasul elfoglalta (Knausz: Monum. II. 656.). — 1382-ben Nagy Lajos IV. Bélának Udvardra vonatkozó adománylevelét, mert már nagyon meg volt viselve, az esztergami érsek kérésére átírja és megerősíti (Fejér: C. D. IX. 5. 562.). — 1421-ben Zsigmond király Udvardon volt (Haz. Okmt. IV. 319.). — 1424-ben újból tiltakozik a garam-szent-benedeki apátság Odward ügyében (Fejér C. D. X. 6. 657.). — 1429-ben possessio Nagvdvard a neve (u. o. X. 5. 728.). — 1441-ben Ulászló király Udvardon Simonyi Istvánnak pallosjogot ad (Haz. Okmt. IV. 335.). — A Hyppolit-codexek szerint (br. Nyáry A.: Századok 1870. 279., 283., 284.). — 1487-től 1489-ig az esztergami érsekség zsoldos nemesei két osztályt képeztek; az elsőbe tartoztak azok, kik katonai szolgálataikon kívül egyébre nem köteleztettek; míg a másik osztályba tartozók egyúttal tisztartói (officiales) tisztségeket is viseltek. Az érsekség gazdaságának valamennyi központi állomásai, így az udvardi is, ily fegyveres tisztartókkal töltettek be. Ezek, rendes katonai zsoldjukon felül, — ami az esztergami érsekségben minden egyes ló után egy óra 2 dukátból állott — még 20 dukát fizetésben, egy hordó borban, élelmeztetésben, 4 cselédre járó tartási illetőségben s urodalmi tisztségek többi járandóságaiban részesültek. Miből állottak ezen többi járandóságok, egész bizonyossággal meg nem határozhatni, annyi azonban az 1501. évi számadási könyv némi specificált jelentéséből kitűnik, hogy a tiszttar-

tók a kezökre bízott birtokok jövedelmének jelentékeny részét föl-
emésztették. — Udvard a szénakaszálás alól évenként 12 aranyon
váltotta meg magát; ahelyett azonban, hogy e váltásdíj eredeti ren-
deltetésére fordított volna: az udvardi rétek lekaszálásával egy-
néhány esztergami várör bízott meg, a szénabehordásra pedig csak
egy négylovas szekér küldetett ki, minek következtében a mezői
munka 3 egész hónapot von igénybe. Ily kezelés mellett takarmány-
szükségletét az érseki gazdaság rétdús birtokai daczára sem fedezhet-
vén, szénáért és szalmáért 1489-ben 147 dukátot volt kénytelen
kiadni. Vámot az érsekség 8 helyen szedett, ezek között Udvardon is.
— Udvardnak Végudvard is volt régente a neve; sok tót nevű lakója
van ma. Dülői közt említendő a lévai strázsa, ez emelkedettebb hely,
hol a török világban őrszemek álltak. Az egész határban sok tóké-
tásnak ki, világos bizonyosságul, hogy e vidék csupa erdő volt hajdan, —
Podhraczký (Béla kir. névt. jegyz. 17.) szerint az egyik dülő neve a
határban Györök homoka, ami azt bizonyítja, hogy Udvardon várjób-
bagyok is laktak.

Ujfalu (Duna-). L. Örsöt.

Ujtelek. Az aranyosi határba olvadt pusztá. — 1449-ben
Wythelek a neve (Haz. Ökmt. V. 248.). L. Aranyost.

Vadath. Elpusztult falu; 1366-ban említetik Agostyánnál.

Vas. Római erődjének leírását l. a kom. tört.-rég. egylet 1887-ki
jelent. 3. — A Haz. Ökmt. IV. kötetének tárgymutatójában Vasas a
régi tulajdonnevek közt fordul elő. — Hornecki Ottokár krónikájában
IV. Béla korára vonatkozva említett „Herzog der Wosszen“ úgy lát-
szik nem egyéb, mint a besenyők (vasok) főispánja (Jerney: i. m. 153.).
— Vasas Podhraczký szerint (i. m. 101.) Skytha eredetű szó, Bassus
és Bessusból lett és besenyőt jelent; ez állításon fennakadni nem fog
aki tudja, hogy a *b* és *v* egymást fölcserélő betűk. — Vas Vesből, ez
pedig Besből lett (Tóth Lőrincz: Bertha S. emlékezete 15.). — 1229-
ben említetik Vas a pannonh. apátság egy pörében (Fejér: C. D. V.
1. 305.). — 1273-tól 1283-ig Vason és Zelebegen királyi szekerészek
laktak (Haz. Ökmt. VI. 190.). — 1284-ben Was falut IV. László Mik-
lósnak, ki Fatranak is nevezetett, és Mihálynak, a királyi lovászok és
gyümölcsadók comeseinek adományozza, mert a cseh király ellen viselt
hadjárásban Miklós arca lándzsával szúratott át, Mihály pedig lová-
ról letaszítva, súlyos sebeket kapott; továbbá, mert a háji kolostort
(Bodrogbán) a kunok ellen hősileg védték és ott 37 emberük elesett,
s végre mert testvérük Sebestyén, Győr ostrománál hősi halállal mult
ki (Wenczel: AUO. IX. 380.). — 1289-ben Wost és Zelebyget királyi
adományba kapja az örökös nélkül meghalt Fatra Miklós testvére,
Sydói Mihály (u. o. IX. 494.). — 1291-ben III. Endre megerősíti IV.
Lászlónak Vas és Zelebegre vonatkozó adományát Mihály, máskép
Zsidó (Simon-Juda) testvérei számára, mert azok Bécs kapui előtt hő-
sileg harczoltak (u. o. X. 21.). — 1295-ben a Catpanok eladják Vast
Banai Imre 3 fiának 25 márkáért (Fejér: C. D. VII. 3. 111.). —

1297-ben Wes falu Lovad szomszédja (Haz. Okmt. VI. 423.). — 1380-ban Ponya de Vas komárommegyei földbirtokos (Fejér: C. D. VII. 3. 141.). — 1386-ban Vos birtokában Kolosfia Jakab megerősítetik; l. Szántót. — 1450-ben előfordul a Vason lakó Kolos Jeromos és fiai; l. Igmándot. — 1635-ben egy a Kolos-családbeliek közül újrabénepesíté Vast, de az ismét elpusztult. Volt itt a Duna mellett egy vár is (alapfalai rómaiak), de ezt a gf. Esterházy család levéltárában őrzött adatok szerint, a törökök még 1648 előtt lerombolták (Fényes: i. m. 165.).

Vasard. 1257-ben falu Komárom vidékén (Jerney: i. m. 153.).

Vasdinnye. Eredetileg Vasdinnye és Nagydinnyéből összeolvadt puszta Ölbő, Tárkány, Csep, Ete, Apáti, Ászár és Tarcs közt. — Dinnye tót eredetű szó (Nyelvőr 1882. 162.). — 1223-ban többi közt Dinna birtokban megerősítetik a pannonh. apátság; l. Almást, Füzitőt. — 1446-ban Dinnyei Vas László fiai említetnek Bottyánnál. — 1448-ban előfordul Vas Márton de Dynya; l. alább a szolgabírákat. — 1500-ban Ulászló meghagyja a pannonh. conventnek, hogy mivel Vasdinnyei Was Balázs fia Mátyás embereivel Vasdinnyei János házára és kúriára rontott s Jánost ugyanott meg akarta öletni, egy istállóját pedig leromboltatta; azért Mátyást idéztette meg, mit Battyányi Jose János királyi ember és Benedek áldozó-pap el is végeztek (Pannonh. orsz. levélt. Pag. 271. Nro 259.). — 1505-ben Vasdinnyei Vas János országgyűlési követ (Teleky: i. m. VI. 173.). — 1512-ben a fentebbi Vasdinnyei Vas Mátyás 100 arany forintot és egy átalag bort, melylyel Vas Simon fiának Jánosnak tartozott, Bakan Jakabnak letétbe adta; meghagyja azért a király Bakan Jakab szolgabírónak, Makki Pyskey Benedeknek és Ferencznek, Csepi Josének és Ásványtői Mihály diáknak, hogy ez ügyben a pannonh. convent előtt tanuskodjanak (Pannonh. orsz. levélt. Pag. 109. Nro 142.). — 1517-ben szinte előfordul e hely Battyánnál, 1522-ben pedig Némánál.

Vék. Puszta Ó-Gyalla és Martos közt. Herman O. szerint (i. m. II. 839.) vék Szepsi-Uzonban téli halászáskor az a nagy lék, amelyen a farszákot vagy kalánhálót a jég alá dugják; a Latorczánál szinte egy a lékkel; vekelni a Bodrogközben annyi, mint lekelni. — 1247, Knauz szerint 1260—1270 körül említetik Sándor de villa Weyk (Haz. Okmt. III. 8.). — 1308-ban Apor véki nemes birtokát Zakalusi Paszar Györgynek eladja (Anjou-k. Okmt. I. 147.). — 1356-ban Weyk falu Abánál, 1482-ben Szovátnál fordul elő.

Vérteskerosztúr. A Vértés hegység a Névtelen szerint (c. 50.) a magyaroktól megvert németek ott elhányt vértjeitől (propter clypeos inibi amissos) kapta nevét. Mai nap nem lehetne már paizs helyett vértet mondani, pedig a clypeust a magyar paizs helyett vértnek hívta (Pauler Gy.: Hadtört. közlemények I. 519.) — Thuróczy szerint (II. 43.) Werteshegie németül Schiltperg. — 1146-ban Forco jövevény Ugrin monostorának, amely a Wirthis hegységnél fekszik, egy 4 márkán vett legelőt és szántóföldet adományoz (Wenzel: ÁUO. I. 58.).

— 1225-ben Honór pápa megerősíti a pannonhalmi apátság birtokait Füzegethún, Szent-Kereszten (in eremo, a Bakonyban), Ölbön, Vértes-Keresztúron és Csicsón (Fejér: C. D. III. 2. 33.). — 1237-ben Ugrin esztergami érsek testvére, Miklós comes három fiának megengedi, hogy azon birtokon, mely a vértesskeresztúri egyházzal mellett van, tetszésük szerint épületeket emelhetnek (u. o. IV. 1. 78.). — 1419-ben Császárnál és Tatánál előfordul Mihály vértesskeresztúri apát. — 1424-ben a vértesskeresztúri apátság egy Kas nevű birtokon többekkel osztozik (Orsz. levélt. fasc. 1557. Nro 27.). — Mátyás király ajánlata V. Sixtus pápa 1478-ban a lerombolt és lakatlan Vértesskeresztúrt a fehérvári domonkosiak birtokával egyesíti (Pannonh. házi levélt. Capsa LIX. E.). — 1538-ban Mihály főpát tiltakozik a fehérvári keresztések előtt, mivel a domonkosiak perjele a vértesskeresztúri monostor egy malmát el akarta adni, e monostor javainak elfoglalása és elpocsékolása ellen (u. o. Capsa VIII. A.). — Ipolyi (kisebb munkái I. 25., 28., 32., 103.) szerint a három hajós vértesskeresztúri basilica a XII. század vége felé átmeneti csúcsív ízlésben épült, melynek apszisa a francia sugárszerű kápolnákkal volt alakítva; e basilica oszlopain, vállkövein és párkányzatain torzalakzatok és sárkányszörnyek, majd régi, majd újabb alakítású stylizált s ízléses, jelképes ábrák voltak alkalmazva. — Ez apátság templomából mindazt, mit a végényésztől a gf. Eszterházy család megmenthetett, összegyűjtette s abból 1796-ban emléket állított a csákyári parkban, mely 4 oszlop és 9 oszloppártából áll, melyen szárnyas sárkányok és más torzított állatokat mutató szögletkövek, sok mesés állat és szerzetes alak, jellemző boltozat-bordák és szép faragású zárkövek vannak (Rómer: Bakony. 54.).

Vértessomlyó. 1890 előtt Zsemlye. Nác Zózsef adatai szerint a községi ládában őrzött 1737-ki alapítási szerződésben e hely kilencz-szer van Pusztasomlónak írva. Nevének Zsemlyére való eltorzítása 1769-ben történt; akkor ugyanis a helytartó-tanács rendelete folytán a megyei közgyűlésen az örök szerződés kihirdettetvén, hitelesítve kiadatott. Ezen okmány elő- és befejezőleg a hátlapjára is rávezetett hitelesítésben ez olvasható: „contractus possessionis Zsemlye ad dominium Tatense spectantis.“ Ezen tévedés nyilván Somlónak a németajkú telepések hibás kiejtése folytán történhetett. Vértessomlyón és vidékén római szoba alatti pinczék (hypocausta) fordulnak elő, e pinczéket fűtötték: onnét a meleget részint a padlózaton levő lyukakon, részint a falakba alkalmazott csöveken vezették a szobába. Találnak itt róm. tégl- és cseréptöredékeket, terra sigillátákat is.

Vidaháza. Az aranyosi határba olvadt pusztas. 1449-ben Wydhaza a neve (Haz. Okmt. III. 384.).

Virth. Pusztas Radványhoz félórányira a Zsitva partján. — Róm. erődjét l. a kom. tört.-rég. egyleti jelentés 3. — 1256-ban IV. Béla Werth banai várföldnek egy részét Szefrid lovagnak adományozza, melyet az 1258-ban elad (l. Kurtakeszt). — 1264-ben Szefrid Werth földéből 4 ekényit elad Fülöp esztergami érseknek (l. Örsöt). — 1268-

ban Kurth említették tévedésből Werth helyett mint komáromi várbirtok (l. Kürthöt).

Vitán vára. Zsemlye, Sikvölgy és Körtvélyes közt a kapberek pusztán, a körtvélyesi határszélen a Hosszú-hegy és Nyerges-hegy közti hegyen. — 1216-ban Vitán falu említették a Várad Regestrum 269. §., de ez más Vitán lesz. — 1410-ben említették János, Istvánfia de Vythan (Fejér: C. D. X. 5. 66). — 1417-ben Silstrang gesztési és vitáni várkapitány (l. Geszttest). — 1445-től 1492-ig a Rozgonyiaké (Wenczel: Tata fénykora 44—45.). — 1450-ben Péter de Kálna vitányi várnagy (u. o. 53).

Vizvár. Pusztá, határának nagyobb része a Vágdunán túl Kavával van egybeolvadva, a Vágdunán inneni területe Gadócz és Keszegfalvával határos. — 1485-ben említették Szöllősnél (Szovát). — 1681-ben I. Lipót, nehogy az érsekújvári törökök a Vágdunán átsapva, a Csallóközt meghódítsák és adófizetővé tegyék, Vizvárnál egy erősséget építtetett s abban ifj. Zichy István grófort parancsnokká nevezte ki a 200 lovasból álló őrség felett (Győri történeti és régészeti füzetek I. 255.).

Vöstü. Elpusztult falu (l. Ócsát).

Zelebeg. Elpusztult falu Bős és Patas közt. — 1247, Knauz szerint 1260—1270 körül említették Lukács de Zelebeg (Haz. Okmt. III. 8.). — 1248-ban is előfordul Árpánál. — Az 1268-ki nagy diplomában is említve van. — 1273-ban és 1283-ban előfordulnak a Zelebegeen lakó királyi szekeresek (Haz. Okmt. VI. 190.). — 1289-ben és 1391-ben említve van Vasnál. — 1380-ban újból előfordul (Fejér: C. D. VII. 3. 145.). — 1449-ben a Héderváryakat visszahelyezik Zelehyg nevű birtokukra, mely mindig a gönyői birtokukhoz tartozott (Haz. Okmt. V. 241.).

Zsemlye. L. Vértes-Somlyót.

Zsitvatő. Bronz-kori leleteit l. Kom. Lapok 1887. 15. sz. — 1075-ben a garam-szent-benedeki apátság kap Sitoutuin 11 halászt házastul (Knauz: Monum. I. 267.). — 1224-ben Situatu-nak iratik (Fejér: C. D. II. 72.). — 1158-ban a zsitvatői várnagy nyitrai püspöknek adatott (Kerékgyártó: A művelődés fejlődése 388.). — 1209-ben a garam-szent-benedekiek megerősítő levelében említettnek a situatői és komáromi vizahalászok (Knauz: Monum. I. 190.). — Nagy Lajos meghagyja 1373-ban a kereskedőknek, hogy nem szabad Nyerges-Ujfalunak menniök, hanem a zsitvatői révet kell használniok, e rendeletet 1495-ben Zápolya átírja (Fejér: C. D. IX. 6. 172.). — A zsitvatői elpusztult templom a zsitvatői temető és a radványi felső malomrév közt a Duna partján van, honnét már sok követ elhordtak, e helyen szántásközben a föld erősen dübörög, talán sírbolt van ott.

Főispánok:

- 1209-ben és 1214-ben előfordul Miklós, Ugrin testvére (Podhraczký kézírata a muzeumi levéltárban, II. Endre a nagy-váradiaknak adott oklevele záradékában és Fejér: C. D. III. 1. 163. — VII. 2. 303.).
- 1218-ban Mór (I. Örsöt).
- 1230-ban Moys nádor (Fejér: C. D. III. 2. 207.).
- 1236-ban Sándor (u. o. IV. 1. 67.).
- 1243-ban Balassa Péter, Detrik fia egyúttal krassói főispán (Podhraczký kézírata).
- 1244-ben és 1245-ben Tetus (Fejér: C. D. IV. 1. 348. és VII. 3. 26.).
- 1273-ban Herman (Fejér: C. D. V. 2. 123.).
- 1277-ben Tamás bán, egyúttal pozsonyi és nyitrai főispán (u. o. VI. 2. 401. és a városi levéltárban).
- 1298-ban, 1299-ben és 1300-ban Pál, 1300-tól egyszersmind pozsonyi, soproni, győri főispán (Haz. Okmt. VI. 434. — VII. 281. és Fejér: C. D. VII. 2. 304.).
- 1315-ben, 1317-ben és 1320-ban Tamás esztergami érsek mint Komárommegye birtokosa (Knauz: Monum. II. 734. és 781.).
- 1320-ban, 1322-ben, 1323-ban és 1324-ben Miklós, 1322-ben egyszersmind győri főispán, 1323-ik év nyarán vezetett a Gutkeled nemzetségből való Amadéfia egy sereget Baboneg István tenger-melléki bán ellen, ez alkalomból lett Miklós bámná. 1324-ben a győrmegyei Ikrényt kapja (Podhraczký kézírata. — Fejér: C. D. VIII. 2. 328. — Anjou-k. Okmt. II. 8., 80., 85., 93., 96. — Zichy Okmt. I. 139. — Anjou-k. Okmt. II. 117., 126. és Fejér: C. D. VIII. 2. 562.).
- 1332-ben, 1333-ban, 1334-ben, 1341-ben és 1343-ban a Drugeth nemzetségbeli Donch, ki 1332-ben egyúttal győri főispán, 1333-tól a komáromi várbirtok ura, 1341-ben egyúttal krasznai főispán (Anjou-k. Okmt. II. 627. — III. 31. — Podhraczký kézírata. — Anjou-k. Okmt. IV. 143. és 338.).
- Beke (Haz. Okmt. VII. 325., 330. és 338., évszám nélküli oklevelek, melyeket a kiadók a XIII. század végéről vagy a XIV. század elejéről valóknak vélelmeznek).
- 1360-ban és 1373-ban Csór János királyi főajtónálló és egyúttal győri főispán (Pór A.: Csór Tamás. 23. — Fejér: C. D. IX. 3. 156. — IX. 4. 554. és 489.).
- 1383-ban Zambó Miklós tárnokmester (Fejér: X. 1. 107.).
- 1394-ben István bán (Pannonh. házi levélt. Capsa LX. W.).
- 1402-ben Laakfia Jakab, egyúttal komáromi várnagy (Haz. Okmt. I. 296.).
- 1403-ban Kanizsay Miklós és István (u. o. 1. 296.).
- 1405-ben Kristóf és Marsalf, egyúttal komáromi várnagyok (u. o. I. 297.).
- 1406-ban Benedek és Imre (u. o. III. 263.).
- 1407-ben Hohenhain Herrik (u. o. III. 267.).
- 1411-ben Besenyő István (u. o. II. 192.).

- 1417-ben Dubai Venczel (u. o. I. 312.).
 1437-ben Rozgonyi György, egyúttal Pozsony-, Nyitra-, Szepesmegye főispánja (Podhraczký kézírata).
 1439-től 1448-ig Szécsy Tamás, ki a rigómezei csatában esett el (Lehóczky: Stemmatogr. I. 121. és Kollár Analecta II. 1297.).
 1450-ben Szécsi Miklós (Lehóczky i. h.).
 1455-ben és 1456-ban Szécsi János (A. H. C. Springhans sect. XII. pag. 501—503.).
 1456-tól 1465-ig Szécsi Dénes (Podhraczký kézírata).
 1490-ben Corvin János (u. o.).
 1501-ben, 1502-ben és 1510-ben Korláthkeőy Oswald, 1502-ben és 1510-ben egyúttal komáromi és tatai várnagy (Pannonh. orsz. levélt. Pag. 237. Nro 233. — Podhraczký kézírata és Hajnik Imre: a kir. könyvek a vegyes házakból származott királyok alatt 20.).
 1519-ben, 1521-ben, 1522-ben és 1526-ban Korláthkeőy Péter, ki a mohácsi csatában esett el (Pannonh. házi levélt. Capsa LVII. C. Podhraczký kézírata és dr. Kohn S.: A zsidók tört. Magyarországon 310.).
 1530-ban Szomszédvárai Deésházy István (Podhraczký kézírata).
 1532-ben Markházy Ambrus György (Fényes i. m. 59.).
 1553-tól 1560-ig Gersei Pethő János, egyúttal soproni főispán és a komáromi és a soproni vár kapitánya (u. o. 59.).
 1561-ben Paxy János, egyúttal komáromi várkapitány (Haz. Okmt. II. 451.).
 1565-ben gróf Pálffy Miklós (Podhraczký kézírata).
 1567-ben Paxy János, egyúttal komáromi várkapitány (Lehóczky Stemmatogr.).
 1586-ban és 1599-ben gf. Pálffy Miklós (Podhraczký kézírata és Fényes i. m. 59.).

Alispánok :

- 1247, Knauz szerint 1260—1270 körül Pouka (Haz. Okmt. III. 8.).
 1283-ban Kozma egyúttal komáromi várnagy (Wenczel: ÁUO. IX. 370.).
 1356-ban, egy 1356-ki okmány szerint néhai Léli William alispán volt (Fejér: C. D. IX. 675.).
 1355-ben Vas János, Sideu Mihály fia (u. o. IX. 2. 461.).
 1448-ban és 1449-ben Radványi László (Wenczel: Tata fénykora 50. 1. jegyzet és Haz. Okmt. V. 241.).
 1552-ben Pákos Paksi Szemere János (Fényes i. m. 59.).

Szolgabírák :

- 1355-ben Halapi Gergely, Battyáni Pethő, Vösztoi Márton, Kurta-keszi István (Fejér: C. D. IX. 2. 461.).
 1448-ban Pornoki János és Was Márton de Dynya (Wenczel: Tata fénykora 50. 1. jegyzet).

- 1449-ben az előbbieken kívül még felső-őrsi Kenyeres Bálint és Pathi László (Haz. Okmt. V. 241.).
 1512-ben Vasdinnyei Bakan Jakab, Makki Pyskey Benedek és Ferencz, Csepy Jose és Ásványtői Mihály diák (Pannonh. orsz. levéltár. Pag. 109. Nro 142.).

Komáromi bírák :

- 1247, Knauz szerint 1260—1270 körül Lőrincz (Haz. Okmt. III. 8.).
 1382-ben Ivánfia Jakab (Fejér : C. D. X. 1. 46.).
 1386-ban Domokos (u. o. X. 1. 47.).
 1411-ben Patkó Miklós (városi levéltár).
 1465-ben Patkó János (u. o.).
 1492-ben Helgyes András (u. o.).
 1518-ban Kapitány Imre (u. o.).
 1538-ban Zydó Kelemen (u. o.).
 1576-ban Kolthán Balázs (u. o.).
 Az 1604-től való bírakat Gregorics Gábor közölte a Komárommegyei Közlöny 1889. 9. sz.

Várnagyok, kapitányok, parancsnokok :

- Megjegyzendő, hogy az Árpádok alatt a főispán hadi ügyekben is feje volt a megyének, tehát ő volt az összes megyei várak várispánja, kivéve Banát.
 1283-ban Kozma várnagy egyúttal komáromi alispán (Wenczel: ÁUO. IX. 370.).
 A XIV. század elején Dénes komáromi várnagy (Haz. Okmt. VII. 336., 337., 339. évszám nélküli okm.).
 1333-tól Csór Tamás gesztési várnagy (Haz. Okmt. VII. 435.). Pór Antal szerint e hivatalát, illetve címét mint kir. főajtónálló, liptói és körösi főispán 1360-ig viselte.
 1383-ban István komáromi alvárnagy (Fejér : C. D. X. 1. 107.).
 1392-ben Károlyi László komáromi várnagy (Károlyi Oklevélt. I. 459.).
 1402-ben Laakfia, egyúttal komáromi főispán és Besenyő Pál komáromi várnagyok (Haz. Okmt. II. 168. és Fejér : C. D. X. 4. 138.).
 1405-ben Kristóf és Marsalf komáromi várnagyok, egyúttal komáromi főispánok (Haz. Okmt. II. 297.).
 1417-ben Silstrang gesztési és vitányi várnagy (u. o. I. 312.).
 1429-ben Anthymi Miklós komáromi várnagy (u. o. V. 225. jegyzet.).
 1450-ben Kálnai Péter vitányi várnagy (Wenczel: Tata fényk. 53. j.).
 1455-től 1457-ig Czech János komáromi várnagy (Fényes : i. m. 90.).
 1465-ben Korompai Horváth István és Nehéz Péter komáromi várnagyok (Orsz. levéltár fasc. 7. Nro 60.).
 1482-ben és 1489-ben Ujszászi Mihály komáromi várnagy (Haz. Oklevéltár 436. és Podhraczký kézírata).
 1502-től 1510-ig Korláthközi Oswald komáromi és tatai várnagy ; l. a főispánokat.
 1514-ben Korláthkeőy Péter komáromi és tatai várnagy, Byallai Os-

- wald Sándor provisor a két várban, Kék János komáromi és Radai Barabás tатаi alvárnagyok (Pannonh. orsz. levélt. Pag. 117. Nro 151.).
- 1526-ban Ráskay Gáspár Zápolya-párti tатаi kapitány (Horváth M. Magy. orsz. tört. IV. 21.).
- 1527-ben Branstein Ernő komáromi várparancsnok (Ursinus Velius I. 8.). — Ugyanakkor Martonyosi Pesty Gergely gútai és komáromi kapitány, Marczelházi Pozsár Vitál és Demsed István komáromi várnagyok (Fényes: i. m. 91.). — Hauser Lénárd Ferdinánd-párti tатаi kapitány (Ursinus i. h.).
- I. Ferdiánd alatt Majtényi László komáromi, zólyomi és pápai kapitány (Századok 1875. 628.).
- 1528-ban Katzianer János komáromi várkapitány (Podhraczký kézír.).
- 1529-ben Hardeck János komáromi várkapitány (Fényes: i. m. 84.).
- 1529-ben, 1537-ben, 1539-ben és 1540-ben öcsényi Baranyay Mátyás Zápolya-párti tатаi várkapitány (Horváth M.: Magyar. tört. IV. 166. — Pannonh. házi levélt. Capsa VIII. N. és Haz. Okmt. II. 446.).
- 1535-ben Hardich Detrik komáromi várkapitány, egyúttal sopronyi főispán (Podhraczký kézír.).
- 1540-ben Hardich János komáromi várkapitány (Haz. Okmt. II. 446.).
- 1543-ban Tornielli Fülöp komáromi, Tasso Hannibal tатаi várkapitány (Istvánffy XV. 165.).
- 1515 körül Nagy László tатаi várkapitány (Istvánffy XVII. 181.).
- 1548-ban Syk Mihály komáromi várnagy (Pannonh. házi levélt. Capsa XLII. V.), Horváth Péter pedig a csajkások vajdája (Fényes: i. m. 95.).
- 1549-ben Syk Mihály komáromi várnagy (Orsz. levélt. fasc. 400. Nro 32.).
- 1550-ben Petrini György tатаi várkapitány (Istvánffy XVII. 181.).
- 1551-ben Syk Mihály a komáromi vár provisor (Fényes: i. m. 94.).
- 1553-tól 1558-ig Gersei Petheő János komáromi és sopronyi várkapitány; l. a főispánokat.
- 1555-ben Horváth Gergely tатаi várkapitány (lásd 1890. Komárom-megyei Közlöny 27. sz.).
- 1556-ban Eszéki János tатаi várkapitány (Istvánffy XX. 236.).
- 1557-ben Targern János komáromi provisor (Podhraczký kézír.).
- 1559-ben, 1561-ben és 1567-ben Paxy János komáromi várkapitány, egyúttal főispán (Orsz. levélt. fasc. 44. Nro 35. — Haz. Okmt. II. 451. és Lehóczky Stematogr.).
- 1566-ban Gersei Pethő János a dunai naszádosok főparancsnoka (Szentkláray a dunai hajóhadak tört. 360.). — Ugyanakkor Kurth tатаi török és Turingiai Gáspár német várparancsnok (Istvánffy XXII. 287.).
- 1573-ban Göppingeni Kielman (Szalay L.: Adalékok a XV. század történetéhez 211.).
- 1579-ben Hundert János a komáromi vár altárnoka (Fényes i. m. 95.).
- 1580 körül Kapra Ferencz komáromi várkapitány (Károlyi olvt. II.

- 371.). Ugyanakkor komáromi alkapitány Kryner Bálint (Podhraczký kézír.).
- 1584-ben gf. Pálffy Miklós és Guilman István (Istvánffy XXIV. 217.).
- 1588-ban Radics gesztési várnagy (u. o. XXVI. 358.).
- 1592-ben Pady János komáromi várkapitány (Gyurikovics i. h.).
- 1594-ben Praun Erasmus komáromi és Paxy György komáromi várkapitány (Neue Beschreibung des Königr. Ungarn 1664. és Istvánffy XXVIII. 390.).
- 1597-ben Szangian pasa és még ugyanazon évben Vajda Kristóf tatai várparancsnokok (Istvánffy XXX. 434.).
- A következő várparancsnokok többnyire Podhraczký kézírata alapján vannak összeállítva :
- 1604-től 1606-ig báró Molard komáromi várparancsnok.
- 1609-től 1614-ig Khuen János Özséb várparancsnok és a vár ura (Rupp : Magyarország helyr. tört. I. 151.).
- 1614-től 1622-ig Reiffenberg János várparancsnok.
- 1622-ben Földessy István alkapitány.
- 1631-ben Kolonits Ernő Imre várparancsnok.
- 1635-ben gróf Althau Mihály Rudolf várpar. — Izdenczy András alkapitány.
- 1639-ben Thausz Jeromos komáromi provisor (Orsz. levélt. fasc. 985. Nro 23.).
- 1649-től 1651-ig gróf Puchaim János Kristóf.
- 1650-től 1659-ig gróf Puchaim Adolf (Rupp i. m. I. 152.).
- 1661-ben gróf Souches.
- 1663-ban Altheimi gf. Ehrenreich Adolf.
- 1664-ben és 1665-ben gf. Puchaim Adolf Erik.
- 1668-től 1692-ig gróf Hoffkirchen Károly Lajos és Druhasóczky András alkapitány.
- 1681-ben ifj. gróf Zichy István vízvári várkapitány (Győri tört.-rég. füzetek I. 255.).
- 1688-ban Győrödy István a komáromi vár hadbírája (Orsz. levélt. fasc. 218. Nro 9.).
- 1692-től 1715-ig gf. Mansfeld Henrik Ferencz.
- 1719-ben gf. Vels Walter.
- 1739-ben Drahóczy András.
- 1743-ban és 1744-ben herczeg Hildburghausen.
- 1745-től 1747-ig Pichler György József.
- 1748-ban gf. Althau Adolf.
- 1765-ben és 1786-ban Albert szász herczeg várpar. — Eckel János pedig helyettese.
- 1767-ben Eckel János.
- 1768-ban báró Rudriczky.
- 1775-től 1778-ig báró Andriczky.
- 1780-tól 1782-ig báró Berlichingen.
- 1809-től 1814-ig Dedovich József.
- 1812-től 1813-ig Davidovich Péter.
- 1815-ben Finkenaui Weisz József.

Végezetül, a „Századok“-ban közlöttekett mellőzve, következő régi, a XIX. századot megelőző korból való, pecséteket sikerült eddig összeállítanom :

Agostyáné: S. AUGUSTINUS.

Almásé: ALMAS FALV. PECSETI. 1711.

Ászáré: ASZAP. 1774.

Bagotáé: BAGOTA. FALU. PECETE.

Bajé: BAIER. DORF. INSIGEL. AO. 1745.

Bajcsé: S. ADALBERTVS. SIGILLUM. BAIC. 1632.

Banáé: BANAI. PECSET. ANNO. 1787.

Császáré: CSASZARI. FALV. PECSETIE. 1690.

Csúzé: CSÜZ. 1759.

Ekecsé: SIGILLUM. CIVITATIS. EKECS.

POSSESSIO. EKECZ.

Gyermelé: GERMELI. FALV. PECSETIE.

Igmándé: IGMANDI. FALV. PECCETYE. 1688.

Izsáé: ISA. FALV. PECSETI. 1709.

Izsapé: ISAPH.

Kecskédé: SIG. DORF. GETSGET. 1745.

Kocsé: SIGILLUM. DE. KOCHS.

Komáromé: SIGILLUM CIVITATIS COMAROM. 1604.

Környéé: KÖVES. KÖRNYE. FALV. PECSETI.

Madaré: MADARI. FALV. PECSETYE.

Marczelházáé: MARCEL. HAZA. FALV. PECSETI. 1702.

Martosé: MARTOS. FALV. PECSETI. 1712.

Megyericsé: MEGERC. PECETIE. 1622.

Nagy-Keszié: NAGY. KESZI. FALV. PECSETI.

Nagy-Megyeré: NAGY. MEGYERI. VAROS. PECSETYE.

Naszvadé: NASZVADI. FALV. PÖCSETI.

Neszmélyé: SIGILLVM. CIVITATIS. NOSTRAE. NESZMEL.

SIGILLVM. CIVITATIS. NOST. NESZ. 1710.

Ó-Szőnyé: SIGILLVM. OPPIDI. SZEONY. 1785.

Perbetéé: PERBETE. FALV. PECSETE.

Szendé: SZENDI. FALU. PECSETJE. 1664.

Szent-Miklósé: S. NICOLAVS.

Szomódé: SZOMOD. HELSEGENEK. PECSETYE. 1756.

Szomoré: SIGILLUM. COMMUNITATIS. SZOMOR.

Szöllőse: SIGIL. PAGI. SZÖLLÖS.

Tanyé: NAGY. TANY. FALV. 1704.

Udvardé: S. ADALBERT. VDWARDI. SIGILL. ANNO. 1687.

